

ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการถ่ายทอดงานปูนปั้นจังหวัดเพชรบุรี

กระบวนการปั้นปูน โดยขนานนามอันเป็นที่นับถือว่าเป็นความรู้สำคัญอยู่ในหมู่ช่างปั้นปูน สกulptช่างเมืองเพชรบุรีนั้น จัดว่าเป็นกระบวนการสร้างสรรค์งานประติมากรรมแบบไทยประเพณี ประเภทหนึ่ง และกระบวนการปั้นปูนนี้เป็นมรดกทางปัญญาอันสำคัญยิ่งต่อการสร้างสรรค์สมบัติทางศิลปวัฒนธรรมของเมืองเพชรบุรี ให้เป็นที่ปรากฏเป็นที่ควรชื่นชมแก่ผู้คนต่างถิ่นที่มีโอกาส ผ่านมาพบเห็น ซึ่งช่างปูนปั้นสกulptช่างเพชรบุรีที่มีความสำนึกเห็นความสำคัญ ในการผดุงรักษาสืบทอดกระบวนการปั้นปูน อันเป็นมรดกทางภูมิปัญญา ได้รับมาแต่บูรพาจารย์แต่ก่อน ๆ เอาไว้ได้ โดยลำดับเป็นอย่างดีอย่างไม่ขาดสายนั้นนับว่า กระบวนการปั้นปูนสกulptช่างเพชรบุรี เป็นศาสตร์แห่งการสร้างสรรค์งานประติมากรรมแบบไทยประเพณีประเภทหนึ่งทีเดียว ที่ยังคงค้างมาแต่อดีตกาลอย่างครบถ้วนทุกขั้นตอนของกระบวนการสร้างสรรค์งานประติมากรรมแบบไทยประเพณี ด้วยวิธีการปั้นปูน

การถ่ายทอดงานปูนปั้นในอดีต

ถึงแม้ว่างานปูนปั้นของเมืองเพชรบุรี จะมีความต่อเนื่องกันมาโดยลำดับค่อนข้างยาวนาน โดยไม่ขาดสาย การสร้างสรรค์ไม่ขาดแคลนผู้ที่เป็นช่างปูนปั้น ไม่ขาดสกulptช่างประจำเมืองเช่นในบางเมือง ซึ่งสูญเสียศิลปวัฒนธรรมที่เคยมีเคยเจริญรุ่งเรืองมาแล้วแต่อดีตกาลไปแล้วอย่างน่าเสียดาย แต่ที่เมืองเพชรบุรียังคงดำรงรักษาเอาไว้ได้ ถึงกระนั้นก็เป็นที่น่าเสียดายว่า เอกสารหลักฐานในทางการบันทึกเรื่องราวของงานประเภทนี้ ไม่ปรากฏว่ามีผู้บันทึกไว้ ณ ที่ใดบ้างหรือไม่

อาจารย์จุลทัศน์ พยาฆรานนท์ กล่าวว่าหลักฐานด้านเอกสารกล่าวได้ว่าไม่ปรากฏว่ามีเรื่องราวเกี่ยวกับปูนปั้นเมืองเพชรบุรี ได้รับการบันทึกไว้เป็นหลักฐาน ก่อนปี พ.ศ. 2525¹

ดังนั้นจึงเป็นที่น่าสงสัยว่า ที่เมืองเพชรบุรียังคงดำรงรักษามรดกทางศิลปวัฒนธรรม ซึ่งเป็นสมบัติที่เอื้ออำนวยคุณประโยชน์แก่เมืองนี้ไว้ได้นั้น น่าที่จะเนื่องมาจากเหตุผลที่ได้จากคำบอกเล่าของช่าง และผู้รู้บางท่านในปัจจุบันได้ให้ปากคำไว้ ซึ่งสรุปได้เป็นสาระสำคัญดังนี้

เหตุผลที่ 1 คือเมืองเพชรบุรี เป็นเมือง "พระพุทธศาสนา" ที่สำคัญเมืองหนึ่งซึ่งเห็นได้จากจำนวนวัดที่มีอยู่ในเมืองนี้ ตามการสำรวจเมื่อ ปี พ.ศ.2535²

จำนวนวัดทั้งหมด	212	วัด
- พระอารามหลวง	4	วัด
- วัดราษฎร์	208	วัด
- วัดมหานิกาย	200	วัด
- วัดธรรมยุติ	12	วัด
- วิสุคามสีมา	197	วัด
- สำนักสงฆ์	13	วัด
- จำนวนที่ฝึกสงฆ์	52	แห่ง
- วัดร้าง	58	วัด

การมีวัดเป็นจำนวนมากเช่นนี้ ย่อมจะต้องได้รับการบูรณะปฏิสังขรณ์กันอยู่เนื่อง . . . จึงเป็นเหตุหนึ่งในการธำรงรักษางานปูนปั้น เอาไว้ได้ไม่สูญ

¹จุลทัศน์ พยาฆรานนท์, ปูนปั้นเมืองเพชร, เอกสารการสัมมนาทางวิชาการ เรื่องเพชรบุรี : พัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรม 29-31 สิงหาคม 2531, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, หน้า 132.

²จังหวัดเพชรบุรี, แผนพัฒนาการศึกษา การศาสนา และวัฒนธรรม ระยะที่ 7 (พ.ศ.2535-2539) หน้า 9.

เหตุผลที่ 2 ตามประวัติศาสตร์ เมืองเพชรบุรีเคยมีฐานะเป็นเมืองลูกหลวงมาแต่สมัยอยุธยา เคยมีเจ้านายและขุนนาง จากกรุงศรีอยุธยามาปกครองโดยลำดับ ประกอบกับฐานะเมืองเพชรบุรีใกล้ชิดกับราชธานีมาก จึงรับเอาวัฒนธรรมของเมืองหลวงมาถือปฏิบัติเป็นอย่างเดียวกัน ชาวเมืองเพชรบุรีจึงเป็นผู้ธำรงวัฒนธรรมสมัยอยุธยาไว้ได้มาก

เหตุผลที่ 3 โดยเหตุที่ชาวเมืองเพชรบุรีได้เปรียบที่มีความใกล้ชิดกับช่างหลวง ไม่ว่าจะเป็นสมเด็จพระสังฆราชแดงโม หรือช่างหลวงที่มาเป็นผู้ควบคุมการก่อสร้างพระราชวังทั้ง 3 แห่งในจังหวัดเพชรบุรี ซึ่งช่างเมืองเพชรบุรีย่อมได้รับการถ่ายทอดศิลปะเหล่านี้ โดยการได้เป็นลูกมือถือครองวัฒนธรรมเมืองหลวงไว้เต็มเปี่ยมย่อมตระหนักในคุณค่าสิ่งที่ตั้งาม โดยเฉพาะสมบัติทางศิลปวัฒนธรรม จึงธำรงรักษาศิลปกรรมประจำเมือง โดยเฉพาะกรรมงานปูนปั้นไว้ได้เป็นอย่างดี³

เหตุผลที่ 4 ชาวเพชรบุรีชอบแข่งขัน ชิงดีชิงเด่น โดยเฉพาะในอดีตมีการแข่งขันงานศิลปะ เช่น แข่งขันแทงหยวก (สลักหยวก) ในงานศพ ประกวดเมรุในสมัยครุฑิน อินฟ้าแสง มีการแข่งขันวาดภาพ⁴ เป็นต้น แม้ในปัจจุบันก็ยังคงมีการประกวดและแข่งขันกันเป็นประจำในงานประจำปี (งานพระนครคีรี) เช่น การประกวดกระทง การประกวดดอกไม้ประดิษฐ์ และเมื่อปี พ.ศ. 2529 ก็ได้มีการประกวดงานปูนปั้นเชิงสาธิต เนื่องในงานพระนครคีรีเช่นกัน เหตุผลนี้ก็เป็นอีกประการหนึ่งที่จะทำให้งานปูนปั้นของเมืองเพชรบุรีเกิดการพัฒนา และยังคงสืบทอดต่อไปมิขาดสาย

³จุลทัศน์ พยาฆรานนท์, ปูนปั้นเมืองเพชร เอกสารการสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง เพชรบุรี : พัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรม, 29-31 สิงหาคม 2534, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, หน้า 131

⁴สัมภาษณ์ สอวย ศิลปะกอบ, 7 มีนาคม 2536.

การถ่ายทอดงานปูนปั้นในอดีต

เนื่องจากหลักฐานทางด้านเอกสาร เกี่ยวกับการถ่ายทอดความรู้เรื่องงานปูนปั้นไม่ปรากฏมีหลักฐานว่ามีผู้ใดเขียนไว้บ้าง ดังนั้นกระบวนการถ่ายทอดในการวิจัยครั้งนี้จึงได้ข้อมูลมาจากคำบอกเล่า ของช่างในสมัยปัจจุบัน และจับใจความเอาจากประวัติของช่างบ้าง ซึ่งผู้วิจัยได้ประมวลไว้ดังนี้

ครูพิน อินฟ้าแสง

ช่างทองร่วง เอ็มโฆษฐ์^๕ ซึ่งเป็นศิษย์ของครูพิน อินฟ้าแสง ได้เล่าถึงวิธีการเรียนงานปูนปั้นกับท่านว่า วันแรกทีไปขอเรียนจากท่านขณะนั้นท่านกำลังปั้นปูนอยู่ที่วัดมหาธาตุ ท่านให้ทำการบ้านโดยให้ไปปั้นกระຈังมาให้ดูตัวหนึ่งถ้าถูกใจก็จะรับเป็นศิษย์ เพราะโดยปกติท่านยังไม่เคยรับใครเป็นศิษย์เลย มีแต่ลูกมือตำปูนให้ท่านทั้งสิ้น เมื่อบั้นเสร็จก็นำไปให้ท่านดู ท่านก็ไม่ได้พูดว่าอะไร แต่ได้มอบหมายงานให้ทำ คือ ให้ปั้นลายหน้าบัน หอพิพิธภัณฑวัดมหาธาตุซึ่งอยู่ใกล้ ๆ กับท่านนั่นเอง ท่านได้คอยให้คำแนะนำตลอดเวลา หลังจากนั้นก็ช่วยท่านปั้นเรื่อยมาจนกระทั่งท่านเสียชีวิต

ขุนศรีวังยศ

ขุนศรีวังยศเป็นศิษย์ครูเสือ ช่างฝีมือเยี่ยมของวัดใหญ่สุวรรณาราม และได้เรียนรู้เพิ่มเติมจากครูบัวช่างฝีมือของวัดพระทรง

ช่างเฉลิม นิ่งแดง เล่าให้ฟังว่า สมัยที่เขายังเป็นเด็ก ๆ อยู่ที่วัดพระทรงนั้นชอบวิชาวาดเขียนมากและชอบที่จะไปดูท่าน (ขุนศรีวังยศ) แกะสลักบานประตู บานหน้าต่างที่มี

^๕สัมภาษณ์ ทองร่วง เอ็มโฆษฐ์, 1 มีนาคม 2536.

พระวัดต่าง ๆ มาว่าจ้างให้ทำ ก่อนที่ท่านจะลงมือแกะสลักท่านจะร่างลายด้วยดินสอ ท่านเขียนได้รวดเร็วและอ่อนช้อยมาก จึงขอให้ท่านได้ช่วยแนะนำให้ แต่เนื่องด้วยช่างเจลิมนต้องไปโรงเรียน (ระดับมัธยม) ทุกวัน ดังนั้นจึงมีเวลาน้อยมากเพราะกว่าจะกลับจากโรงเรียนขุนศรีท่านก็จะกลับอยู่แล้ว วันหนึ่ง ๆ จึงฝึกได้ไม่มากนัก

ช่างเจลิมนสรุปให้ฟังว่า ท่านได้หัดเขียนลายตั้งแต่ลายง่าย ๆ คือตาอ้อย กระหนก 3 ตัว กระจิงหน้ากระดาน แล้วจึงจะไปขึ้นลายเครือเถาว์ ลายกระหนกเปลว ส่วนมากท่านจะไม่ได้บอกอะไรมาแต่ให้จดจำแบบ และดูตามอย่างที่ท่านขุนศรีเขียน^๑

การถ่ายทอดงานปั้นสมัยปัจจุบัน

การถ่ายทอดความรู้ทางการช่างเมืองเพชรบุรีนั้น ส่วนใหญ่จะเป็นการถ่ายทอดในลักษณะพ่อสอนลูกและเครือญาติของตนเอง นอกจากนั้นก็เป็นเพื่อนบ้าน หรือผู้ที่สนใจ สมัครเข้ามาเป็นลูกมือ โดยเริ่มตั้งแต่ตำปูน หัดเขียนลาย หัดหยิบปูนให้เป็นก้อนเล็ก ๆ เท่า ๆ กัน ก้อนเท่าหัวแม่มือเพื่อที่จะปั้นตาอ้อย (ภาพที่ 41) ซึ่งเป็นลายพื้นฐาน และงานติดกระจิงที่พิมพ์ไว้เสร็จเรียบร้อยแล้ว (ภาพที่ 42) ต่อจากนั้นจึงจะเริ่มจับเกรียงหัดเดินเส้น ทำหน้ากระดาน (ภาพที่ 43) เมื่อเดินเส้นทำหน้ากระดานได้ระดับดีแล้วจึงจะขึ้นลายกระหนก (ภาพที่ 44) แต่จะเป็นกระหนกที่ยังหยาบ ๆ ง่าย ๆ ไปก่อนจะกระทั่งถึงลายละเอียดเช่นลายเครือเถาว์ กระหนกเปลว เป็นต้นเมื่อเกิดความชำนาญพอสมควรแล้วก็หัดปั้นภาพซึ่งครูโกศลไว้ให้แล้ว หลังจากนั้นจึงจะโกศลเองและปั้นเองซึ่งเป็นงานปั้นปูนระดับสูง (ภาพที่ 45) ภาพส่วนมากจะเป็นภาพที่เกี่ยวกับเรื่องราวทางพระพุทธศาสนา หรือรูปต่าง ๆ เช่น พระนารายณ์ทรงครุฑ เทวดา สัตว์ต่าง ๆ ยักษ์ลักษณะการถ่ายทอดเหล่านี้ครูช่างบางท่านก็เริ่มต้นไม่เหมือนกัน บางท่านเริ่มโดยการให้ตำปูนก่อนบางท่านเริ่มเขียนลายให้เป็นก่อน บางท่านก็ให้เขียนลายและปั้นเลยก็มี ซึ่งผู้วิจัยได้รวบรวมวิธีการและขั้นตอนทั้งการสัมภาษณ์และการสังเกตการสอนของช่างชั้นครูในปัจจุบัน โดยได้ลำดับกระบวนการถ่ายทอดให้เห็นถึงที่มาของความรู้ และการถ่ายทอดให้กับศิษย์ เป็นสายของช่างแต่ละสกุลดังต่อไปนี้

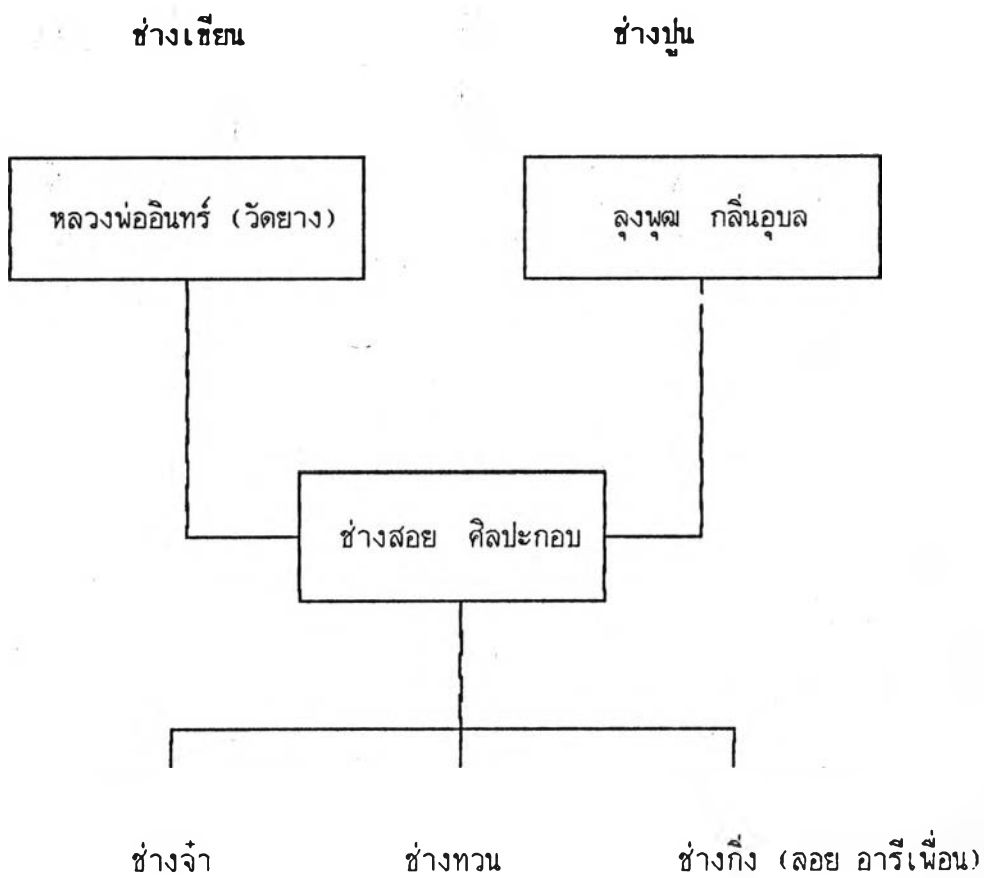
^๑สัมภาษณ์ เจลิมน พึ่งแดง, 5 มีนาคม 2536.

สกุลช่างเพชรบุรี

ในปัจจุบันมีกลุ่มช่างปูนปั้นซึ่งเป็นที่ยอมรับโดยทั่วไปในจังหวัดเพชรบุรี และจังหวัดใกล้เคียง 4 กลุ่มด้วยกัน คือ

สกุลช่างสอย ศิลปะกอบ

แผนภูมิที่ 1 สกุลช่าง ของ ช่างสอย ศิลปะกอบ

ปัจจุบันช่างสอย ศิลปะกอบ ยังคงสร้างสรรค์ผลงานปูนปั้นอยู่กับภรรยาที่เป็นลูกมือตำปูนอยู่ในจังหวัดเพชรบุรี (ขณะที่ให้สัมภาษณ์ 5 มีนาคม 2536 ทำงานอยู่ที่ถ้ำเขาย้อย)

ช่างสอย ศิลปะกอบ

ช่างสอย ศิลปะกอบ อยู่บ้านเลขที่ 25 หมู่ที่ 5 ตำบลไร่ส้ม อำเภอเมืองเพชรบุรี ปัจจุบันอายุ 68 ปี มีบุตร 5 คน คุณพ่อของช่างสอยนั้นเป็นช่างไม้ ช่างสอยเรียนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ที่โรงเรียนวัดถ้ำแก้ว ชอบวาดเขียนมาตั้งแต่เด็ก ๆ และได้อาศัยภาพรามเกียรติ์จากของบุหรี่ปิกหัตวาด ต่อมาได้บวชอยู่ที่วัดพระนอน (วัดพระพุทธไสยาสน์) ในขณะที่ยังอยู่ที่วัดพระนอนนั้นก็ได้พบตู้พระไตรปิฎก 3 ใบ มีอยู่ใบหนึ่งสวยงามมาก มีลายเต็มไปหมดทั้งลูก ช่างสอยได้ฝึกหัตวาดลายจากตู้พระไตรปิฎกใบนี้ นอกจากนั้นก็ยังสามารถไปดูเขาแกะสลักบานประตูหน้าต่าง หน้าบันพระอุโบสถที่วัดยาง ช่างสอยเล่าให้ฟังว่า ที่วัดยางนี้ในสมัยนั้นเขาทำเป็นโรงเรียนการช่าง (โรงเรียนช่างไม้แห่งแรกของเพชรบุรี ปัจจุบันคือวิทยาลัยเทคนิคเพชรบุรี) ก็อยากจะเรียนกับเขาบ้างแต่ก็เกรงว่าท่านเจ้าอาวาสวัดพระนอนจะไม่พอใจ ก็เลยได้แต่ไปดู ๆ เขาทำแล้วก็กลับมาฝึกหัตวาดลายด้วยตนเอง นอกจากนั้นก็เลยไปที่วัดพลับพลาชัย เพื่อดูครุฑิน ท่านปั้นปูนปั้นเก่ง และอีกหลายวัดที่มีลายให้ท่านได้ดูเพื่อกลับมาฝึกหัตเขียน

เมื่อช่างสอยเลิกจากเพศบรรพชิตแล้วก็ได้ไปฝึกงานปูนกับช่างปูน กลิ่นอูบล ซึ่งก็มีศักดิ์เป็นลุงของช่างสอย

การทำงานของช่างสอย ชอบทำตามแบบโบราณ ท่านมีความเข้าใจเรื่องลายอย่างลึกซึ้ง มีเหตุผลในการออกลายอย่างดียิ่ง เป็นตัวของตัวเอง มีความคิดสร้างสรรค์ มีทัศนะที่กว้างไกล คือท่านอยากให้ช่างเมืองเพชรมีการร่วมตัวกัน เพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน⁷

⁷สัมภาษณ์ ช่างสอย ศิลปะกอบ, 7 มีนาคม 2536.

การได้รับการถ่ายทอด

งานเขียน

ช่างสอย ศิลปะกอบ เรียนรู้งานช่างปูนปั้นโดยวิธี "ครูพัก-ลักจำ"* เสียเป็นส่วนใหญ่ก่อนที่จะช่างสอยจะได้รับการฝึกงานปูนซีเมนต์นั้น ช่างสอยเล่าให้ฟังว่า "ผมมี เชาว์มาตั้งแต่เด็กแล้ว หมายความว่า เชาว์การเขียน ผมชอบมาตั้งแต่เด็กๆ คือชอบเขียนหนังสือ แล้วพออย่างเข้าสู่วัยรุ่นก็เขียน ใ้ตัวหุมนานที่ช่องบุรีผมเขียนจนคล่อง จนครู (ครูชั้นประถม) บอกว่าไม่ต้องเรียนอื่นอีกแล้ว" นอกจากนั้น เมื่อตอนที่ท่านเข้าบวชที่วัดพระนอน (วัดพระพุทธไสยาสน์ในปัจจุบัน) ท่านก็ได้ไปพบตู้พระไตรปิฎก มีด้วยกันทั้งหมด 3 ตู้ มีอยู่ตู้หนึ่งที่ท่านประทับใจลายมากและได้หัดเขียนจนหมดทั้งตู้ จากการสัมภาษณ์ความตอนหนึ่งท่านกล่าวว่า "เช่นกระทงนี้มันไม่ยืดและมันก็ไม่หด มันพอดี ลายมันอ่อน ... ผมถือว่าเป็นครูของผมเลยนะ" และในขณะที่ท่านจำพรรษาอยู่ที่วัดพระนอนท่านก็ได้ไปดูเขาทำงานการช่างที่วัดยาง** ซึ่งที่วัดยางนี้เป็นศูนย์กลางงานช่างต่างๆ ในสมัยนั้นอีกแห่งหนึ่งนอกเหนือไปจากที่ วัดใหญ่สุวรรณาราม และวัดพระทรง ช่างสอยได้รับความรู้ไปจากที่นี่มากแม้กระทั่งวิชาการปิดทองร่องกระเจก ท่านก็ได้รับความรู้แบบครูพักลักจำไปจากที่นี่เช่นเดียวกัน

* นอกจากจะเคารพบูชาครูผู้สอนความรู้ให้โดยตรงแล้ว แม้แต่ความรู้ที่ผู้เรียนไปจดจำเอามาจากที่อื่น แล้วนำเอาความรู้นั้นมาใช้ เช่น เห็นใครร้องเพลง หรือรำยรำ เล่นดนตรีต่างๆ เป็นที่ขบใจก็จดจำของเขาเอาไว้ แล้วนำมาร้องมารำ หรือเอาแบบอย่างมาเล่นบ้าง แม้แต่ได้อ่านบทกวีหรือคำประพันธ์ขบใจวิธีแต่ง การใช้ถ้อยคำสำนวนโวหาร ก็จดจำไว้นำมาใช้ในโอกาสต่างๆ เช่นนี้ คนไทยโบราณก็ยังนับถือเจ้าของเดิมผู้แต่งผู้ประพันธ์ว่าเป็นครูของตน เป็นต้น เรียกว่า ครูพัก-ลักจำ หรือครูพัก-อักษร (สุนทร อมรวิวัฒน์ และคณะ 2535)

** วัดยาง อยู่ห่างจากวัดพระนอนไปทางทิศตะวันออกประมาณ 1 กม. เดิมเคยเป็นโรงเรียนช่างไม้แห่งแรกของจังหวัดเพชรบุรี ต่อมาได้ย้ายมาอยู่ทางถนนมาตยาวงศ์ เปลี่ยนชื่อเป็นวิทยาลัยเทคนิคเพชรบุรีในปัจจุบัน

จะเห็นได้ว่าช่างสอยนั้นเป็นคนช่างสังเกต และได้นำเอาสิ่งที่ตนได้พบเห็นมาประยุกต์ใช้กลายเป็นความรู้พื้นฐานที่จำเป็นสำหรับงานปูนปั้นได้อย่างเหมาะสม ทำให้กลายเป็นคนที่ มีพรสวรรค์เพราะการแสวงหาความรู้ของท่าน จะเห็นได้จากคำสัมภาษณ์ท่านกล่าวเกี่ยวกับ เรื่องนี้ไว้ว่า "ผมเป็นคนแสวง (แสวงหา) คือเห็นเขาทำอะไรที่โง่ก็ชอบไปดูเขาทำ บางทีก็ ฟังเขาวิจารณ์กันอย่างนั้นอย่างนี้ทำให้เรารู้ว่าอะไรเป็นอะไร" คำว่า "รู้ว่าอะไรเป็นอะไร" นั้นก็หมายความว่าช่างสอยได้ใช้ปัญญาในการไตร่ตรองว่าสิ่งใดดี สิ่งใดไม่ดี สิ่งใดควรจะนำไป เป็นหลักปฏิบัติและสิ่งใดไม่สามารถนำไปเป็นหลักในการปฏิบัติได้บ้าง นับได้ว่าช่างสอยได้มีการ ปรับใช้สิ่งที่ได้พบเห็น

งานปูน

เมื่อลาสิกขาแล้วช่างสอยได้ไปเป็นลูกมืองานปูนอยู่กับช่างผสม ก้อนอุบล ซึ่งมีศักดิ์เป็น ลูกของช่างสอย เป็นช่างปูนซีเมนต์หรือช่างก่อสร้าง ช่างสอยได้เล่าถึงวิธีการสอนของช่างผสม ว่า "เริ่มจากปูนซีเมนต์ก่อนเป็นพื้นฐานของปูน ให้ถือปูนก่อน...แกให้ผมถือปูนตลอดเลย ไม่ได้ ให้ทำอื่น ...ต้องถือให้คม ให้ได้เส้น ให้ได้มุม มันวิจิตรนิศดารมีฝึกกันหลายคนผลสุดท้ายเหลือ ผมคนเดียว "

จากข้อความข้างต้นนั้น จะเห็นได้ว่าช่างผสม ได้ใช้วิธีการสอนให้กับช่างสอย ซึ่งพอ จะสรุปเป็นข้อ ๆ ได้ดังนี้

1. การให้ถือปูน หมายถึงการฝึกการฝึกงานปูนโดยการโบก

2. คำว่า "ไม่ได้ให้ทำอื่น" แสดงว่ามีงานอย่างอื่นอีกแต่ช่างสอยไม่ได้ทำเหมือน อย่างคนอื่นเขา อาจเป็นเพราะว่า

2.1 ช่างสอยมีพื้นฐานทางช่างอยู่บ้างแล้ว

2.2 งานที่ต้องใช้กำลังเช่น งานจับกัง หิ้วปูน ผสมปูน ซึ่งเป็นงานหนักช่าง สอยไม่ได้ทำ ซึ่งวิเคราะห์ได้จากคำของช่างสอยที่ว่า "คือผมนะพิเศษ พิเศษอย่างไร มันเรียน จากสูงมาหาต่ำ ไม่ใช่เรียนจากต่ำไปหาสูง เรียนปูนปั้นเลย ไม่เคยเป็นจับกัง " ดังนั้นจึงทำ ให้ช่างผสมน่าจะรู้ว่าช่างสอยควรจะเริ่มทำอะไร ที่ตรงไหน ซึ่งเป็นคุณสมบัติที่ดีของความ เป็นครู

3. การถือปูนจะต้องถือจน "เหลื่อมคม ให้ได้เส้น ให้ได้มุม มันวิจิตรนิศาร" ในข้อนี้ หมายความว่า ช่างสอยต้องฝึกถือปูนจนเกิดความชำนาญ จนกระทั่ง

3.1 "เหลื่อมคม" ไม่แตกไม่หัก ตรงไหนมันก็ตอมนเท่ากันตลอด

3.2 "ให้ได้เส้น" ต้องขนานกัน ไม่คดไม่โค้ง

3.3 "ให้ได้มุม" เมื่อถึงมุมก็ต้องได้ฉาก โค้งก็ต้องไม่หัก

ทั้งสามประการนี้ เรียกได้ว่าเป็นช่างปูนอยู่ในระดับฝีมือยอดเยี่ยม วิจิตรนิศาร

4. ความรอบคอบของช่างพูด ซึ่งสังเกตได้จากคำสัมภาษณ์ของช่างสอยที่ว่า "แกเป็นคนจู้จี้" คำว่า จู้จี้ในความหมายนี้แสดงถึงควมมีวิญญานแห่งความเป็นครูของช่างพูด คือเป็นคนรอบคอบอะไรที่ยังทำไม่ได้ก็จะไม่ผ่านไปเลยไปจะต้องเคี้ยวเชิญให้ทำได้ และเมื่อทำได้ก็จะเกิดทักษะในงานนั้น ๆ

ทั้ง 4 ข้อข้างต้นเป็นทั้งวิธีการสอนและเป็นทั้งคุณสมบัติของครู (ช่างพูด) ซึ่งได้ถ่ายทอดให้กับช่างสอยจนกระทั่งช่างสอยเป็นช่างที่มีฝีมือ มีความชำนาญเป็นอันมาก

ช่างสอยได้ใช้ภูมิปัญญาของท่าน ความสามารถที่ตนเองมีอยู่ เช่นการฝึกฝนตนเองตั้งแต่วัยเด็ก ๆ การได้นำเอาความรู้เดิมมาบูรณาการทั้งวิชาการเขียนและงานปูนที่ได้รับจากช่างพูด มาประยุกต์ใช้ในงานปูนปั้น สร้างสรรค์ผลงานได้อย่างสมสมัยจนประสบความสำเร็จ

การถ่ายทอดความรู้ของช่างสอย

วิธีการถ่ายทอดความรู้ของช่างสอยไม่ได้มีความแตกต่างจากช่างพูดมากนัก จะสังเกตได้จากคำที่ว่า "ชั้นเริ่มต้นนี่ะ มันชั้นอยู่กับความเหมาะสม.." ^๑ ก็แสดงให้เห็นว่าช่างสอยก็เป็นคนช่างสังเกตศิษย์ของตนเหมือนกันว่า พื้นฐานของศิษย์เป็นอย่างไร ถนัดอะไร มีความรู้เรื่องอะไรมาบ้าง เป็นการประเมินเพื่อการสอน ว่าควรจะเริ่มต้นตรงไหนและควรจะเริ่มต้นสอนเรื่องอะไรตามหลักการประเมินผลการเรียนการสอนในสมัยปัจจุบัน ช่างสอยได้ให้ความคิดในเรื่องนี้ไว้ว่า "เพราะว่าถ้าพื้นฐานเป็นลายมาก็ฝึกปูนได้เลย ถ้าพื้นฐานเป็นปูนมาก็ฝึกลาย

^๑สัมภาษณ์ ช่างสอย ศิลปะกอบ.7 มีนาคม 2536.

ได้เลย เพราะฉะนั้นทั้งสองชั้นนี้ตั้งต้นได้ทั้งสองเรื่อง.."⁹

ชั้นที่สองของการฝึก ก็คือการปั้นตาอ้อย ซึ่งเป็นลายน่ายๆ และยิ่งหยาบๆ ซึ่งเป็น การฝึกปั้นตาอ้อยก็มีขั้นตอนเช่นเดียวกันคือ ฝึกมือให้หยิบปูนได้ก่อนและเท่าๆกัน เมื่อหยิบปูนได้ เท่ากันเป็นรูปตาอ้อยหรือดอกบัวได้แล้ว

ชั้นที่สาม จึงจะเริ่มปั้นกระหนก 3 ตัว ซึ่งมีพื้นฐานมาจากลายตาอ้อย หรือรูปดอกบัว ทั้งสิ้น ในเรื่องนี้ช่างสอยได้กล่าวไว้ว่า "จะทรงข้าววิณฑ์ (น่มข้าววิณฑ์) หรือลายอะไรก็ได้แล้วแต่ มั่นใจไม่ผัน อันนี้เป็นตรงนี้แล้ว จะพลิกแพลงก็แล้วแต่ปัญญาใคร.." ¹⁰ แสดงให้เห็นถึงความรอบ รั้วของช่างสอยที่สามารถจะบอกที่มาหรือต้นกำเนิดและที่ไป คือการสิ้นสุด นั่นคือผู้ที่รู้แจ้งแทงตลอด มีความชำนาญอย่างแท้จริง ในวิชาชีพของท่าน จนกระทั่งสามารถที่สรุปเป็นหลักการ หรือ เชิงทฤษฎีให้กับคนรุ่นหลังได้ปฏิบัติ ซึ่งผู้วิจัยจะขอยกเอาคำสัมภาษณ์ของท่านมาวิเคราะห์ได้ใน 2 ลักษณะดังนี้

ลักษณะที่เป็นนามธรรม

ช่างสอยได้ให้ข้อคิดในลักษณะของการถ่ายทอดความรู้งานปูนปั้นที่เป็นปรัชญาของการ ทำงาน ที่สำคัญๆ ดังนี้

1. ต้องมีใจรัก ข้อนี้ช่างสอยได้ขยายความไว้ว่า "คนที่จะมาเป็นช่างปูนปั้นนั้น ประการแรกหรือองค์ประกอบขั้นต้นที่จะต้องมียกคือ ต้องมีใจรัก ไม่ใช่มาเพราะตงงาน"¹¹

2. ต้องมีความอดทน ข้อนี้ได้จากการเข้าไปทำงานร่วมกันในระยะแรกคือการให้ เป็นลูกมือโยการให้ตำปูนก่อน ในระหว่างนั้นช่างก็จะใช้งานหลายๆด้านเพื่อที่จะดูว่ามีพื้นฐาน ทางด้าน ใดเปรียบเสมือนกับการประเมินก่อนเรียน (Pretest) ตรงนี้ถ้าหากผู้ใดไม่มีองค์ ประกอบข้อที่ 1.คือมีใจรัก ก็จะเลิกไม่ฝึกฝนต่อไป แต่ถ้ามีใจรักและมีความอดทนเพียงพอ ก็จะ อยู่ต่อและได้รับการฝึกฝนในขั้นต่อไป

⁹ เรื่องเดียวกัน.

¹⁰ เรื่องเดียวกัน.

¹¹ เรื่องเดียวกัน.

3. ต้องแสวงหา ช่างสอยได้ให้ข้อคิดในเรื่องนี้ไว้ว่า เราจะต้องเป็นคนแสวง หมายถึงการไต่หาความรู้ใส่ตนอยู่เสมอ จะต้องดูว่าใครเขาทำอะไรไว้ที่ไหนสวยๆ งามๆ ต้องไปดูเขาแล้วนำมาประยุกต์ใช้

ลักษณะที่เป็นรูปธรรม

เมื่อมีใจรักใจจดจ่อแล้ว ก็ต้องมีพื้นฐานอีก 2 ประการคือ การเป็นปุ่น กับการเป็นลาย

1. การเป็นปุ่น ในข้อนี้ช่างสอยได้ขยายความไว้ว่า "การทำปุ่นขึ้นต้น ต้องเดิน ลั่น และทำหน้ากระดานให้ได้ระดับ" อธิบายได้ว่า คือการฝึกทำปุ่นซีเมนต์ขึ้นต้น โดยเริ่มจากการรู้จักผสมปูนซีเมนต์ ส่วนผสมของปุ่น จนกระทั่งฉาบปุ่นหรือถือปุ่นเป็น การถือปุ่นเป็นหรือฉาบปุ่นเป็นจะต้องให้ได้ฉากให้ได้ระดับ ต้องคมและได้เหลี่ยม

2. การเป็นลาย ส่วนการเป็นลายนั้นจะต้องฝึกเขียนลาย โดยเริ่มตั้งแต่ลายง่าย ๆ เช่น กระหนกสามตัวหยาบๆ ก่อนแล้วจึงค่อยแตกลายไปที่หลัง

เมื่อรวมสรุปลักษณะการถ่ายทอดความรู้งานปุ่นปั้นของช่างสอยแล้ว ก็จะได้ลำดับขั้นตอนดังต่อไปนี้

1. ทำปุ่นหรือ ฝึกเขียนลาย

ช่างสอยกล่าวว่า "อันนี้จะเริ่มต้นอะไรก่อนจะต้องดูพื้นฐานของแต่ละคน เพราะถ้าพื้นฐานเป็นลายมา ก็ฝึกปุ่นได้เลย ถ้าพื้นฐานเป็นปุ่นมากก็ฝึกเขียนลาย เพราะฉะนั้นทั้งสองขั้นนี้ ตั้งต้นได้ทั้งสองขั้น"¹²

2. โกลนปุ่น

การโกลนปุ่นหมายถึงการร่างแบบด้วยปูนซีเมนต์ แบบบางงานต้องใช้เหล็ก หรือแกนลวดไว้ด้วย เพื่อยึดให้ลายแน่นและมั่นคง การโกลนนี้จะต้อง เป็นผู้ที่รู้จักลายเท่านั้นจึงจะโกลนได้หรือโกลนเป็น

¹² เรื่องเดียวกัน.

3. ปั้น

หลังจากโกลนหรือร่างแบบไว้แล้ว ก็ลงมือพอกปูนด้วยปูนดำ ช่างบางท่านเรียกว่า "ปูนเพชร" ช่างสอยกล่าวว่า "ที่เรียกว่าปูนเพชรก็เพราะว่า ปูนชนิดนี้ใช้กันอยู่ในจังหวัดเพชรบุรีเท่านั้น คือมีส่วนผสมต่างไปจากที่อื่นๆ ที่อื่นๆ เขาใช้ปูนซีเมนต์ แต่บ้านเราใช้ ปูนขาว กระจาด กาว น้ำตาล ทราย ส่วนผสมเท่าไรขึ้นอยู่กับเทคนิคของแต่ละคน"¹³

4. แต่งลาย

ลายบางลายต้องการความละเอียดสูง ช่างก็จะตกแต่งเก็บรายละเอียดในขั้นนี้ ซึ่งเป็นขั้นที่แสดงฝีมือของช่าง

ความคิดและเชื่อในการประกอบวิชาชีพ

ช่างสอย ศิลปะประกอบ มีความเชื่อหรือมีอุดมการณ์ในการทำงานของท่าน ซึ่งอาจถือได้ว่าเป็นภูมิปัญญาอย่างหนึ่ง ที่สามารถยึดถือเป็นหลักในการปฏิบัติของศิษย์ทั้งหลายได้ คือ

1. สมာธิ (ต้องการความสงบ)

ช่างสอยให้ทัศนะว่า "ในขณะที่ทำงานนี้ ผมชอบความสงบ ใจต้องเป็นสมาธิ บางคนเขาไม่รู้ นึกว่าผมเป็นคนไม่พูดไม่จาอะไร พอกลับลงมาข้างล่าง หยุดทำงาน คู้กัน ได้สบายเลยครับ เวลาทำงานผมไม่อยากพูด"¹⁴

นอกจากความสงบภายนอกซึ่งเป็นปัจจัยให้เกิดสมาธิแล้ว ความสงบภายในคือ เรื่องของจิตใจก็ต้องไม่ฟุ้งซ่าน วุ่นวาย หมายถึงอารมณ์นิ่ง เยือกเย็น ไม่หงุดหงิด ช่างสอยได้กล่าวเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ว่า "ถ้าใจมันหงุดหงิดนะ ประสาทสั่งงานมันฟุ้งซ่าน ใช้ไม่ได้ พอฟุ้งซ่านแล้วไปไม่ได้ เรากย่อไปที่อื่น (ฝัน) ถ้าตื่นแล้วเสียทอง"¹⁵ คำว่าเสียทองของท่านนั้นหมายถึง เสียงานสิ่งที่ทำอยู่จะเกิดการเสียหายไม่สมบูรณ์ตามที่เรากำลังต้องการ

¹³ เรื่องเดียวกัน.

¹⁴ สัมภาษณ์ ช่างสอย ศิลปะประกอบ. 7 มีนาคม 2536.

¹⁵ เรื่องเดียวกัน.

2. อิสระ (ความมีอิสระ)

ช่างสอยก็เหมือนกับศิลปินทั่ว ๆ ไปที่ต้องการความเป็นอิสระในการสร้างสรรค์ ความเป็นอิสระเพื่อที่จะถ่ายทอดลงไปในงานที่ตนกำลังปฏิบัติ ซึ่งจะทำให้งานนั้น ๆ เป็นอมตะและมีคุณค่าช่างสอยกล่าวว่า "มันเป็นเรื่องของจิตใจ งานของผมนะถ้าหากมาทำสัญญาว่าจะต้องเท่าโน้นวันเสร็จเท่าโน้นวันเสร็จ ไม่ต้องมาจ้างผม ผมจะถามคนที่มาจ้างเลยว่า รอมผมได้มั๊ย ถ้ารอไม่ได้ไปจ้างคนอื่น คือทุกอย่างมันแปรเปลี่ยน เช่น โทสะ นี่ตัวมันแก้มไม่ได้"¹⁶

น. ณ ปากน้ำ ได้กล่าวเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ว่า

"ศิลปะนั้นยิ่งบริสุทธิ์สุดอย่างจริงจังเท่าไรก็ยิ่งมีความเป็นอมตะศิลป์ (Immortal Art) มากยิ่งขึ้นเท่านั้น ถ้าขาดความจริงใจ โดยการมุ่งลอกเลียนจึงใดก็ตาม หรือ ถูกบังคับให้กระทำก็ดี ย่อมทำให้ศิลปะนั้นขาดพลังแห่งการสร้างสรรค์ ซึ่งเรื่องเช่นนี้มาที่จะต้องทำความเข้าใจกันให้แจ่มชัด เพราะความจริงใจนั้น อาจจะเรียกว่าเป็นหัวใจของศิลปะก็ได้"¹⁷

จะเห็นได้ว่าคุณสมบัติข้อนี้ของช่างสอยนั้นนับได้ว่าเป็นศิลปินโดยแท้ก็ว่าได้

3. ความลึกซึ้งในศิลปะ

คำว่า ลวดลาย โดยทั่วไปแล้วคนจะเข้าใจว่าเป็นคำคำเดียวกัน ไม่ได้แยกความหมาย คำว่าลวดลายในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525 หน้า 700 ได้ให้

¹⁶สัมภาษณ์ ช่างสอย ศิลปะกอบ. 7 มีนาคม 2536.

¹⁷น.ณ ปากน้ำ. ความเข้าใจในศิลปะ. เมืองโบราณ, กรุงเทพฯ, 2532 หน้า 134.

ความหมายไว้ว่า ลวดลาย น.ลายต่างๆ ที่เขียนหรือแกะสลัก.." ¹⁸ แต่ช่างสอยได้ใช้ความหมายของคำนี้ไว้ว่า "ลวด คือ เส้นลวด ลาย คือ ตัวลาย ลายจะเกิดขึ้นมาได้ก็เพราะลวด คือ กรอบ ลายจะหยุด เรียกว่ามันสุด มันจบ ลายอะไรก็แล้วแต่มันจะมีที่สิ้นสุด มันจะออกจากกรอบไปไม่ได้" ¹⁹

4. ความเชื่อและค่านิยม

ช่างสอยมีความเชื่อและนับถือครูบาอาจารย์เป็นที่สุด ไม่ลบหลู่ครูบาอาจารย์ ซึ่งจะเห็นได้จากคำพูดของท่าน (ภาคผนวก) ตอนที่ติดขัดในขณะที่ทำงาน ที่ว่า "อันนี้เรารำลึกถึงท่านครูบาอาจารย์ที่ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้มาให้ ไม่ว่าจะเป็นครุฑ-ลักจำ ครูที่ไม่มีตัวตนเมณิกถึงท่านหมด มันทำให้เราไปได้หมด ไปได้อย่างราบรื่น ไล่เรื่องครุ่นผมนับถือมาก" ²⁰ และจากข้อความคำให้สัมภาษณ์อีกตอนหนึ่งเกี่ยวกับเรื่อง ประติมากรรม ท่านกล่าวไว้ว่า "งานที่เป็นภาพประกอบถ้าเป็นภาพวรรณคดี เอาใส่ได้ แต่ถ้าเป็นเรื่องที่ไม่ใช่วรรณคดี คือเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับนิยายพวกนี้ใส่ไม่ได้ มันคนละเรื่องกัน...สมมติว่า ผมใส่เสื้อนอก (ชุดสากล) แล้วจะให้ผมไปรำลาวแพน มันก็ไปไม่ได้ มันต้องแสดงละครที่วิโนนจึงจะได้ นี่แหละผมถือสิ่งเหล่านี้เป็นหลัก ใครมาจ้างให้ผมทำ ผมก็ไม่ทำ เพราะมันผิดหลัก" ²¹

¹⁸ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.252๖, (กรุงเทพฯ: วัฒนาพานิช, 2525), หน้า 700.

¹⁹ สัมภาษณ์ ช่างสอย ศิลปะกอบ. 7 มีนาคม 2536.

²⁰ เรื่องเดียวกัน.

²¹ เรื่องเดียวกัน.

สรุปการถ่ายทอดความรู้งานปูนปั้น ของสกุลช่างสอย ศิลปะกอบ

การได้รับการถ่ายทอด

1. ความรู้ด้านงานเขียน (ซึ่งได้รับการฝึกฝนด้วยตนเองเป็นส่วนใหญ่)

- ชอบดูหนังตลกมาแต่เด็กๆ และชอบเขียนตัวหนังตลก
- ฝึกการเขียนภาพทิวมาจากช่องบุหรี่ปั๊วะสมัยเมื่อยังเป็นวัยรุ่น
- ฝึกเขียนลายตุ้มพระ ไตรปิฎกสมัยเมื่อบวชอยู่ที่วัดพระนอน
- ได้ดูการเขียนลาย การแกะสลัก การปิดทองร่องกระจก ที่วัดยางสมัยเมื่อยัง

บวชอยู่ที่วัดพระนอนซึ่งอยู่ห่างกันประมาณ 1 ก.ม.

- ได้จากการสอบถามข้อสงสัยจากหลวงพ่ออินทร์ เจ้าอาวาสวัดยาง

2. ความรู้ด้านงานปูน

- ได้รับความรู้เรื่องงานปูนจากช่างคุณ กลิ่นอุบล ซึ่งมีศักดิ์เป็นลุง หลังจากที
ลาสิกขา ได้ไปเป็นลูกมือของช่างคุณ และได้รับการถ่ายทอดเรื่องงานปูนโดยมีขั้นตอนการรับ
การถ่ายทอดพอสรุปได้คือ

- การลบเหลี่ยม

3. ความรู้เรื่องงานปูนปั้น

ช่างสอยเริ่มทำงานปูนปั้นเมื่อสมัยอยู่กับช่างคุณ โดยการฝึกหัดด้วยตนเอง หรือ
โดยวิธีการที่เรียกกันว่า ครูฝึกลักจำ ซึ่งหมายถึงการนำเอาความรู้ที่ตนเองถนัดคือการเขียน
ลายอันเป็นพื้นฐานอยู่ก่อนแล้ว มาผสมผสานกับความรู้เรื่องปูนซีเมนต์ซึ่งได้รับการถ่ายทอดจาก
ช่างคุณ งานปูนปั้นชิ้นแรกที่ทำคือ ปั้นพระพุทธรูป ซึ่งเป็นพระประธาน

แสดงให้เห็นว่าช่างสอยได้บูรณาการความรู้ของตนเองประยุกต์ใช้ในการประกอบ
วิชาชีพช่างปูนปั้นได้รับผลสำเร็จ ซึ่งก็นับได้ว่าเป็นปราชญ์ชาวบ้านด้วยคนหนึ่งทีเดียว

การถ่ายทอดงานปูนปั้น

ช่างสอยใช้วิธีการที่ตนเองมีประสบการณ์ คือการเรียนรู้ด้วยตนเอง เป็นวิธีถ่ายทอดความรู้ให้กับคนรุ่นหลัง จากการทำที่ไว้วิเคราะห์จากคำสัมภาษณ์ดังกล่าวแล้วช่างต้นนั้น พอจะสรุปขั้นตอนของการถ่ายทอดความรู้เรื่องงานปูนปั้น ได้ดังนี้

1. การถ่ายทอดที่เป็นลักษณะนามธรรม ซึ่งอาจนับได้ว่าเป็นการถ่ายทอดโดยอ้อมนั่นเอง

1.1 ต้องมีใจรัก

1.2 ต้องมีความอดทน

1.3 ต้องเป็นผู้รู้จักแสวงหา

2. การถ่ายทอดที่เป็นลักษณะรูปธรรม ซึ่งอาจนับได้ว่าเป็นการถ่ายทอดโดยตรงก็คือ เมื่อมีใจรัก ใจจดจ่อแล้ว มีความตั้งใจจริงในการฝึกหรือการเรียนงานปูนปั้น

ขั้นต่อไปก็คือการเริ่มงานปูนดังนี้

2.1 งานปูน หรืองานเขียน (ขึ้นอยู่กับพื้นฐานของผู้เรียน)

2.2 โกลน

2.3 ปั้น

2.4 แต่งลาย

ลักษณะที่แสดงว่าเป็นผู้ที่มี "ภูมิปัญญา" ของช่างสอย ศิลปะกอบ

จากการให้คำสัมภาษณ์ของช่างสอย มีถ้อยคำที่บ่งบอกถึงความเป็นผู้มีความรู้ ความสามารถ แดกฉาน และแสดงว่าเป็นผู้รู้จริงท่านสามารถนำเอาองค์ความรู้ที่สะสมมาแต่อดีตจากประสบการณ์ จากสังคม และสิ่งแวดล้อม ที่ได้รับการถ่ายทอดสืบต่อกันมาเป็นระยะเวลายาวนาน และนำมาแก้ปัญหาในการดำเนินชีวิตในท้องถิ่นของตนด้วยความเฉลียวฉลาด ได้อย่างเหมาะสม ซึ่งพอจะรวบรวมไว้ได้ดังนี้

ด้านภูมิรัฐ

- การเขียนลาย ซึ่งได้รับการสะสมมาตั้งแต่เด็กๆ เช่นหนังตลุง หนุมานจากของบุหรี ลายไทยจากตู้พระไตรปิฎก
- งานปูน จากการได้รับการถ่ายทอดจากช่างปูน เช่น การถือปูน การเดินเส้น การลบเหลี่ยม การจับมุม เป็นต้น
- แดกฉานในเรื่องของการเขียนลาย
- แดกฉานในเรื่องของงานศิลปะ เช่น คำว่า ศิลปะ กับ ศิลปะพาณิชย์
- เป็นคนช่างสังเกต
- เป็นคนที่แสวงหาความรู้อยู่เสมอ
- เป็นคนที่พยายามศึกษาด้วยตนเองสูง

ด้านภูมิธรรม

- เป็นผู้ที่มีจิตใจสูงคือการรู้จักข่มใจไว้ได้
- เป็นผู้ที่มีสมาธิซึ่งนำไปสู่การเกิดปัญญา
- เป็นผู้ที่มีฉันทะ คือมีใจรักในงานที่ตนเองกระทำ
- เป็นผู้มีความเคารพต่อครูบาอาจารย์เป็นที่ยิ่ง
- มีการวางเฉย คือการมีอุเบกขา ไม่ยึดถือคำตำหนิมาเป็นอารมณ์

ด้านประสบการณ์

นอกจากงานประติมากรรมที่ได้สร้างสรรค์ไว้ในที่ต่างๆ อย่างมากมาย อาทิ ลวดลายต่าง ๆ ภาพที่เกี่ยวกับพุทธประวัติ ภาพที่เกี่ยวกับเรื่องราวในวรรณคดี เป็นต้น ซึ่งบ่งบอกถึง ภูมิรัฐ และภูมิธรรม ของผู้ปั้นแล้ว ท่านยังมีข้อคิดอีกหลายประการที่ได้จากการปฏิบัติงานพอจะสรุปให้เห็นได้ดังนี้

- ในการปั้นลายหรือภาพ จะต้องดูระดับความสูงของงานด้วย ถ้าที่สูงก็ปูนสูงหน่อย ถ้าอยู่ที่ต่ำ ก็ใช้ภาพปูนต่ำ ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความชัดเจนกับผู้ดู

- การปั่นลายนกับภาพมีความยากง่ายพอ ๆ กัน เพราะต้นกำเนิดของภาพมาจากลายทั้งเส้น
- ท่านมีความชำนาญหรือมีทักษะในการปั่นโดยไม่ต้องร่างแบบไว้ก่อนเลย
- ในการโกลนจะต้องทอไว้ประมาณ 1 นิ้ว แล้วค่อยๆพอกไปที่ละน้อยเพื่อให้ได้ขนาดที่เหมาะสม
- เมื่ออารมณ์ไม่ดีต้องหยุดพักมิฉะนั้นจะเสื่องาน คนเราถ้าหงุดหงิดประเดี๋ยวสั่งงานจะฟังชาน ใช้ไม่ได้
- การเริ่มฝึกงานปั่นจะเริ่มตรง งานปั่น หรืองานเขียน ก่อนก็ได้ ทั้งนี้ต้องดูพื้นฐานของผู้เรียนว่ามีพื้นฐานทางใด
- ลายทุกตัวไม่ว่าจะเป็น กระหนก 3 ตัว กระหนกปฏิภาณ หรือพุ่มทรงข้าวฉันทน์ ล้วนแต่มาจากตัวเดียวกัน คือ ตาอ้อย เมื่อเป็นตรงนี้แล้วจะพลิกแปลงไปอย่างไรก็สุดแต่ปัญญา

การได้รับการถ่ายทอดในระดับศิษย์

ช่างสอยมีศิษย์ที่เข้ามารับการฝึกอยู่หลายคน แต่ละคนอยู่กับช่างสอย 2 ปีบ้าง 3 ปีบ้างแล้วก็แยกย้ายกันไป ช่างหรือศิษย์ที่ช่างสอยพอจะจำชื่อได้เช่น ช่างจำ ช่างทวน - ช่างลอย แต่ส่วนมากช่างพวกนี้จะไปประกอบอาชีพอยู่ในต่างจังหวัด และส่วนมากจะลงไปทางภาคใต้ เช่นจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ชุมพร และระนอง เป็นต้น

ช่างลอย อารีเพื่อน (ช่างกึ่ง)

ช่างลอย อารีเพื่อน อายุ 36 ปี เป็นศิษย์ของช่างสอย มีภรรยาและมีบุตรด้วยกัน 2 คน ช่างลอยเริ่มฝึกหัดงานปั่นตั้งแต่อายุ 17 ปี หลังจากที่ช่างลอยเลิกอาชีพตัดผมเพราะรายได้ไม่ดี และเนื่องจากบ้านอยู่ใกล้กับช่างสอย ช่างลอยจึงมีโอกาสคลุกคลีอยู่กับช่างสอย และพยายามซักถามถึงวิธีการปั่นนั้น วิธีการเขียนลาย การโกลนและการปั่นลายนง่าย ๆ

ช่างลอยเล่าให้ฟังว่า "ช่างสอยท่านมีวิธีการสอนไม่เหมือนใคร ท่านไม่ได้สอนเราตรง ๆ ทุกอย่าง คือ การเขียนลายก๊ตหรือการโกลนก๊ต การปั่นลายนก๊ต ท่านใช้วิธีทำให้ดู แล้วให้เรา

ทำตาม ถ้าเราทำแล้วไม่เหมือนที่ท่านทำท่านจะทุบทิ้งแล้วให้เราทำใหม่ งานบางชิ้นทำถึง 3-4 ครั้งก็มี"²²

ช่างลอยเข้าไปเป็นลูกมือของช่างสอย อยู่นานประมาณ 10 ปี จากนั้นก็ได้ไปอยู่กับช่างเฉลิม ช่างลอยได้สรุปถึงวิธีการถ่ายทอดของของช่างสอยไว้เป็นข้อ ๆ ดังนี้

1. ตำปูน
2. พิมพ์กระจิง ปั้นดาอ้อย และหัดปั้นลาย
3. ปั้นกระหนก ปั้นลายเปลว ปั้นลายเครือเถา
4. ปั้นภาพลอยตัว ภาพที่ปั้นในตอนแรกคือ ภาพเทพพนม พระพุทธรูป มนุษย์ ยักษ์

ในตอนแรกที่ช่างลอยเข้าไปฝึก งานแรกที่ช่างสอยมอบหมายก็คือการตำปูน ในขณะที่ตำปูนอยู่นั้นก็จะฝึกพิมพ์กระจิง ไปด้วย ปั้นดาอ้อยไปด้วย ช่างลอยตำปูนอยู่ปีเศษ จึงเริ่มเปลี่ยนจากตำปูนมาเริ่มหัดปั้นลาย เริ่มเขียนกระหนก จากกระหนกตัวเดียวเป็นกระหนก 3 ตัว และลายเปลว ซึ่งยากขึ้นตามลำดับ จนถึงลายเครือเถาว์ โดยในขณะที่เขียนลายอยู่นั้นก็ปั้นลายไปด้วย สำหรับการปั้นภาพนั้น ช่างลอยบอกว่าช่างสอยมีวิธีการสอนที่แปลกคือ "ท่านจะทำให้ดู ตั้งแต่การผูกเหล็กที่เป็นแกนยึดภาพ การโกลน จนกระทั่งนำปูนตำมาออกให้เป็นภาพที่จะทำการปั้น"²³

สำหรับช่างอีก 2 คน คือ ช่างจำ และช่างทวน ผู้วิจัยได้สืบถามดูแล้ว ปรากฏว่าทั้งสองคนไม่ได้ประกอบอาชีพอยู่ในจังหวัดเพชรบุรี*

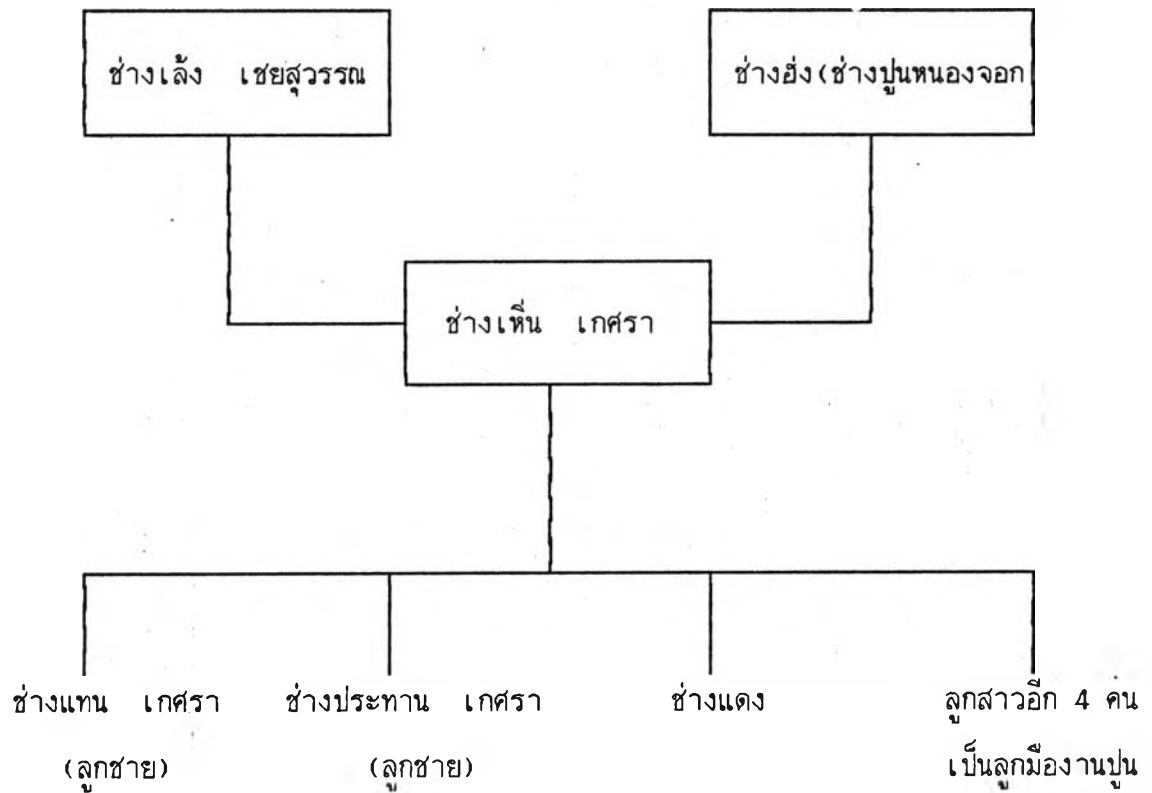
²²สัมภาษณ์, ช่างลอย อารีเพื่อน. 15 พฤษภาคม 2536.

²³ เรื่องเดียวกัน.

* เนื่องจากอาชีพช่างปูนปั้นต้องเคลื่อนย้ายไปตามงานที่รับจ้าง ดังนั้นช่างจึงอยู่ไม่เป็นที่นาน ๆ จึงจะกลับมาบ้านตนเองสักที และเป็นที่น่าสังเกตว่าลูกมือที่คอยช่างมีฝีมือมักจะไปประกอบอาชีพในต่างจังหวัด ต่อจากนั้นจึงมาปักหลักประกอบอาชีพอยู่ในจังหวัดเพชรบุรี ในข้อนี้สังเกตได้จากช่างชั้นครูทุกคนต่างก็ผ่านงานต่างจังหวัดมาแล้วทั้งสิ้น และไม่คิดที่จะไปทำงานในต่างจังหวัดอีกแล้ว

สกุลช่างเห็น เกศรา

แผนภูมิที่ 2 สกุลช่าง สายช่างเห็น เกศรา

ช่างเห็น เกศรา

การได้รับการถ่ายทอด

ช่างเห็น เกศรา อยู่บ้านเลขที่ 128 หมู่ที่ 1 ตำบลบางจาน อำเภอเมืองฯ อายุ 63 ปี ภรรยาชื่อนางปรารงค์ มีบุตรด้วยกัน 11 คน เป็นชาย 2 คน หญิง 9 คน การศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 3

ช่างเห็นเล่าให้ฟังว่า²⁴ เมื่อสมัยเป็นวัยรุ่นอายุประมาณ 15-16 เข้ามาเที่ยวในตลาดเพชรบุรี ได้พบกับช่างเล็งท่านทำเมรุอยู่ที่วัดลาด ท่านกำลังวาดภาพประกอบเมรุ รู้สึกประทับใจในฝีมือเขียนลาย และการเขียนภาพเป็นอย่างยิ่ง กอร์ปกับเมื่อสมัยเด็ก ๆ ก็ชอบเขียนหนังสือ เป็นชีวิตจิตใจอยู่ด้วยแล้ว ก็ทำให้เกิดแรงบันดาลใจอยากจะเป็นช่างเขียนเหมือนกับช่างเล็ง ตั้งแต่นั้นมาก็แวะเวียนมาดูช่างเล็ง เขียนเกือบทุกวัน และในที่สุดก็ขอเข้าเป็นศิษย์ของช่างเล็ง เจนกระทั่งเขียนได้ทั้งลายไทยและภาพเหมือน เคยรับจ้างเขียนภาพเหมือนอยู่นักหนึ่งรายได้ไม่ดีก็เลิกไป

ต่อมาได้พบกับช่าง ย้ง ท่านกำลังก่อสร้างอยู่ที่วัดรัตนไตร อยู่ไม่ไกลจากบ้านช่างเห็นเท่าไรนัก ก็ได้สมัครเข้าไปเป็นลูกมือช่างปูนซีเมนต์ (ช่างก่อสร้าง) กับช่างย้ง ทำให้ได้รับความรู้ขั้นพื้นฐานของงานปูน

งานปูนปั้นที่ช่างเห็นทำเป็นครั้งแรกก็คือ ปูนหน้าบันหอร่มมิ่งวัดโพธิ์ทิมณี ซึ่งเดิมช่างพบได้เริ่มต้นเข้าไว้แต่ทำไม่สำเร็จ คุณพ่อเชื่อเจ้าอาวาสจึงให้ช่างเห็นช่วยปั้นให้เสร็จ ช่างเห็นเองก็ไม่คิดว่าตนเองจะทำได้เพราะไม่เคยปั้นมาก่อน ก็เลยคิดลองทำดู เมื่อทำจนเสร็จ คุณพ่อเชื่อท่านบอกว่าใช้ได้ จากนั้นมาช่างเห็นก็รับงานปูนปั้นเรื่อยมา

ดังนั้น ที่มาแห่งภูมิปัญญา จะเกิดจากความสนใจของตนเองเป็นส่วนใหญ่ และการถ่ายทอดให้กับคนรุ่นต่อ ๆ ไปก็จะเป็นในลักษณะพ่อสอนลูก

²⁴ สัมภาษณ์ ช่างเห็น เกศรา, 4 มีนาคม 2536.

ด้านการเขียน

ช่างเห็น ก็เป็นอีกผู้หนึ่งที่ได้รับความรู้จากความสนใจของตนเอง จากการสังเกตจากการจดจำคนอื่น หรือที่เรียกกันว่า "ครูฝึก-ลักจำ" อีกท่านหนึ่ง ซึ่งพอจะสรุปได้เป็นข้อ ๆ ดังนี้

1. ได้รับจากการฝึกเขียนหนังสือที่ตนเองได้ชมเมื่อสมัยเด็ก ๆ ซึ่งเป็นการฝึกฝนตนเอง
2. ได้รับการถ่ายทอดหลักการจากช่างเล็ง เศษสุวรรณ ช่างเห็นเล่าให้ฟังว่า "ครูเล็งแก่เป็นคนร่างดินสอ ผมเป็นคนลงสี แกบอกให้ลงสีอะไรก็ลงสีนั้น แล้วแกก็มาแต่งลายที่หลัง (เก็บรายละเอียด) ต่อมาผมก็เขียนได้เอง ลงสีเอง"²⁵ จากคำบอกเล่าตอนนั้นพอจะตีความได้ว่า ครูเล็งได้ใช้วิธีสอนเป็นขั้นตอนตามวิธีของท่าน คือ
 - 2.1 ให้ทดลองสีตามที่ครูร่างไว้ให้ ซึ่งเป็นการฝึกบังคับมือให้อยู่ในกรอบของลาย และได้สีลายมือ
 - 2.2 ผู้ฝึกจะต้องใช้ความสังเกตตอนที่ครูลงรายละเอียด ซึ่งก็จะได้รับความรู้โดยอ้อมในหลักของการเขียนลาย
 - 2.3 ร่างเอง ลงสีเอง เมื่อเกิดความชำนาญในข้อ 1 และข้อ 2 แล้วก็จะทำด้วยตนเองได้
3. หลักเกณฑ์ต่าง ๆ ของการเขียนลาย ซึ่งได้รับการฝึกฝนด้วยตนเองก่อนหน้านั้น ก็ได้รับการปรับปรุงจากครูเล็ง

ด้านงานปูน

จากคำสัมภาษณ์ช่างเห็นเล่าว่า งานปูนปั้นนั้น ได้รับรู้จาก เจ๊กจ้อ (ช่างปูน) กับการฝึกฝนด้วยตนเอง เพราะเหตุว่างานเจ๊กจ้อส่วนมากจะเป็นงานพิมพ์แล้วนำไปติดเสียเป็นส่วนใหญ่ งานปูนปั้นดินลายไม่คม

²⁵ สัมภาษณ์ ช่างเห็น เกศรา, 4 มีนาคม 2536.

"งานปูนนั้นได้หลักจากเจ๊กจ๊อ งานแกล่นมากจะเป็นงานพิมพ์กระຈັง...งานแรกที่ผมปั้นคือ งานปั้นหน้าบ้านหอรพะฆังวัดโพธิ์ทัยมณี เดิมช่างทบแก่ทำไว้แต่ไม่สำเร็จ...เราเองก็ไม่เคยปั้น เลยลองปั้นดู ทำอยู่จนเสร็จ คุณพ่อเชื่อเจ้าอาวาสท่านเป็นช่างอยู่บ้าง ท่านบอกว่าใช้ได้...ส่วนมากผมจะใช้วิธี ครูฝึก-ลักจำ ค้นคว้าด้วยตนเอง คือเห็นที่ไหนเขาทำสวย ๆ เราก็ไปดูไปจำเขามา..."²⁶

จะเห็นได้ว่าช่างเห็นเป็นคนที่มีการสวรรค์ ซึ่งสังเกตได้จากการเริ่มฝึกหัดปั้น แม้ว่าท่านจะไม่เคยปั้นมาก่อน แต่สามารถปั้นหน้าบ้านได้ ซึ่งลายหน้าบ้านนั้นนับว่าเป็นงานที่ต้องใช้ช่างที่มีฝีมือจึงจะปั้นงานตรงนี้ได้เพราะเหตุว่าเป็นงานที่มีผู้พบเห็นได้ง่ายและเป็นงานที่อดฝีมือ ดังนั้นภูมิปัญญาในส่วนนี้ของท่านนับได้ว่า หาผู้ที่ทำได้อย่างท่านไม่่ง่ายนัก

การถ่ายทอดงานปูนปั้น

วิธีการถ่ายทอดความรู้ของช่างเห็น คล้าย ๆ กับช่างปูนปั้นเมืองเพชรโดยทั่ว ๆ ไป คือการสังเกตดูความสามารถพื้นฐานของผู้เรียน โดยการให้ฝึกดำปูนก่อน ต่อจากนั้นก็ให้หัดฉายก่อ โดยให้ฝึกกับคนที่ปั้นแล้ว ต่อจากนั้นก็หัดเขียนลาย โกลน ปั้น ต่อไป จากการที่ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์ช่างเห็น ได้ข้อมูลสรุปได้ดังนี้

1. การรู้จักปูน ช่างเห็นกล่าวว่า "ขั้นต้นก็ให้รู้จักปูนก่อน คือหัดผสมปูน ดำปูน โครกปูน ที่เราเรียกกันว่าปูนน้ำตาล หรือปูนดำบ้านเราที่แหละ ดำให้เหนียว ให้ได้ที่ คนที่จะหัดปั้นจะต้องเริ่มตรงนี้ทุกคน"²⁷

การรู้จักปูนของช่างเห็นหมายถึงการรู้วิธีการผสมปูน ทั้งปูนซีเมนต์และปูนดำที่จะใช้สำหรับปั้น ในข้อนี้ถ้าหากแยกข้อ ๆ ว่าผู้เริ่มต้นหัดควรที่จะรู้อะไรบ้าง น่าจะได้ดังนี้

- 1.1 รู้ส่วนผสมของปูน คือทั้งปูนซีเมนต์และปูนดำ
- 1.2 รู้วิธีดำปูนหรือโครกปูน

²⁶ สัมภาษณ์ ช่างเห็น เกศรา, 4 มีนาคม 2536.

²⁷ เรื่องเดียวกัน, 31 สิงหาคม 2536.

1.3 รู้ว่าเมื่อไรปูนจะเหนียวพอที่จะปั้นได้

1.4 รู้ว่าปูนที่ดำจะนำไปใช้งานประเภทไหนเพราะส่วนผสมไม่เหมือนกัน ในข้อนี้ช่างเห็นได้ให้ข้อสังเกตไว้ คือ "ถ้าจะปั้นลายละเอียดก็ใช้ทรายละเอียด ถ้าจะปั้นลายหยาบ ๆ ก็ใช้ทรายหยาบหน่อย"

2. ชั้นที่ 2 คือการฝึกเขียนลายในกระดาษแบบ (ส่วนมากใช้ถุงปูนซีเมนต์) ในการฝึกชั้นนี้ช่างเห็นวิธีฝึกและวิธีการได้มา ดังนี้

2.1 ตัวอย่างเช่นลายหน้าจั่ว วัดจั่วแล้วตัดกระดาษให้เท่ากับหน้าจั่ว พับครึ่งแล้วร่างลายโดยร่างข้างเดียว เมื่อร่างได้ดีแล้วก็ปรุให้เป็นรู เอาขึ้นไปแปะบนจั่วใช้สีฝุ่นตบกลับกระดาษอีกข้างหนึ่งแล้วก็ตบด้วยสีฝุ่นเช่นเดียวกัน เมื่อเอากระดาษออกใช้ก้านจุ่มสีเขียนทับรอยปรุ เพื่อไม่ให้ลายหลุดลอกง่าย หรือถ้าให้แน่ใจก็เอาตะปูคอนกรีตตอกเป็นแนวข้างลงไปอีก

2.2 ถ้าใครเขียนลายไม่ได้ เขียนไม่เป็นก็ไปจ้างคนที่เขาเขียนได้เขียนให้ช่างปูนปั้นประเภทนี้มีอยู่ไม่น้อย

2.3 ช่างเห็นได้ให้ข้อสังเกตว่า "เด็กบางคนนะที่มันมีแวว มันไม่เง่ พอหยุดฝึกกินข้าว หรือว่าหยุดฝึกดำปูน มันจะเขียนทันที เขียนบนทราย เขียนบนดิน เขียนบนปูน เขียนด้วยถ่านเรานี้แหละ บนทรายก็เขียนด้วยไม้แหลม ๆ ไม่ต้องใช้สมุดดินสอให้เปลือง ไม้สมุดดินสอเนี่ยพอเขียนไว้ไม่สวยลบเลอะเทอะ หรือขีดฆ่าเลอะเทอะ มันดูแล้วท้อแท้ บางคนเลิกไปเลยก็มี"²⁸ หมายความว่าคนที่จะเป็นช่างที่สมบูรณ์ คือ ทั้งเขียนได้และปั้นได้ด้วยนั้น จะต้องมีความสนใจ มีมานะอดทน ช่างสังเกต ดังนี้ เป็นต้น

3. ชั้นที่สาม โกลน การโกลนคือการใช้ปูนซีเมนต์ร่างทับแบบที่ร่างไว้ด้วยดินสอไว้แล้ว เพื่อให้ปูนดำจับกับปูนซีเมนต์เดิมได้แน่น ถ้าเป็นภาพก็ต้องผูกเหล็กทำแกนช่วยยึดรูปร่างให้แน่นหนา ช่างเห็นได้ให้ข้อสังเกตและหลักการในการโกลนปูนไว้ว่า "การโกลนต้องเผื่อไว้ประมาณ 1 ซม. "หมายความว่า เมื่อเราปั้นปูนปั้นก็จะพอกออกมาพอดีกับขนาดที่เราต้องการ

²⁸ สัมภาษณ์ ช่างเห็น เกศรา, 31 สิงหาคม 2536.

4. การปั้น ขึ้นตอนนั้นมีสิ่งที่จะต้องรู้หลายประการ ตามที่ช่างเห็นได้ตั้งข้อสังเกตไว้คือ

4.1 ต้องรู้อ่างานที่จะปั้น เขาจะปิดกระຈกด้วยหรือเปล่า ถ้าปิดกระຈกก็ต้องปั้นอีกแบบหนึ่งเพื่อปิดกระຈก

4.2 รู้เรื่องราวที่จะปั้น ต้องมีความรู้ว่าภาพเรื่องราวต่าง ๆ มันมีความเป็นมาอย่างไรจะได้ออกท่าทาง (ปั้นลักษณะ) ได้ถูกต้อง เช่นพระนารายณ์สี่กร แต่ละกรถืออะไรบ้าง หรือพระพิศเณศหัวเป็นช้าง งาหักข้างหนึ่ง พงโศ

4.3 ต้องค้นคว้าหาความรู้อยู่เสมอ ช่างเห็นได้ให้ทัศนะว่า "กาที่เราจะรู้เรื่องราวได้ก็ต้องหาหนังสืออ่าน สมัยนี้หนังสือมีเยอะแยะ...หรือไม่กี่ไปดูไอ้ที่เขาไปไว้แล้ว"²⁹

ลักษณะที่บ่งบอกถึงภูมิปัญญาของช่าง เห็น เกศรา

ด้านภูมิรู้

- การเขียนลาย ซึ่งได้รับการสั่งสมมาตั้งแต่เด็ก ๆ คือการชอบเขียนหนังสือ
- งานปูนจากการได้รับความรู้จากเจ๊กจ้อ
- ความรอบรู้ในงานศิลปะ เช่นการออกแบบลายพระอุโบสถวัดสวนสันติ
- เป็นคนช่างสังเกต
- แสวงหาความรู้อยู่เสมอ
- เป็นคนที่พยายามศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง

ด้านภูมิธรรม

- มีความเป็นผู้รู้จักอ่อนน้อมถ่อมตนไม่โอ้อวด
- มีจันทะ คือมีใจจดจ่อ เอาใจใส่งานของตน
- มีความเคารพต่อครูบาอาจารย์ มีการไหว้ครู (ยกครู) ทุกปี

²⁹ สัมภาษณ์ ช่างเห็น เกศรา, 31 สิงหาคม 2536.

ด้านประสบการณ์

- ผลงานปูนปั้นของช่างเห็นส่วนมากจะอยู่ในต่างจังหวัด แต่ในจังหวัดเพชรบุรีก็มีอยู่ไม่น้อย อาทิ ลายปูนปั้นพระอุโบสถวัดแหลมผักเบี้ย อำเภอบ้านแหลม วัดหาดเจ้าสำราญ วัดท่าคอย และในปัจจุบันซึ่งถือได้ว่าเป็นงานชิ้นสำคัญของช่างเห็น คือ การออกแบบลายปูนปั้นพระอุโบสถวัดสวนสันติ ซึ่งเป็นพระอุโบสถจตุรมุข เป็นลายปูนปั้นหลัง จากการที่ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ ท่านชี้แจงว่างานชิ้นนี้น่าจะเป็นงานชิ้นสำคัญของท่าน เพราะท่านอายุมากแล้ว จะปล่อยให้ลูก ๆ เขาทำกันต่อไป ดังนั้นการสัมภาษณ์ในครั้งนี้ผู้วิจัยคิดว่า น่าจะมีสิ่งที่เป็นประโยชน์ทางด้านศิลปะปูนปั้นอยู่มากจึงขอสรุปคำสัมภาษณ์ด้านประสบการณ์ของท่านเป็นข้อ ๆ ดังนี้

"ผมออกแบบทั้งหมดโดยที่คิดพ่อก่อนบอกว่า เอาเป็นภาพทั้งหมด มีลายบ้างเล็กน้อย เอาภาพทั้งหมดเลย และอย่าให้ซ้ำแบบใคร ผมก็เลยเชิญเทวดามาอยู่บนยอดมณฑปทั้งหมด 100 กว่าองค์ ตรงไหนที่ต่อแบกก็ใช้พลทหาร พวกลิงพวกหนุ่มานไวละ พวกนี้แบกได้เพราะหัวไม่แหลม เทวดาแบกไม่ได้หัวแหลม เอายักษ์บ้าง ครุฑบ้าง มารับใช้ มีนางฟ้าคอยโปรยดอกไม้ต่อไปก็จะลงมาทำข้างล่างตั้งแต่คันทวย สำหรับคันทวยที่อื่นหรือโดยปกติทั่วไปจะใช้ลายคันทวย แต่ผมจะใช้ลิงแบก ส่วนผนังด้านนอกนั้นก็จะเป็นสวนสัตว์ สวนป่า มีกระรอกกระแต นกหกไปตามเรื่อง ชุ่มประตู่ ชุ่มหน้าต่างก็เหมือนกันที่อื่น ๆ จะเป็นลักษณะทรงมงกุฎ หรือชฎา แต่ผมจะทำเป็นหน้าคาบ จะเอาหน้าสิงห์ใส่ ที่อื่นเขาเป็นราหูอมจันทร์ ลายจะประดับด้วยเครือเถาทุกชุมผนังด้านในจะเป็นภาพทั้งหมดเหมือนกันแต่จะเป็นลักษณะภาพปูนดำ ..."³⁰

จะเห็นได้ว่าช่างเห็น ได้ใช้ประสบการณ์ของตนเอง คือท่านเป็นนักสังเกต ค้นคว้าหาความรู้ใส่ตนเองอยู่เสมอ ดังนั้นในด้านประสบการณ์ของการทำงาน ท่านจึงนำเอาพื้นฐานของความรู้ที่มีอยู่เดิม ผสมเข้ากับความรู้ใหม่ ๆ ท่านจึงบูรณาการ และสร้างสรรค์งานศิลปะได้อย่างวิจิตรนิพนธ์ แม้จะยังไม่เสร็จสมบูรณ์ในขณะนี้ แต่จากคำบอกเล่าที่ท่านได้จินตนาการให้ฟังแล้ว ที่วัดสวนสันตินี้น่าจะเป็นแหล่งรวมศิลปะวิทยาสำหรับท่านเท่าที่ท่านมีอยู่ ลงบนงานชิ้นนี้อย่างสุดความสามารถของท่าน

³⁰ สัมภาษณ์ ช่างเห็น เกศรา, 31 สิงหาคม 2536.

การได้รับการถ่ายทอดในระดับศิษย์

นอกจากลูก ๆ ของช่างเห็นแล้วก็มีผู้สนใจภายนอกอีกหลายท่านที่เข้ามารับการฝึกฝนงานปูนปั้นจากท่าน เช่น ช่างแดง และนักศึกษาจากวิทยาลัยช่างศิลปกรรมศิลปากรที่เคยเข้ามาฝึกงานกับท่าน

ช่างแทน เกศรา

ช่างแทน เกศรา เป็นบุตรชายคนโตของช่างเห็น ปัจจุบันอายุ 36 ปี เมื่อเรียนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ก็ออกมาเป็นลูกมือของคุณพ่ออย่างเต็มตัว ในระยะ ที่ออกฝึกงานกับคุณพ่อ ส่วนมากงานของท่านจะอยู่ในจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ เช่นที่วัดเกาะหลัก ที่วัดกุยบุรี ระยะเริ่มต้นนั้นคุณพ่อได้ใช้ให้ทำงาน (ฝึกหัด) สรุปลงเป็นข้อ ๆ ได้ดังนี้

1. คุณพ่อให้ตำปูนก่อน ตำไปสักกระยะหนึ่งก็จะช่วยพิมพ์กระจิงกับตาอ้อยด้วย
2. ในขณะที่ตำปูนระยะหลังนี้จะสลับกับการฝึกเขียนลาย เริ่มตั้งแต่กระหนก จั่ว
3. หัดปั้นลายง่าย ๆ ซึ่งคุณพ่อจะเป็นผู้โกลนไว้ให้
4. เมื่อปั้นง่าย ๆ ได้แล้วก็หัดโกลนเอง

5. โกลนปูน การโกลนปูนนั้นจะต้องเขียนลายได้ ในขั้นแรกคุณพ่อจะเป็นผู้เขียนให้ บางแห่งผมจะใช้วิธีร่างในกระดาษ ปรูให้เป็นรู แล้วจึงนำไปติดตรงพื้นที่ที่เราจะปั้น ดบสีให้ติดลายต่อจากนั้นก็ใช้ภูกันเขียนทับรอยปรู บางครั้งก็ใช้ตะปูคอนกรีตสีกัดด้วยเพื่อให้ปูนปั้นเกาะกับปูนซีเมนต์ได้นาน ๆ ทำไปสักกระยะหนึ่งก็สามารถจะเขียนเอง โกลนเอง และปั้นเองได้

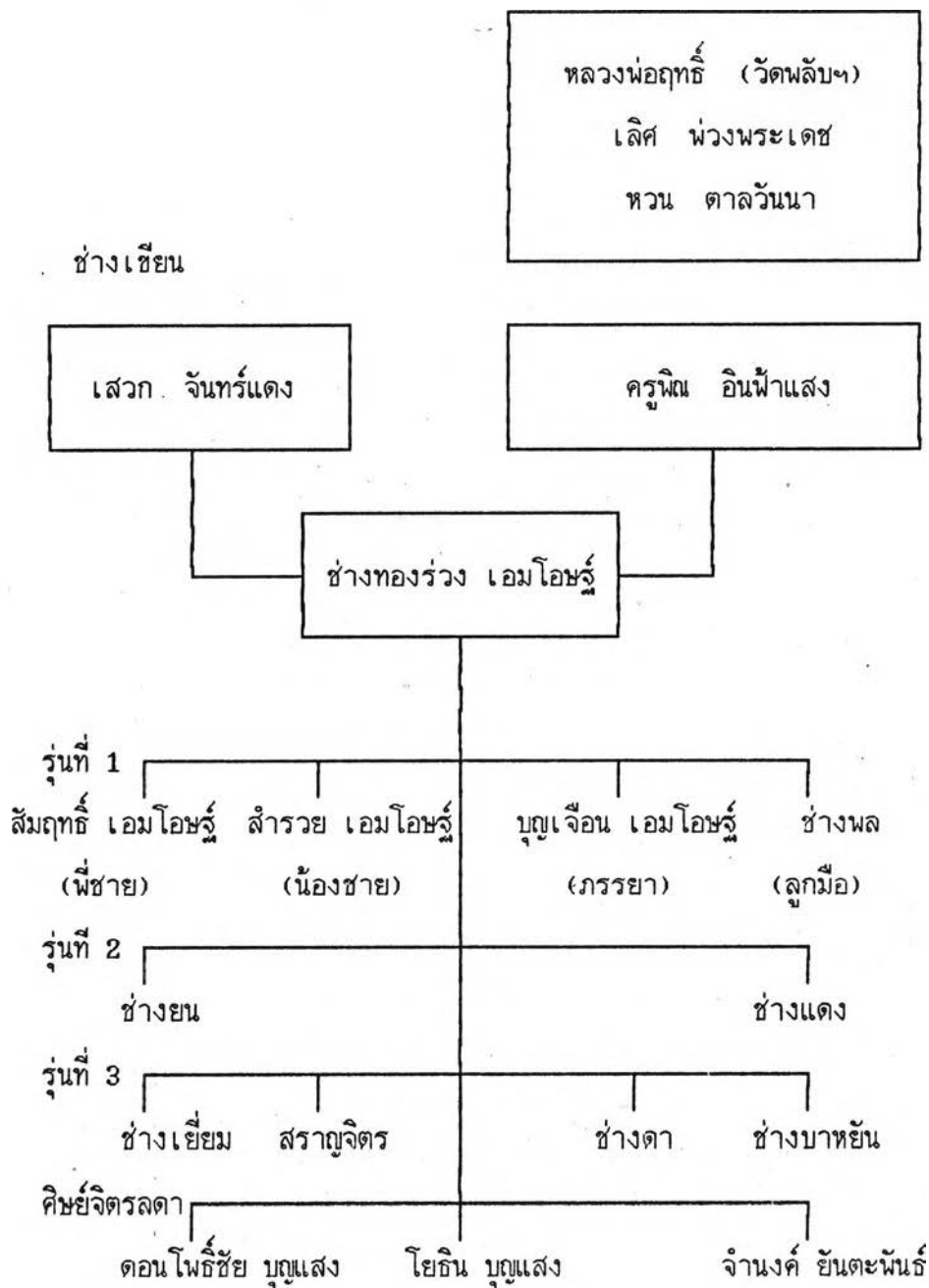
6. ปั้นภาพ เมื่อปั้นลายได้พอสมควรแล้ว ช่างแทนเองใช้เวลาอยู่หลายปีกว่าจะปั้นภาพได้ แต่ละคนจะใช้เวลาไม่เท่ากันแล้วแต่พื้นฐานของใคร ขณะนี้ก็ยังปั้นภาพไม่ค่อยจะสวย

สำหรับช่างประทาน เกศรา บุตรชายคนที่สองของช่างเห็น ยังอยู่ในระดับช่างฝึกหัดยังปั้นปูนตามที่คุณพ่อสั่งให้ทำ

ส่วนช่างแดง ไม่สามารถจะเก็บข้อมูลได้เนื่องจากไปประกอบอาชีพอยู่ในจังหวัดสุพรรณ

สกุลช่างทองร่วง เอ็มโฆษฐ์

แผนภูมิที่ 4 สกุลช่าง สายช่างทองร่วง เอ็มโฆษฐ์

ช่างทองร่วง เอ็มโฆษฐ์

การได้รับการถ่ายทอด

ช่างทองร่วง เอ็มโฆษฐ์ เกิดเมื่อวันที่ 8 พฤศจิกายน 2486 เป็นบุตรคนที่สองของนายศ นางลำลี เอ็มโฆษฐ์ บ้านเดิมอยู่สมุทรสงคราม มีพี่น้อง 4 คน เรียนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนวัดโตนดราย อ.บางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม บวชเป็นสามเณรอยู่ที่วัดบางใหญ่ อ.บางคนที จ.สมุทรสงคราม สอบนักธรรม ตี๋ โท เอก ได้ตามลำดับ ต่อมาเข้าเรียนภาษาบาลีที่วัดมหาธาตุวรวิหาร จังหวัดเพชรบุรี ในระหว่างที่บวชอยู่นั้น ได้หัดเขียนลายไทยจากพระมหาเสวก จันทรแดง ครั้นปี พ.ศ. 2504 ก็ลาสิกขาจากสามเณร แล้วสมัครตัวเป็นศิษย์ทำงานปูนปั้นอยู่กับ อาจารย์นิล อินฟ้าแสง ที่วัดมหาธาตุเพชรบุรี ฝึกหัดปั้นอยู่ 3 เดือน ครุฑนั้นก็ให้ไปช่วยอาจารย์อารมณ์ อินฟ้าแสง เขียนภาพผนังโบสถ์วัดบางขวาง นนทบุรี³¹

เนื่องจากช่างทองร่วงเป็นคนหัวดี นอกจากจะฝึกฝนและพยายามศึกษาหาความรู้ด้วยตนเองแล้ว ยังพยายามจดจำวิธีการทำงานของช่างอื่น ๆ อีกด้วย ดังนั้นช่างทองร่วงจึงสามารถทำงานเป็นทั้งช่างปั้น ช่างรัก ช่างปิดทองร่องกระจกได้อีกด้วย นอกจากนี้ยังสามารถออกแบบงานศิลปะต่าง ๆ ได้และสามารถถ่ายทอดความรู้จากประสบการณ์ฝึกสอนศิษย์ จนสามารถทำงานปูนปั้นได้ดีหลายคน

ด้านการเขียน

ในระหว่างที่ช่างทองร่วงบวชอยู่นั้น ก็ได้ฝึกหัดการเขียนลายไทยจากพระมหาเสวก จันทรแดง ด้วยความมานะพากเพียร ช่างทองร่วงสามารถเขียนลายไทยได้เหมือนอย่างครู

ช่างทองร่วงได้ศึกษาการเขียนภาพอีกช่วงหนึ่ง ในขณะที่ฝึกการปั้นอยู่กับครุฑนิล อินฟ้าแสง โดยครุฑนิลได้ฝากช่างร่วงกับอาจารย์อัมพร อินฟ้าแสง บุตรของครุฑนิลเอง ซึ่งขณะนั้นเป็นอาจารย์สอนศิลปะอยู่ที่วิทยาลัยช่างศิลป์ และทำนกรับงานเขียนจิตรกรรมฝาผนังพระอุโบสถวัดบางขวาง นนทบุรี ช่วยอาจารย์อัมพรอยู่ประมาณ 5 เดือนงานก็แล้วเสร็จ หลังจากงานเสร็จแล้วก็รับจ้างเขียนลวดลายของที่ระลึกที่กรุงเทพฯ อีกประมาณ 2 ปี

³¹สัมภาษณ์ ช่างทองร่วง เอ็มโฆษฐ์, 5 มีนาคม 2536.

จะเห็นได้ว่าการได้รับการถ่ายทอดงานเขียนโดยตรงนั้นมีอยู่น้อยมาก แต่ความรู้ที่มีจะ
ได้รับจากการฝึกฝน และการหาประสบการณ์ การค้นคว้า หากความรู้ด้วยตนเองเป็นส่วนใหญ่ ซึ่ง
เป็นวิธีการเรียนโดยอ้อมวิธีหนึ่ง

งานปูนปั้น

หลังจากลาสิกขาแล้วช่างทองรุ่งก็เข้าไปหาครูพิมพ์ เพื่อขอฝึกงานปูนปั้นด้วยทั้งๆที่ไม่
เคยพูดคุยกันมาก่อน ครูพิมพ์ได้บอกกับช่างทองรุ่งว่า "งานปูนปั้นยาก ลองทำดู ถ้าทำไม่ได้ไม่รับ"
ช่างทองรุ่งก็กลับไป รุ่งขึ้นช่างทองรุ่งก็นำกระหนก 3 ตัวมาให้ครูพิมพ์ดู ครูพิมพ์ พิจารณาเห็นท่วง
ทิวจึงรับไว้เป็นศิษย์ และได้ให้ทองช่างรุ่งจำปูนอยู่ 2-3 วัน ท่านจึงให้มาปั้นกระจิง กับท่านที่
ระเบียงวิหารคต โดยสลักกับท่าน เพราะท่านไม่ยอมให้ใครปั้นฝีมือ เมื่อหมดงานปูนปั้นที่ฐานพระ
ปรารงค์แล้วครูพิมพ์ได้ส่งตัวช่างทองรุ่งไปอยู่กับอาจารย์อาภรณ์ อินทร์ฟ้าแสง บุตรชายของท่านที่
กรุงเทพฯ ซึ่งขณะนั้นเป็นอาจารย์สอน และทำงานเขียนจิตรกรรมฝาผนังอยู่ที่วัดบางขวาง นนท
บุรี ส่วนใหญ่ช่างทองรุ่งจะเขียนลายบนพื้นผนัง ช่างทองรุ่งเขียนลายอยู่กับอาจารย์อาภรณ์อยู่
ประมาณ 5 เดือน งานก็แล้วเสร็จ แต่ก็ได้อาศัยอยู่กับอาจารย์อาภรณ์โดยเขียนลายฝาผนังนักท่องเที่ยว
เที่ยวอีก 2 ปี ซึ่งช่างทองรุ่งถือว่าได้รับประสบการณ์ของชีวิตอย่างมากมายและที่สำคัญที่สุดก็คือ
ความอดทน และทนอด กับชีวิตในเมืองกรุง

ช่างทองรุ่งไปเป็นทหารเกณฑ์อยู่ 2 เดือนก็ล้มป่วยต้องพักรักษาตัวอยู่ที่โรงพยาบาล
ทหาร รักษาเท่าไรก็ไม่หาย (โรคผิวหนัง) จึงได้รับการผ่อนผันให้ออกมารักษาดูตัวข้างนอก ช่าง
ทองรุ่งจึงกลับมาอยู่ที่วัดมหาธาตุอีกครั้งหนึ่ง ประจวบกับทางวัดกำลังหาช่างปูนปั้น และนับได้ว่า
เป็นงานชิ้นแรกของช่างทองรุ่งที่รับงานด้วยตนเอง

ขณะที่ทำงานอยู่นั้นทางวัดได้จ้างช่างลงรักปิดทองมาปิดทองพระในวิหารคตรอบพระปรารงค์
ช่างทองรุ่งเห็นเข้าก็อยากทำเป็นบ้างจึงแอบสังเกตการทำงานของช่างเหล่านั้น จนกระทั่งมา
ลองทำดูก็ทำได้ หลังจากนั้นก็รับงานปิดทองเพิ่มขึ้นอีกด้วย ต่อมาเห็นเขาปิดกระจกก็อยากปิดกระ
จกเป็นบ้างจึงได้ว่าจ้างช่างปิดกระจกมา และได้สังเกตการทำงานจนกระทั่งตัวเองทำได้อีกจึงรับ
ปิดกระจกเพิ่มขึ้นอีกหนึ่งงาน³²

³² สมบูรณ์ แก่นตะเคียน, ช่างปูนปั้นเมืองเพชร, กรุงเทพมหานครการพิมพ์, กรุงเทพฯ 2529 หน้า

จะเห็นได้ว่า ช่างทองร่วง เอมโอบุ๊ เรียนรู้งานเขียนจากการที่ใจชอบ และฝึกเขียนตามแบบที่มหาเสวกเขียน งานปูนปั้นก็เช่นเดียวกัน ครูฝึกเพียงแต่บ่งชี้ให้ดูแล้วก็ทำตามช่างทองร่วงก็สามารถทำได้ หรือแม้กระทั่งงานปิดทอง งานปิดกระຈก ก็ล้วนแล้วแต่ใช้วิธีการเรียนด้วยตนเอง หรือที่เรียกว่า ครูฝึก-ลักจำ เป็นส่วนใหญ่ ซึ่งชี้ให้เห็นได้ว่าช่างทองร่วงเป็นผู้ที่มีความสามารถพิเศษหาผู้ใดเสมือนยากผู้หนึ่ง

การถ่ายทอดความรู้งานปูนปั้น

เมื่อช่างทองร่วงปั้นปูนได้ ปิดทองได้ ปิดกระຈกได้ งานของท่านจึงล้นมือ ท่านจึงต้องหาลูกมือมาช่วยงาน มิฉะนั้นก็จะรับงานใหญ่ๆ ไม่ได้ แรกๆ ก็หัดให้พี่ชาย ต่อมาก็น้องชาย น้องสาว และญาติๆ คนบ้านสวน (สมุทรสงคราม) คนเพชรบุรี จนกระทั่งเกิดกลุ่มช่างรุ่นใหม่ขึ้นมาหลายต่อหลายคน หลายรุ่น ในปัจจุบันศิษย์ของท่านก็เป็นช่างฝีมือยอดเยี่ยมหลายคน สามารถจะรับงานได้ด้วยตนเอง และจากการที่ได้สัมภาษณ์ถึงวิธีการถ่ายทอดความรู้ของช่างร่วงท่านได้ให้ข้อคิดและหลักการ ขั้นตอน ซึ่งสามารถนำไปเป็นแนวทางปฏิบัติได้ต่อไป ดังนี้

ลักษณะที่เป็นนามธรรม

ช่างทองร่วงได้ให้ข้อคิดเกี่ยวกับผู้ที่จะมาฝึกงานปูนปั้น ในลักษณะของนามธรรมอันเป็นความพร้อมทางด้านจิตใจดังนี้คือ

1. **ต้องมีจิตใจที่วิจิตร** หมายความว่า "เพียงแต่เราได้เห็นอะไร เข้ามามันเป็นเพียงสิ่งธรรมดา ๆ แต่จิตใจของเราเอามาปรุงแต่งให้เป็นเรื่องเป็นราว ให้มันวิจิตรพิศดาร เหมือนกับยาขอบ ได้ไปพบข้อมูลที่เขาแต่งเป็นผู้ชนะสิบทิศบอกว่า ได้มาเพียงไม่กี่บรรทัด แต่ได้เอามาคิด ได้เอามาปรุงแต่งให้เป็นละคร นั้นมันเป็นจิตที่วิจิตรออกไปไม่มีที่สิ้นสุด นี่คือนิจที่มีลักษณะที่วิจิตร" จะเห็นว่าจิตที่วิจิตร ตามความหมายของช่างทองร่วงก็คือ ผู้ที่มีจิตหรือมีความคิดสร้างสรรค์ มีจินตนาการ

2. **ต้องมีพรสวรรค์** ช่างทองร่วงได้ขยายความในข้อที่ 1. ต่อไปอีกว่า "คนที่วิจิตรที่วิจิตรต้องมีการสั่งสมไว้ บางทีเขาเรียกกันว่า เป็นมาแต่ชาติก่อน หรือเป็นมาตั้งแต่ในท้อง... เขาสั่งสมมาตั้งแต่ชาติที่แล้ว ... เหมือนกับคนที่เคยท่องหนังสือได้มาแล้ว มาทบทวนอีกนิดหน่อยก็จำได้ แต่ถ้าเขาไม่ได้เป็นมาจากในท้องก็ต้องมาหัดกันนานหน่อย"

3. ต้องใจสงบ ต้องใจเย็น ช่างทองร่วงได้ให้เหตุผลในข้อนี้ไว้ว่า "ผู้ที่เป็นช่างปูน จะต้องขึ้นที่สูงหรือทำงานในที่สูง ๆ จะต้องอยู่กลางแดด บางครั้งก็โดนฝน จะต้องมีความอดทน ต้องทำใจให้สงบ และต้องใจเย็น ไม่รุกรรุกรน ถ้ารุกรรุกรน จินตนาการหรือจิตที่วิจิตรจะไม่เกิด

4. ต้องมีใจที่บริสุทธิ์ ช่างทองร่วงอธิบายว่า "โดยปกติมันจิตจะมีวิภังคะที่วิจิตรอยู่แล้ว แต่เราจะต้องทำใจให้บริสุทธิ์ หรือทำให้โลภน้อยที่สุด โกงน้อยที่สุด กิเลสร้าย ๆ ให้มันน้อยลง ๆ แล้วเราจะทำงานได้ดี"

5. ใจต้องไม่หวั่นไหว ใจต้องสู้ ช่างทองร่วงได้ยกอุทาหรณ์ให้ฟังว่า "ผมบวชแล้วสึก ผมสึกตอนช่างแรม เจ้าอาวาสบอกว่า ทำไม่ถึงมาสึกช่างแรม ผมบอกว่าผมไม่ถึงอะไร เพราะผมจะต้องไปทหาร (ทหารเกณฑ์) พอผมมาราบลาอาจารย์ผิน ท่านก็ทักผมอีกว่า ทำไม่ถึงสึกช่างแรม และท่านก็พูดต่อไปว่า "กำลังดวงดาวนี้มันแพ้กำลังใจคน" ดังนั้นผมจึงคิดว่ามันเป็นเรื่องของดวงดาว ดาวฤกษ์เป็นดวงดาวที่มีอิทธิพลต่อชาตชีวิต ดาวพระเคราะห์ก็หมายถึงบริวาร อาจารย์ก็ยกบอกอีกด้วยว่า มันก็ยิ่งแพ้กำลังใจคน ใจต้องไม่หวั่นไหว ต้องสู้" นั่นเป็นความเชื่อและบ่งบอกถึงอารมณ์ที่มั่นคงไม่หวั่นไหวของช่างทองร่วงเป็นความคิดที่ประกอบไปด้วยเหตุและผล

ลักษณะที่เป็นรูปธรรม

ช่างทองร่วงได้สรุปขั้นตอนของการฝึกงานปูนปั้นไว้อย่างกระชับรัด ซึ่งผู้วิจัยขอยกมาให้พิจารณาดังนี้

"ขั้นต้นที่เราเคยหัดกันมา เราให้ตำปูนก่อน หมายความว่า เป็นวิธีของชาวบ้าน พอตำปูนใช้ได้แล้ว ก็ใช้ให้ขึ้นไปอยู่ที่สูง ช่วยสกัดปูนบ้าง ตัดตัวพิมพ์บ้าง ต่อจากนั้นก็ให้ปั้นตรงที่คนอื่นเขาโกลนไว้ให้แล้ว คือให้คนที่เขานั่นเป็นแล้วเป็นคนโกลนให้ ต่อจากนั้นจึงจะโกลนเองปั้นเอง ให้คนอื่นทำให้ดูตัวเองก็ทำตาม พอปั้นลายตัวที่คนอื่นเขานั่นให้ได้ ต่อไปก็เขียนเอง... แต่ถ้าในระบบการศึกษาทั้ง ๆ ไปแล้ว เขาจะให้เขียนก่อน แต่นี่เรานั่นก่อน แล้วโกลน ปั้นแล้ว เขียน โกลน ปั้น ต่อมาก็ดัดฉาบหัดก่อ

ต่อคำถามที่ว่า มีเหตุผลอย่างไรที่เริ่มต้นอย่างนั้น ช่างทองร่วงได้ให้เหตุผลและได้อธิบายเพิ่มเติมว่า "เราไม่ได้ตั้งกฎเกณฑ์ครับ มันเป็นไปโดยธรรมชาติ คนที่เขามาฝึกถ้าให้เขาเขียนก่อนเขาเขียนไม่ได้หรอก และเราก็ไม่มีเวลาสอนให้เขา ฉะนั้นเมื่อให้โกลนมันก็โกลนไม่ได้

ดังนั้นจึงให้มันดูไปก่อนแล้วมันตาม เราทำให้ดูชั้นหนึ่งแล้ว ชั้นต่อไปก็ทำได้ มันลงไปบนงาน โกลนที่เขาโกลนไว้แล้ว มันมีแบบที่เขาปั้นไว้แล้วทำไปเรื่อย ๆ หลาย ๆ ชั้น พอทำไป ๆ ก็ โกลนเอง ก็เคยปั้นมาแล้วก็ย่อมจะเห็นทาง โกลน ย่อมรู้ว่าโกลนแค่นี้จะต้องปั้นแค่ไหน เมื่อตัว เองมาปั้นบ้างก็ต้อง โกลนเท่านั้น โกลนก็ต้อง โกลนลงไปบนงานเขียนที่คนอื่นเขาเขียนไว้แล้ว ทำไปจนเข้ามือ (เคยมือ) ที่นี้ก็เขียนเองได้รู้อะไรจะไปแค่นั้น

เมื่อสรุปขั้นตอนของการถ่ายทอดความรู้ของงานปั้นของช่างทองร่วง เอ็ม โอะฮุจิ แล้วน่าจะมีลำดับขั้นตอนดังต่อไปนี้

1. ตาปูน

ช่างทองร่วง ให้ความเห็นไว้ว่า "การเป็นช่างปั้นนั้นจะต้องรู้จักปูนเสียก่อน ถ้าผู้ที่มาฝึกปั้นปูนมีพื้นฐานทางปูนซีเมนต์มาบ้างแล้วก็จะฝึกได้รวดเร็วขึ้น ถึงกระนั้นก็ตามก็ต้องรู้ จักปูนดำ อันเป็นปูนเฉพาะงานนั้น ผู้ฝึกจะต้องรู้ว่า ปูนดำมีส่วนผสมอะไรบ้าง เมื่อตา ๆ ไปจะ ต้องรู้ว่าเมื่อได้เหนียวพอที่จะทำการปั้นได้ ชื่อนี้เราจะสังเกตว่าปูนดำใช้ได้หรือไม่ได้ ตรงที่ ปูนมีความเหนียวสากแทบไม่ไหว ปูนจะดู สากติด หรือมีปูนติดสากขึ้นมา นั้นแสดงว่าปูนเหนียว พอที่จะทำการปั้นได้แล้ว

2. ชั้นที่สูง หัดติดตาอ้อย

ช่างทองร่วงมีวิธีฝึกที่แปลกกว่าช่างอื่น ๆ ในชั้นนี้คือ จะให้ผู้ฝึก หัดชั้นที่สูงเพื่อ ความเคยชิน บางคนกลัวความสูง ที่ต้องฝึกอย่างนี้ช่างร่วงได้อธิบายว่า เพราะงานปั้นนั้นจะ ต้องชั้นที่สูง ๆ แทบทั้งนั้น ยิ่งเป็นเจดีย์หรือหน้าบันพระอุโบสถสมัยนี้ด้วยแล้วก่อนช่างมีความสูง อยู่มาดั่งนั้นผู้เป็นช่างจะต้องฝึกในเรื่องนี้ ในขณะเดียวกันก็สามารถจะทำงานง่าย ๆ ได้ ด้วย คือการติดตาอ้อย การติดกรวยหรือกระຈังที่พิมพ์ไปจากพื้น

3. ปั้นลายที่ช่างเขาโกลนไว้ให้แล้ว

ในขณะนี้จะหัดตกแต่งลายที่ช่างได้โกลนไว้ โดยใช้ปูนดำพอกหุ่นที่โกลนไว้ ใน ชั้นแรกจะดูแบบที่ครูทำไว้ แล้วหัดทำตาม พร้อมทั้งหัดลายหน้ากระดานให้ตั้งระดับ ได้ฉาก ได้เส้น ทั้ง 3 ชั้นตอนนี้หากผู้ใดฝึกมาถึงตรงนี้ก็เรียกได้ว่าเป็นลูกมือช่างได้

4. โกลน

ในชั้นที่ 3 นั้นช่างเขาโกลนไว้ให้แล้วนั้นตามแบบที่โกลนไว้สำหรับในชั้นที่ 4 นี้จะต้องโกลนเองเป็น ถ้าโกลนเองได้ก็แสดงให้เห็นได้ว่ามีความรู้ที่จะปั้นลายเองได้แล้วโดยอาศัยแบบของครูเป็นแม่แบบ

5. ปั้นลาย

เมื่อโกลนเองได้แล้ว จะต้องปั้นเองได้อย่างแน่นอน ช่างทองร่วงให้การยืนยันอย่างนั้น โดยให้เหตุผลว่า หากผู้ฝึกไม่รู้ว่าจะลวดลายจะขึ้นต้นและจบลงอย่างไร เขาคงไม่สามารถร่างแบบหรือโกลนได้อย่างแน่นอน ในทางกลับกันถ้าหากเขาโกลนได้ก็แสดงว่าเขารู้ว่าลวดลายเหล่านั้นจะขึ้นต้นและจบลงอย่างไร มีลักษณะอย่างไร และจะปั้นเองได้ด้วย

6. เขียนเลียนแบบ (ลอกแบบ)

ในชั้นนี้เมื่อโกลนเอง และปั้นเองได้แล้ว ปัญหาเรื่องการเขียนลายก็ดูจะง่ายขึ้นแต่บางคนก็เขียนไม่ได้ จำเป็นต้องฝึกเขียนโดยลอกแบบจากที่ครูเขียนแบบไว้ให้ดู แต่ก็มีหลายคน que เมื่อถึงขั้นนี้แล้ว จะเป็นลายได้ ทั้ง 3 ชั้น นี้คือ 4,5 และ 6 ถือได้ว่าเป็นช่างระดับกลาง

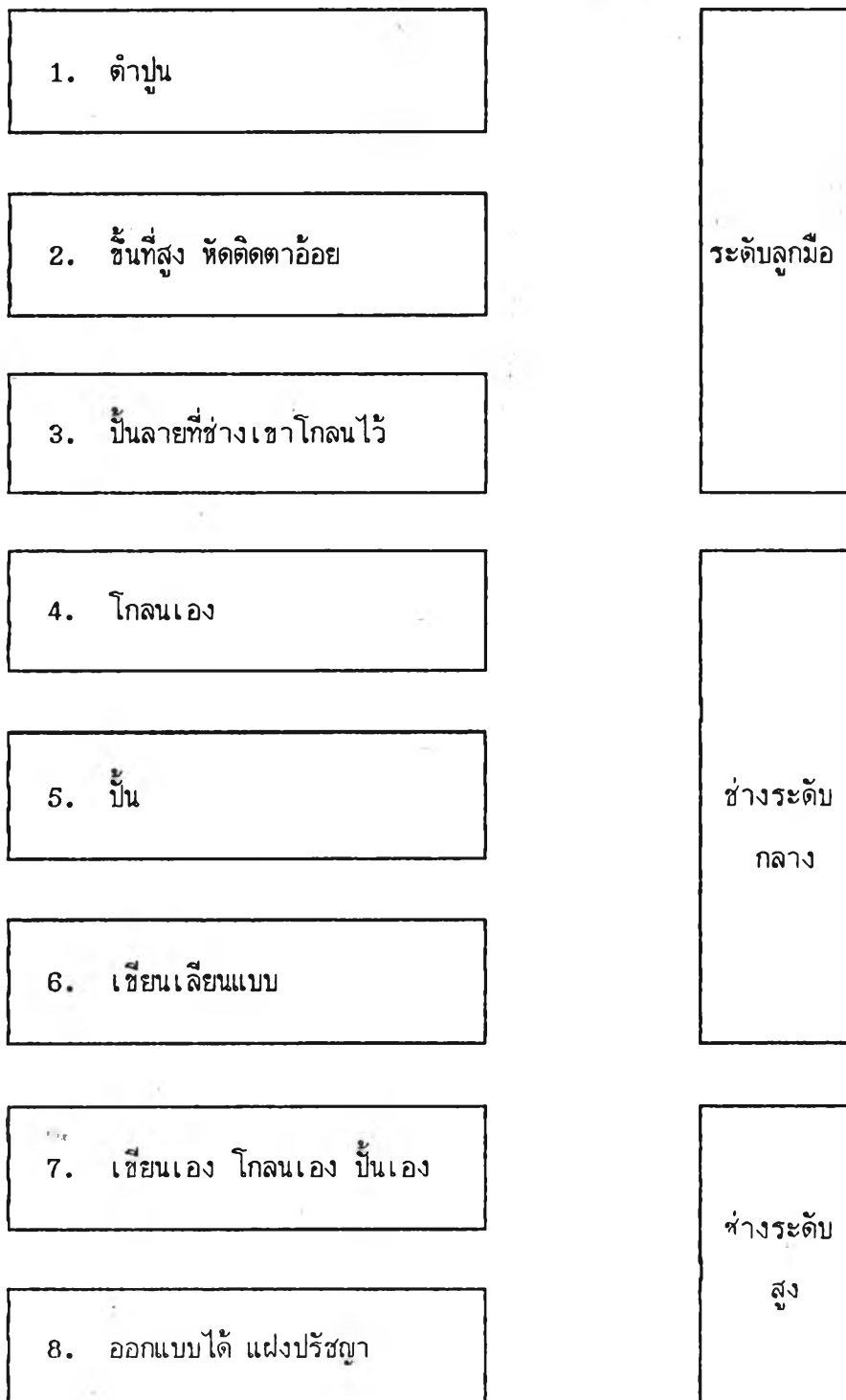
7. เขียนเอง โกลนเอง และปั้นเอง

ขั้นนี้จะเป็นช่างค่อนข้างเต็มตัว คือสามารถเขียนลายได้โกลนเองได้ และปั้นได้อ่อนไหวกลมกลืน เรียกได้ว่ามีฝีมือระดับช่าง แต่ก็ยังทำตามแบบที่ได้รับการถ่ายทอด หรือเส้นแบบที่มีอยู่

8. ออกแบบได้ สามารถนำปรัชญาลงไปใช้งานได้

ระดับนี้ จะเป็นช่างเต็มตัว หรือเรียกได้ว่า เป็นผู้เชี่ยวชาญก็ว่าได้ คือสามารถที่จะออกแบบลวดลายที่แปลกออกไปจากลายที่มีอยู่โดยทั่วไป ซึ่งทำให้ผู้ที่เห็นผลงาน เกิดความประทับใจ และดูแปลกตา และนอกจากนั้นก็ยังสามารถที่จะถ่ายทอดความคิดความรู้สึกลงไปในงาน ออกเป็นรูปธรรมได้ แต่เท่าที่มีผู้มาฝึกหัดกับช่างทองร่วง เป็นที่น่าเสียดายเป็นอย่างยิ่งว่า ช่างผู้มีความยิ่งใหญ่ ยังไม่พบช่างที่มีคุณสมบัติอย่างนี้

แผนภูมิที่ 3 แสดงขั้นตอนการถ่ายทอด
ของ ช่างทองร่วง เอ็มโหลรัฐ

ความคิดและความเชื่อในการประกอบวิชาชีพ

ช่างทองร่วง เอ็มโอบุส มีความเชื่อและมีข้อคิดหรืออุดมการณ์ในการประกอบวิชาชีพของท่านหลายประการ ที่ถือได้ว่าเป็น "ภูมิปัญญาไทย" หรือ "ปราชญ์ชาวบ้าน" ได้ ซึ่งผู้วิจัยได้รวบรวมมาไว้ดังนี้

ภณภูมิของเทวดา ช่างทองร่วงมีความเชื่อว่า "ภาพสัตว์ต่าง ๆ ที่นำมาปั้นประกอบกับเทวดา เช่น ยักษ์ พระนารายณ์ พระอิศวร ฯลฯ ล้วนอยู่ในภณภูมิของเทวดาทั้งสิ้น เป็นมิติอีกมิติหนึ่ง ภูมิที่เป็นเทวดานี้เกิดมากี่ตัวใหญ่เลย ไม่มีลูกเด็กเล็กแดง เนรมิตรได้ มีแต่ความสุข มีการเสวยสุข สนุกสนานใจ ใจรู้ใจ แต่ภพของมนุษย์ไม่รู้ใจ รู้ด้วยตา แต่ภพเทวดาเขาารู้ด้วยทิพย์" (ดูภาคผนวกหน้า.159)

จิตที่วิจิตร หมายความว่าคนที่ทำงานศิลปะ จะต้องมิจิตที่วิจิตร คือมิจิตที่มีจินตนาการ มีอารมณ์สร้างสรรค์ คนที่ไม่มีจิตที่วิจิตร จะเป็นได้ก็แค่ช่างปูน ช่างฝีมือ ทำอะไรก็ทำเสียแบบกัน แต่คนที่มีจิตอยู่ในขั้นที่เรียกว่า จิตรกร ประติมากร เขาจะเป็นผู้สร้างสรรค์งานมาจากจิตใจของตนเอง งานของเขาจะออกมาอย่างมีรสชาติ มีคุณค่า มีความละเอียดอ่อน มีความลึกซึ้ง มีข้อคิดแฝงไว้ ผืนเฟื่อง ตามที่เขาจะเห็น เขาจะถ่ายทอดออกมาได้อย่างวิเศษ

พรสวรรค์ หมายถึงการมีพื้นความรู้ที่มีมาแต่กำเนิด เปรียบเสมือนกับการท่องจำหนังสือได้มาแล้ว แล้วลืมไปชั่วระยะเวลาหนึ่ง พอมาทบทวนเข้าอีกทียวสองเพี้ยวกก็จะจำได้ แต่ถ้าคนไม่มีพรสวรรค์ จะใช้เวลาานมาก บางคนอาจนานเป็น 10 ปี บางคนก็ไม่ได้เลย พระพุทธเจ้าท่านเปรียบเทียบคนไว้เสมือนบัว 4 เหล่า งานช่างก็เช่นกัน

การปั้นพระพุทธรูป คนที่จะปั้นพระพุทธรูปได้แลดูสวยงาม มีวิญญาณ น่ากราบไหว้ได้นั้น จะต้องประกอบไปด้วย พระคุณของท่าน คือ พระเมตตาคุณ พระมหากรุณาคุณ พระบริสุทธิคุณต้องปั้นไม่เหมือนใครคนใดคนหนึ่ง จะต้องปั้นด้วยจิตที่วิจิตร ช่างทองร่วงยกตัวอย่างต่อไปนี้ว่า "อย่างเช่นพระเก่า ๆ บางองค์ท่านไม่สวยหรอกแต่น่าเคารพ น่ากราบไหว้ น่าบูชา" ทั้งนี้เพราะช่างที่ปั้นเขาปั้นด้วยจิตที่วิจิตร ช่างสมัยใหม่แม้จะทำได้ถูกต้องส่วน แต่ไร้วิญญาณ มองดูแล้วเฉย ๆ ไม่รู้สึกอะไร

กำลังใจอยู่เหนืออิทธิพลของดวงดาว ในข้อนี้ช่างทองร่วงได้อธิบายไว้ว่า 'ครุฑนั้นท่านสอนไว้ว่า กำลังดวงดาวนั้นมันแก่กำลังใจคน ...ดาวฤกษ์เป็นดาวที่มีอิทธิพลต่อชะตาชีวิต

ดาวดาวเคราะห์ต่าง ๆ ก็หมายถึงบริวาร ท่านบอกว่า แมื่อดาวฤกษ์ ก็ยังแพ้กำลังใจคน ใจต้องไม่ทวนไหว ต้องสู้

ความรู้เรื่อง "จิต" ท่านกล่าวว่า "จิตนั้นแบ่งออกได้เป็นหลายอย่าง เช่น จิตที่เราคิดก็เรียกได้หลายอย่าง คือ มนะ มโน หทัย วิญญาณ มันแยกแยะออกไปมากมาย ถ้าจะถามว่าแยกแยะทำไม ก็ตอบว่า เพราะว่ามันต้องมีหน้าที่ มันมีความหมายต่าง ๆ กัน ประดุจแต่งให้เกิด ให้เป็น อะไรต่อมิอะไรมากมาย นี่ก็เพราะจิต

ความรู้เรื่อง "ศิลปะ" ท่านมีความรู้เรื่องศิลปะลึกซึ้ง หรือเรียกได้ว่ารู้ซึ้งถึงรากเหง้าแก่นแท้ของศิลปะเลยทีเดียว จากข้อสังเกตที่ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์และได้นำมาเปรียบเทียบกับผู้รู้บางท่านดังต่อไปนี้

คำว่า "ศิลปะ" แปลกันมากมาย ช่างสิบหมู่ก็เหมือนกัน หมู่ 1 คืออะไร หมู่ 2 คืออะไร ที่จริงแล้วมันไม่ใช่หมู่ 1 ช่างปั้น หมู่ 2 ช่างเขียน หมู่ 3 ช่างวาดอย่างนั้น แต่มันคือศิลปะภาษาบาลีว่า "สิปปะ" ช่างสิบหมู่ก็คือ หมู่ศิลปะ ไม่ใช่สิบ 1,2,3 ที่นี้ศิลปะคืออะไร แพทย์ที่ เขาจบออกมาจะต้องมีใบประกอบโรคศิลป์... โรคศิลป์คือโรคอะไร...สมัยก่อนลงไปเรียนศิลปวิทยา เรียนเป่าปี่ ก็เรียกศิลปวิทยา ฝนดาบ ก็เรียกศิลปวิทยา...ที่นี้ขอช่วยมันอยู่แค่นี้.....

"...ภูเขาที่มันมีหินซ้อนกันเหมือนมีคนเอาไปวางไว้ นั่นไม่ใช่ศิลปะ คนโกธกันด่ากันไม่ใช่ศิลปะ คนโกธกันแล้วชกต่อยกัน ก็ไม่ใช่ศิลปะ แต่ถ้าต่อยกันโดยใช้ไม้ เช่น ใช้ท่าเถรกวาดวัด ท่าหักวงไอยรา อย่างนี้เรียกว่าศิลปะ เป็นศิลปะการต่อสู้ การด่ากันถ้าเราเอาคำมาเรียงเป็นฉันทลักษณ์ ที่เราเรียกกันว่า ลำตัด หรือเพลงฉ่อย อย่างนี้ก็เป็นศิลปะ เรียกว่าวาทะศิลป์จะเห็นว่าเรานำเอาสิ่งต่าง ๆ เหล่านั้นมาเรียงมาจัดระบบ จัดระเบียบ จึงจะกลายเป็นศิลปะ ไม่เช่นนั้นมันก็คงเป็นธรรมชาติเหมือนเดิมนั่นเอง"

จะเห็นได้ว่าท่านมีความลึกซึ้งอย่างที่ผู้วิจัยได้กล่าวไว้แล้ว คือท่านสามารถจะยกตัวอย่างให้เห็นได้ชัดเจน มีความเข้าใจได้ละเอียดยิ่งขึ้น

ต้องเอาจิตเข้าทำงานอย่าเห็นแก่เงิน

มีความเข้าใจลึกซึ้งใน ธรรมะ เช่น เรื่องของปรมาตม เรื่องของชั้น 5 เป็นต้น

การเคารพครูบาอาจารย์ ช่างทองร่วงยังคงทำพิธีไหว้ครู เพื่อระลึกถึงบูรพคณาจารย์
ทุกปีพร้อมกับศิษย์ของท่าน

ลักษณะที่บ่งบอกถึงความเป็นผู้มี "ภูมิปัญญา"

จากการที่ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์ช่างทองร่วง เอ็มโอบุส ทำให้ได้ข้อค้นพบต่าง ๆ
เกี่ยวกับลักษณะที่เป็นผู้มีภูมิปัญญาของท่าน หรือเราอาจเรียกได้ว่า เป็นปราชญ์ชาวบ้านก็ว่าได้
อย่างมากมายในตัวท่าน ซึ่งสามารถจะเป็นตัวอย่างแก่อนุชนรุ่นหลัง และเป็นแนวทางในการ
ดำเนินชีวิตได้เป็นอย่างดี ซึ่งผู้วิจัยได้รวบรวมมาไว้แล้วดังนี้

ด้านภูมิรู้

- ภูมิรู้ทางธรรมะ นับได้ว่า ท่านเป็นผู้มีความรู้ในระดับสูงผู้หนึ่ง นับจากพื้นฐานที่ท่านศึกษา ท่านจบนักธรรมเอก และได้เรียนบาลีต่อถึงแม้จะไม่จบประโยค แต่ท่านก็มีได้เป็นคนหยุดนิ่ง ท่านยังค้นคว้าหาความรู้ใส่ตนอยู่เสมอ (ดูภาคผนวกหน้า.159)
- ภูมิรู้ทางด้านศิลปะ มีความลึกซึ้งในระดับผลงานของท่านแฝงไว้ด้วยปรัชญาแง่คิด โดยเฉพาะความคิดสร้างสรรค์ ตามที่ น. ณ ปากน้ำ ได้นิยามไว้แล้วในตอนต้น
- ภูมิรู้ทางด้านเศรษฐศาสตร์ และประวัติศาสตร์ ได้จากการสังเกตผลงานของท่านในแต่ละสมัย

ด้านภูมิธรรม

- ช่างทองร่วงเป็นผู้มีธรรมะในตน เป็นผู้ประพฤติกุศลธรรม จะเห็นได้จากพฤติกรรมต่าง ๆ เช่น ท่านไม่สูบบุหรี่ ท่านไม่ดื่มน้ำเมา ท่านไม่เที่ยวกลางคืน ข้อนี้ถือได้ว่าเป็นการรักษาศีล
- ท่านชอบความสงบ ข้อนี้ถือได้ว่าเป็น สมถิ
- ท่านรู้แก่นแท้แห่งธรรมะ คือ เรื่องของ "จิต" ข้อนี้ถือได้ว่าเป็น "ปัญญา
- ท่านมีอุดมการณ์ทางการประกอบวิชาชีพ หรือเรียกว่ามีจรรยาบรรณในวิชาชีพ จะเห็นได้จากคำกล่าวของท่านที่ว่า "งานศิลปะเป็นงานที่สร้างสรรค์ ไม่ใช่งานเพื่อปากท้อง"
- มีความอดทน อดกลั้น และอดออม

ด้านประสบการณ์

- จากการที่ได้รับงานใหญ่ ๆ ได้พบกับผู้มีความรู้ความสามารถและการได้พูดคุยสนทนา ทำให้ช่างทองร่วง เกิดแนวคิดและค้นพบวิธีการแก้ปัญหาต่างๆในงานช่าง ได้อย่างจับปล้นทันที อย่างเช่นเมื่อคราวไปทำงานที่ปากท่อ³³ ราชบุรี ได้พบกับอาจารย์ไพบูลย์ สุวรรณภูมิที่วัดอัมพวัน จังหวัดสมุทรสงคราม ได้พบกับอาจารย์ประเวศ ลิ้มประรังสี ซึ่งเป็นคณาจารย์จากกรมศิลปากร

- จากการที่ได้ไปทำงานไกล ๆ ได้พบเห็นสิ่งต่างๆ ทำให้งานกว้างขวางออกไปอีก และการได้ทำตามกำหนดเวลาซึ่งต้องทำให้แล้วเสร็จ จำเป็นจะต้องหาช่างมาช่วยทำงาน ทำให้ได้เห็นวิธีการ แนวคิดแปลกๆ ของช่างคนอื่น ๆ ช่างทองร่วงก็ได้นำเอาวิธีการเหล่านั้นมาปรับปรุงแก้ไขงานช่างที่จะทำในโอกาสต่อไป

- ในปี พ.ศ.2523-2525 ได้รับเชิญให้ไปเป็นผู้เชี่ยวชาญในด้านพุทธศิลป์ สถาปัตยกรรม และประติมากรรมไทย จากกรมศิลปากร ในการซ่อมแซมบูรณะวัดพระศรีรัตนศาสดาราม และพระบรมมหาราชวัง ในการจัดหาช่าง คุมงาน ทั้งในส่วนที่กรมศิลปากร ดำเนินการเอง และในส่วนของบริษัทรับเหมา³⁴ นับเป็นช่วงที่ทำให้ช่างทองร่วงได้ฝึกฝีมือของช่างเพชรบุรีไว้ในคราวฉลอง 200 ปีแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ อันเป็นเกียรติประวัติที่ต้องเล่าขานกันต่อไป

³³ สมบูรณ์ แก่นตะเคียน, ช่างปูนปั้นเมืองเพชร, (กรุงเทพฯ: กรุงเทพมหานครการพิมพ์, 2529), หน้า 19.

³⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 20.

การได้รับการถ่ายทอดในระดับศิษย์

ช่างเย็บม ทองไทร

ช่างเย็บม ทองไทร อายุ 32 ปี เป็นศิษย์รุ่นที่ 2 ของ ช่างทองร่วง เอ็มโฆษฐ์ ช่างเย็บม เป็นคนเพชรบุรีโดยกำเนิด มีคุณปู่เป็นช่างไม้ ส่วนคุณพ่อ คุณแม่ นั้น เป็นชาวนา ช่างเย็บมทำงานปูนก่อสร้างมาตั้งแต่วัยรุ่น เพราะแถวละแวกบ้านมีช่างปูนมาก ดังนั้นจึงมีพื้นฐานทางช่างปูนมาก่อน ช่างเย็บมเริ่มเข้ามาฝึกกับช่างทองร่วงเมื่ออายุได้ 20 ปี และรู้จักชองงานปูนปั้นและนับเป็นศิษย์ของช่างทองร่วงที่มีฝีมือดีคนหนึ่งทีเดียว คือเป็นทั้งช่างปูน ช่างปิดทองร่องกระจก โดยเฉพาะเคยไปเป็นลูกมือการซ่อมพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามกับช่างทองร่วง

จากการให้สัมภาษณ์ทั้งวิธีการถ่ายทอดความรู้เรื่องงานปูนปั้นของช่างทองร่วง ช่างเย็บม ได้สรุปขั้นตอนไว้ดังนี้

1. ตำปูน ช่างเย็บมหัดตำปูนเหมือนกับผู้ฝึกคนอื่น ๆ เหมือนกันแต่ว่าต้ำได้ไม่นานช่างทองร่วงก็ให้หัดปั้นเลย อาจเป็นเพราะช่างเย็บมเป็นช่างปูนก่อสร้างมาก่อนก็ได้ จึงทำให้ไม่ต้องฝึกงานปูนขั้นพื้นฐาน

2. หัดเขียนลาย เริ่มตั้งแต่ลายง่าย ๆ คือ กระจังหน้าदान โดยครูจะบอกวิธีเขียนและเขียนให้ดู จากนั้นก็หัดเขียนและหัดจากหนังสือบ้าง

3. โกลน เมื่อเขียนลายได้แล้วก็หัดโกลนปูนตามลายที่เขียน ในตอนแรก ๆ ก็ยังเขียนลายไม่สวย ครูก็จะเขียนให้ก่อนแล้ว จึงจะให้เขาโกลนปูนตาม ต่อมาเราจึงจะเขียนเองและโกลนปูนเอง

4. หัดปั้น เมื่อโกลนปูนได้แล้วก็จะหัดปั้นลาย ตั้งแต่ลายง่าย ๆ หยาบ คือ ตาอ้อย กระจัง รักร้อย จนกระทั่งตั้งลายกระหนก กระหนกเปลว ลายเครือเถาว์ แต่ในที่สุดก็ให้หัดปั้นภาพ คือ ภาพลอยตัว เป็นรูปพระพุทธรเจ้า ตัวละครในวรรณคดี

ช่างจำรงค์ ยันตะพันธ์

ช่างจำรงค์ ยันตะพันธ์ ช่างตุ้ย (ชื่อเล่น) นับเป็นศิษย์รุ่นล่าสุดของช่างทองร่วง เป็นคนจังหวัดสกลนคร ได้อพยพเข้ากรุงเทพฯ เหมือนกับคนอื่นี่ส่วน ๗ ไป ครั้งแรกเข้ามาทำงานอยู่กับโรงงาน ต่อมาก็สมัครเข้าไปเป็นผู้ฝึกอาชีพในศูนย์ศิลปาชีพสวนจิตรลดา สนใจงานปูน และได้เริ่มรู้จักเป็นศิษย์ของครูทองร่วง เอ็มโอบุรุษักัน ได้ฝึกหัดกับครูทองร่วง ที่ศูนย์ศิลปาชีพจนครบหลักสูตรและได้ขอเป็นลูกมือกับช่างทองร่วง เรื่อยมา รวมระยะเวลาที่ฝึกอยู่กับช่างทองร่วง ได้ประมาณ 2 ปีเศษ ได้เล่าถึงขั้นตอนของการได้รับความรู้จากช่างทองร่วง โดยสรุปดังนี้

1. ขั้นแรก ที่เรียนอยู่ที่ศูนย์ศิลปาชีพสวนจิตรลดา นั้นท่านให้หัด ก่ออิฐ ฉาบปูน ผสมปูนซีเมนต์ก่อน เพื่อให้รู้จักพื้นฐานของปูน โกลนซึ่งจะใช้เป็นพื้นฐานฉาบปูนเป็นต่อไป โดยเริ่มฝึกตั้งแต่รู้จักส่วนผสมของปูนซีเมนต์ และฝึกก่ออิฐ ฉาบปูน จับเหลี่ยม ตัดเหล็ก ผูกเหล็ก เทพื้น เป็นต้น

2. ขั้นที่ 2 เมื่อรู้จักงานปูนซีเมนต์แล้วก็หัดเขียนลาย ลายตัวแรก ๆ จะเป็นพวกลายประจำยาม ซึ่งครู (ช่างทองร่วง) จะเขียนให้ดู และบอกให้สังเกตวิธีเขียนไว้ เมื่อเขียนลายประจำยามได้บ้างแล้วครูจะให้ค้นคว้าหาความรู้ด้วยตนเอง โดยแนะว่าพบเห็นลายอะไร จากที่ไหนก็ได้ อาจจะเป็นที่สถานที่โบราณหรือในหนังสือ ก็ให้พยายามหัดเขียนให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้

3. ตำปูน เมื่อเขียนลายเป็นบ้างแล้ว ในขณะที่ฝึกเขียนลายก็จะตำปูนไปด้วยเพื่อส่งไปให้ช่างปั้นเป็นผู้ปั้น การตำปูนนี้ครูจะบอกส่วนผสมไว้ให้ว่า ในการตำแต่ละครกจะใช้อะไรเท่าไร นั่นคือจะต้องรู้ส่วนผสมของปูนตำด้วย และในขณะเดียวกันก็ต้องรู้ว่าเมื่อไรปูนที่ตำจึงจะใช้ได้ ในตอนแรก ๆ ครูจะเป็นผู้บอกว่าจะใช้ได้หรือยัง และเราก็จะต้องสังเกตจดจำไว้ (ส่วนผสม ปูนขาว, ทราย, กระจาด, กาว+น้ำตาล คือ อัตราส่วน 3:1:1/3:1 กระป๋องนม)

4. หัดปั้นลาย โดยปั้นตัวที่ง่าย ๆ ก่อน เช่น ตาอ้อย กระจิง ลายประจำยาม กระหนก กระหนก 3 ตัว ฐานบัว รักร้อย ซึ่งลายจะเน้นลายละเอียดมากขึ้น จนกระทั่งตั้งลายเครือเถาวัลย์ ซึ่งช่างตุ้ยเนิ่งจะเริ่มฝึก ส่วนภาพลอยตัวยังไม่ได้ฝึก

ข้อปลีกย่อยที่ได้จากการปั้น นอกเหนือไปจากขั้นตอนข้างต้นนั้นแล้วครูยังให้การแนะนำในระหว่างที่ฝึกอีกหลายอย่างเช่น

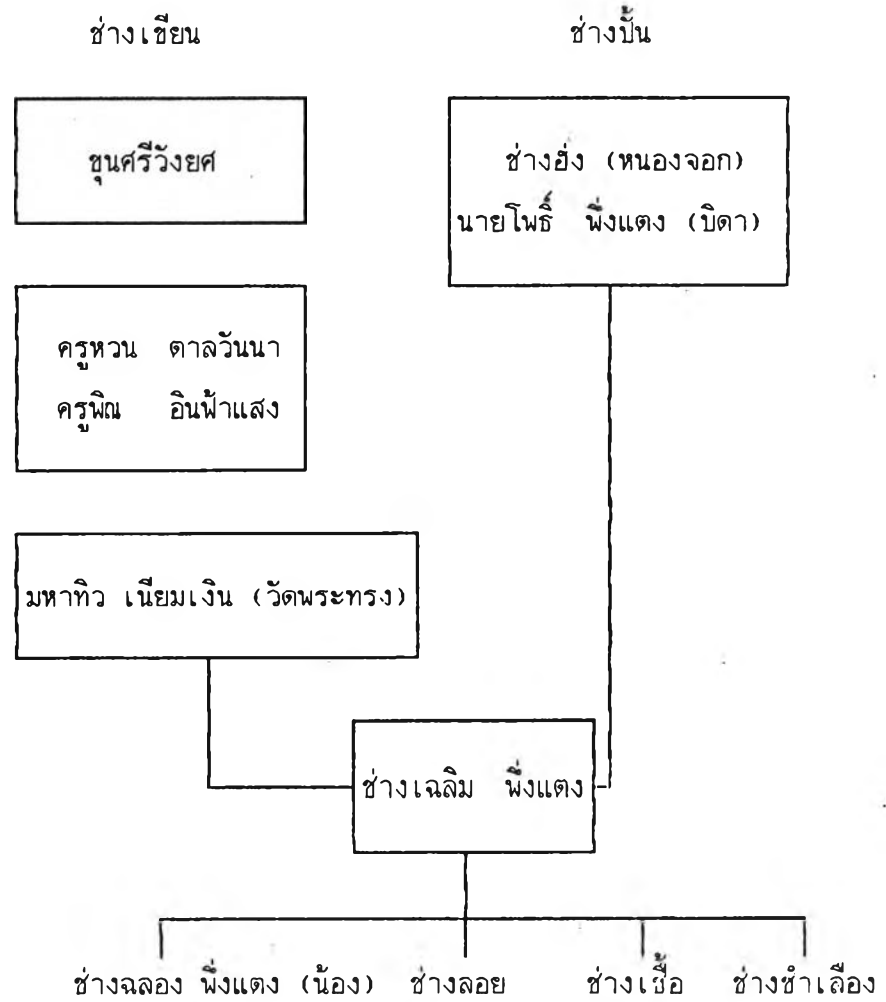
- ความมีใจรักในงานที่ทำ
- แบบที่ปั้นถ้าหากเป็นแบบเก่าครูจะเอาแบบมาให้ดู
- ถ้าเป็นแบบใหม่ครูจะให้หัดออกแบบเอง
- การปั้นลายจะปั้นจากส่วนบนลงมา ด้วยเหตุผล 2 ประการคือ
 - 1) ลายจะทับกันลงมาเรื่อย ๆ
 - 2) ถ้าปั้นข้างล่างไปจะหักง่ายเนื่องจากปูนที่ปั้นที่หลังจะหล่นใส่ ทำให้ทำ

ไม่รู้จักเสร็จ จะต้องซ่อมเรื่อยไป

ปัจจุบันช่างทองร่วม ฝึกอยู่บ้านเลขที่ 178 ต.หนองโสน อ.เมืองฯ จังหวัดเพชรบุรี และยังคงทำงานปูนปั้นอยู่เสมอมิได้ขาด (ขณะให้สัมภาษณ์ กำลังซ่อมพระปรางค์วัดมหาธาตุฯ เพชรบุรี) ปูนปั้นของช่างร่วม ได้พัฒนารูปแบบ แนวคิด กว้างไกลทีเดียว งานส่วนมากช่างทองร่วมจะสอดแทรกเนื้อหา เหตุการณ์ปัจจุบันไว้ในผลงานด้วยเสมอ ผู้ดูคงต้องดูอย่างพิจารณาจึงจะดูหรืออ่านภาพออก ช่างทองร่วมมีแนวความคิดอยู่เสมอว่า ในการทำงานปูนปั้นแต่ละชิ้นต้องให้มีคนชอบสักหนึ่งอย่าง เช่น กระหนกสักตัวหนึ่ง หรือภาพเทวดา ภาพยักษ์ ภาพลิง ภาพหงส์ ครุฑ นาค สักตัวหนึ่งก็พอใจแล้ว

สกุลช่างเฉลิม นิ่งแดง

แผนภูมิที่ 5 สกุลช่าง สายช่างเฉลิม นิ่งแดง

ช่างเจлим พึ่งแดง

การได้รับการถ่ายทอด

ช่างเจлим พึ่งแดง เกิดเมื่อวันที่ 6 พฤษภาคม 2487 อายุ 49 ปี บิดาชื่อนายโพธิ์มารดาชื่อนางฮ่วย มีพี่น้อง 6 คน เกิดที่บ้านเขาสมรัง ตำบลหนองปลาไหล อำเภอเขาชัยยั้ง จังหวัดเพชรบุรี ช่างเจлимเป็นบุตรคนที่ 3 และคนที่ 4 ชื่อฉลองทำงานปูนอยู่ด้วยกัน

วัยเด็กเรียนจบชั้นประถมศึกษาจากโรงเรียนวัดหนองปลาไหล มาเรียนต่อมัธยม 1-6 ที่โรงเรียนศึกษาปัญญา และไปเรียนต่อมัธยมปีที่ 7-8 ที่โรงเรียนอรุณประดิษฐ์แต่ไม่ผ่าน สอบวาดเขียนเป็นชีวิตจิตใจ เรียนและฝึกหัดเขียนภาพด้วยตนเองจนสอบได้วาดเขียน ตรี วาดเขียนโท ตามลำดับประกอบกับได้พบกับ ครูหิน อินฟ้าแสงที่วัดพลับพลา และอาจารย์เลิศ พ่วงพระเดช ได้พูดคุยและซักถามท่านเหล่านี้เรื่อยมา ในระยะนั้นก็กลับไปปั้นปูนที่วัดหนองปลาไหลกับช่างฮ่ง ต่อมาช่างฮ่งไม่ยอมมาทำ ช่างเจлимจึงรับงานเองเรื่อยมาด้วยความวิริยะและใจรักจึงทำให้งานปูนปั้นสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี และนี่คือจุดเริ่มต้นของช่างเจлим พึ่งแดง³⁵

ด้านการเขียน

ช่างเจлим พึ่งแดง เข้ามาเรียนมัธยมศึกษาที่โรงเรียนศึกษาปัญญา และได้อาศัยอยู่ที่วัดพระทรงเป็นที่พำนัก ในวัดพระทรงนี้เป็นแหล่งที่มีช่างอยู่หลายแขนง เช่น ช่างไม้ ช่างแกะสลัก ช่างทำเมรุ ช่างปูน ช่างเขียน เป็นต้น การที่ช่างเจлимได้พบเห็นบรรดาช่างเขาทำงานกัน ก่อปรกับความมีใจรัก มีความสนใจ ทำให้ช่างเจлимได้รู้จักกับช่างหวน ตาลวันนา ซึ่งเป็นช่างเขียน ท่านเขียนได้ทั้งลายและภาพ ช่างเจлимได้ฝากตัวเข้าเป็นศิษย์ของฝึกงานการเขียนกับช่างหวน โดยขั้นแรกท่านก็ให้หัดเขียน กระหนก 3 ตัว ช่างเจлимเล่าให้ฟังว่า "ผมเรียนกับครูหวน เริ่มจากหัดเขียนก่อน ก็ไม่ได้เขียนอะไรมากมาย เขียนเฉพาะตัวพื้นฐานคือกระหนก"

³⁵สัมภาษณ์ ช่างเจлим พึ่งแดง, 5 มีนาคม 2536.

จะเห็นได้ว่าความรู้พื้นฐานที่ช่างเจลิมได้รับการถ่ายทอดจากครูหวนนั้น ไม่ได้มีอะไรมากมายเลย จะด้วยเหตุที่ครูไม่มีเวลาพอ หรือว่าลาหยไทยตัวแม่บท คือกระหนก 3 ตัว เขียนเป็นแค่นี้ก็พอแล้ว ข้อสงสัยในข้อนี้จากการสัมภาษณ์ช่างเจลิม ท่านก็ไม่สามารถให้คำตอบได้ว่า เพราะเหตุผลประการใดจึงสอนแค่นี้ ถึงกระนั้นก็ตามความรู้และความชำนาญของช่างเจลิม ก็เป็นไปลักษณะของการเป็นคนช่างสังเกต จดจำ เห็นครูและช่างทั้งหลายเขาทำกันอย่างไรก็นำมาฝึกฝนด้วยตนเอง ซึ่งคนโบราณเรียกว่า ครูพัก-ลักจำ นั่นเอง นอกจากนั้นก็เกิดจากการได้รับใช้พระในวัดซึ่งได้ใช้ให้ช่างเจลิมช่วยทำโน่นทำนี่อยู่เนือง ๆ ดังนั้นจึงปรากฏว่าช่างเจลิม นอกจากจะมีความชำนาญในงานปูนปั้นแล้ว ยังมีความชำนาญในอีกหลาย ๆ เรื่องเป็นต้นว่า งานแกะสลัก งานลงรักปิดทอง งานปิดกระຈก เป็นต้น

ด้านงานปูนและงานปูนปั้น

สำหรับงานด้านช่างปูนนั้นเนื่องจากคุณพ่อของช่างเจลิมเป็นช่างปูน ทำงานก่อสร้างเป็นอาชีพอยู่แล้ว ดังนั้นโอกาสในการเรียนรู้งานปูนของช่างเจลิมจึงมีอยู่ค่อนข้างมาก อีกทั้งเมื่อได้รับความรู้จากช่างยิง ซึ่งเป็นที่ชอบพอกับคุณพ่อของช่างเจลิมมาก่อนก็ยิ่งทำให้มีพื้นฐานงานปูนค่อนข้างดี ในช่วงนี้ช่างเจลิมได้ให้คำสัมภาษณ์เพิ่มเติมว่า ได้รับการฝึกอย่างจริงจังจากช่างยิงตอนที่มาทำพระอุโบสถที่วัดหนองปลาไหล ไม่ว่าจะเป็งานก่อ งานฉาบ และเนื่องจากช่างยิงเขียนไม่เป็นจึงได้อาศัยช่างเจลิมช่วยงานที่ละเอียดประณีตอยู่มีใช้น้อย

ต่อมาเมื่อช่างยิงกลับภูมิลำเนาเดิม (หนองจอก) คุณตาสุขซึ่งเป็นพระช่างทำเมรุก็ได้มาทำต่อและได้ให้ช่างเจลิมขึ้นปั้นหน้าบัน นับเป็งานชิ้นแรกของช่างเจลิมในตอนแรกช่างเจลิมคิดว่าตนเองคงทำไม่ได้เพราะไม่เคยฝึกมาก่อนเลย เรื่องงานปูนปั้น แต่คุณตาสุขก็ยืนยันว่าช่างเจลิมนั้นแหละทำได้แน่นอน อีกประการหนึ่งช่างเจลิมก็ยังหนุ่มแน่นอยู่ส่วนท่านแก่แล้วคงปีนป่ายลำบาก ดังนั้นช่างเจลิมจึงได้ทำงานปูนปั้นชิ้นแรกสำเร็จถึง 4 ทิศด้วยกัน (พระอุโบสถ 4 มุข) หลังจากนั้นช่างเจลิมก็มุ่งเข็มทิศสู่วิชาขึ้นช่างปูนปั้นอย่างเต็มตัว รับงานปูนปั้นเรื่อยมาจากวัดคงคาราม ไปวัดกุฎีดาว จากกุฎีดาวไปวัดลัษณพลราชัย ที่วัดลัษณพลราชัยนี้เองช่างเจลิมก็ได้พบกับครูฝีมือดีอีก 2 ท่านคือ ครูเลิศ พ่วงพระเดช (ช่างเขียน) และครูหิน อินทร์ฟ้าแสง

ช่างปั้น ช่างเจลิมนับขอบคุณท่านซักถามถึงเรื่องที่ตนเองมีข้อสงสัย ทำให้ช่างเจลิมนับได้รับความรู้จากทั้งสองท่าน ซึ่งช่างเจลิมนับได้กล่าวถึงเรื่องนี้ไว้ตอนหนึ่งว่า "ส่วนมากแล้วผมจะได้รับจากท่านตอนที่ขอบคุณท่าน เราจะถามในเรื่องที่เราสงสัย"

จะเห็นได้ว่าการเรียนรู้หรือการได้รับการถ่ายทอดความรู้ของช่างเจลิมนับจะเป็นไปในลักษณะของการฝึกฝนตนเอง ใช้วิธีครูฝึก-ลูกจำ ดูเขา ถามเขา แล้วเอามาฝึก ไม่ได้มีขั้นตอนเป็นลำดับขั้นเหมือนกับการสอนในปัจจุบัน จึงนับได้ว่าช่างเจลิมนับมีพรสวรรค์ทางด้านช่างปั้น หรือจะเรียกว่ามีความสนใจเรื่องงานปั้นเป็นชีวิตจิตใจอยู่แล้วก็ได้

การถ่ายทอดความรู้

ลักษณะการถ่ายทอดความรู้ของช่างเจลิมนับ ก่อนช่างจะมีหลักการในทางวิชาการ แม้ช่างเจลิมนับจะได้รับการถ่ายทอดที่ไม่เป็นกระบวนการมา แต่ก็ตาม แต่จากการศึกษาหาความรู้ด้วยตนเองจนช่างเจลิมนับสามารถสอบได้ วาดเขียนโท ทำให้มีหลักการทางด้านศิลปะวิชาการอยู่มาก ซึ่งพอจะสรุปได้ดังนี้

ลักษณะที่เป็นนามธรรม

ช่างเจลิมนับมีแนวความคิดเกี่ยวกับคุณลักษณะของผู้ที่จะมาเป็นช่างว่า "จะต้องอ่านหนังสือ พันเล่ม เดินทางพันลี้" ซึ่งหมายความว่า ผู้ที่จะมาเป็นช่างหรือผู้ที่ เป็นช่างแล้วก็ตาม จะต้องเป็นนักอ่านนักค้นคว้าหาความรู้ด้วยตนเองอยู่ตลอดเวลา เพราะงานที่เราจะปั้นนั้นเราต้องรู้เรื่องราวที่เราจะปั้นจึงจะถ่ายทอดอารมณ์ลงไปในงานได้ถูกต้อง ซึ่งจะทำให้งานของเรามีชีวิตชีวา ถ้าหากเราไม่รู้เรื่องในสิ่งที่เราจะทำ งานนั้นก็จะเป็นการเลียนแบบเขาอยู่ร่ำไป ไม่มี การสร้างสรรค์ ส่วนคำว่า "เดินทางพันลี้" นั้นหมายความว่า เราจะต้องดูคนอื่นเขากำบ้าง ไม่ใช่ชมอยู่แต่ของเรา ของคนอื่นที่ผลงานของเขาดีกว่าของเราก็มีเยาะเย้ยไป เราจะต้องดูของเขาและนำมาประยุกต์ใช้ในงานของเรา

ลักษณะที่เป็นรูปธรรม

1. การดำปุ่น

ช่างเจลิมีให้เหตุผลว่า "เราจะเป็นช่างปูนปั้นนั้นเราจะต้องรู้จักปูนก่อนสิ่งอื่น" หมายความว่า ผู้ฝึกหัดจะต้องรู้ว่าปูนดำนั้นมีส่วนผสมอะไรบ้างและปูนที่ดำนั้น เมื่อไรจึงจะใช้งานได้หรือใช้ปั้นได้ ผู้เริ่มฝึกจะต้องมีความอดทนในการดำปุ่น เพราะจะต้องใช้เวลานานพอสมควร บางคนก็เลิกเสียตรงนี้ไม่สู้ ไม่หัดอีกต่อไป

2. ปั้นตาอ้อย (ภาพที่ 82)

เมื่อรู้จักปูนแล้วก็หัดปั้นตาอ้อย กระจังประจํายาม รักร้อย ซึ่งเป็นลายพื้นฐานง่าย ๆ ในตอนแรกอาจจะหยาบปูนให้มีขนาดเท่า ๆ กัน คือหยาบเพียงครั้งเดียวก็สามารถใช้ปั้นได้และเท่ากันทุกดอกด้วย จะฝึกอยู่อย่างนี้จนกระทั่งครูจะบอกให้เปลี่ยนงานว่าให้ไปทำอะไรต่อไป

3. โกลนและปั้นลายกระหนก

เมื่อฝึกปั้นในชั้นที่ 2 จนคล่องมือแล้ว ครูจะเป็นผู้สั่งงานเองว่าให้หัดโกลน ซึ่งครูจะทำให้ดูก่อนแล้วให้ศิษย์ทำตาม โดยมีตัวอย่างลายที่ปั้นเรียบร้อยแล้วให้ดู ต่อจากนั้นก็ปั้นลายกระหนก เริ่มตั้งแต่กระหนก 3 ตัว กระหนกหางหงส์ กระหนกเปลว จนกระทั่งลายที่มีความละเอียดมากยิ่งขึ้น

4. ปั้นภาพ

การปั้นภาพคือ ภาพลอยตัว เช่น ภาพพระพุทธรูปเจ้า ในลักษณะภาพพุทธประวัติหรือภาพเทวดา มนุษย์ ยักษ์ ครุฑ ในลักษณะเต็มตัว ในชั้นนี้ถือได้ว่าเป็นช่างได้แล้ว

ลักษณะที่บ่งบอกถึงความเป็นผู้มี "ภูมิปัญญา"

เนื่องจากช่างเจลิมีเป็นผู้มีความมานะอดทน ได้พยายามศึกษาค้นคว้าหาความรู้ด้วยตนเองตลอดมา จนประสบความสำเร็จในการประกอบวิชาชีพ เช่น ความพยายามในการสอยวิชาชุดวาดเขียน จนกระทั่งสอยได้วาดเขียนโท ซึ่งไม่ใช่เรื่องง่าย ๆ ในสมัยนั้น ทำให้ช่างเจลิมีมีพื้นฐานในการเขียนลายอย่างดีเยี่ยมผู้หนึ่ง

ประการที่สอง จะเห็นได้ว่าการที่ช่างเฉลิมเป็นผู้มีปฏิภาณไหวพริบดี มีความตั้งใจ สามารถนำเอาความรู้เดิมประยุกต์ใช้กับความรู้ใหม่ที่ได้รับ ทำให้ช่างเฉลิมเรียนรู้งานขึ้น โดยที่ไม่ต้องฝึกหัดเบื้องต้น

ประการที่สาม ท่านมีอุดมการณ์ในการทำงานประจำใจของท่าน คือ "อ่านหนังสือ ฟันเล็ม เดินทางพันลี้" หรือแม้กระทั่ง ภาษิตที่ว่า "ดูให้เป็น เห็นให้มาก" ซึ่งมีความหมายในการทำงานเดียวกันคือ การแสวงหาประสบการณ์ การค้นคว้าหาความรู้อยู่เสมอ และการที่จะต้องมองหรือดูผู้อื่นเขาทำ แล้วนำมาประยุกต์ใช้ในงานของตนเอง ซึ่งเป็นอุดมการณ์ที่สามารถยึดถือเป็นหลักปฏิบัติได้ดียิ่ง

ประการที่สี่ ท่านมีปรัชญาที่นำคิดหรือถ้าจะนำไปสู่วิถีการดำเนินชีวิตก็ย่อมจะได้ เช่น ท่านกล่าวว่า "อุณหภูมิจึงไม่มีอิทธิพลเกี่ยวข้องกับช่างทำไรกับงานปูนนั้น... จะมีอยู่บ้างก็ตรงความชื้น เกี่ยว ขยั้น และจิตใจ ของเรา..."

ดังนั้น ถ้าจะสรุปลักษณะของภูมิปัญญาในด้านต่าง ๆ ของช่างเฉลิมจะได้ดังนี้

ด้านภูมิรู้

- ภูมิรู้ทางด้านสามัญ ท่านศึกษาจบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 7
- ทางศิลปะ ท่านได้ใช้ความวิริยะอุตสาหะ สอบชุดวาดเขียน จนกระทั่งสอบได้วาดเขียนโท (ว.โท)
- ภูมิรู้อื่น ๆ ที่แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาของท่าน เช่น
 - การดนตรี ท่านได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับเพลงสมัยนี้ว่า "วิทยุสมัยนี้ไม่น่าฟัง รายการอะไรก็ไม่รู้ ยิ่งเพลงด้วยแล้ว ไปกันใหญ่ ความงามทางด้านภาษา ไม่มีเลย มีแต่จิ้งหะเหี้ยว ๆ ไปเท่านั้นเอง"³⁶

³⁶ สัมภาษณ์ ช่างเฉลิม พงษ์แดง ,5 มีนาคม 2536.

ด้านภูมิธรรม

- เป็นผู้มีความกตัญญู จะเห็นได้จากการไหว้ครูหรือยกครูท่านก็ยังคงปฏิบัติของท่านด้วยดีเสมอมาทุกปีมิได้ขาด นอกจากจะไหว้ของตัวเองแล้ว ยังไปร่วมกับช่างคนอื่น ๆ ด้วยเสมอ
- ความเป็นผู้มีสมาธิ ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดปัญญา

ด้านประสบการณ์

ความลึกซึ้งทางด้านศิลปะของช่างเจลิ้ม ทำให้ท่านมีผลงานเป็นที่น่าประทับใจอยู่หลายที่ หลายแห่ง อาทิ พระปรางค์วัดอรุณราชวรารามฯ วัดพระศรีรัตนศาสดารามฯ หรือแม้กระทั่งพระบรมมหาราชวัง หรือตัวอย่างจากคำให้สัมภาษณ์ที่บ่งบอกถึงความเป็นผู้มีประสบการณ์ และลึกซึ้งทางด้านศิลปะ คือ "ที่ศาลาบุญประคอง ในวัดมหาธาตุฯ ที่ผมไปเฝ้าเอาไว้วันนั้นะ คือผมไปหาท่านเจ้าคุณ ท่านก็บอกว่า เป็นศิลปะบริสุทธิ์นะ การเมืองไม่เอา ผมก็เลยบอกว่า บริสุทธิ์ก็พวกเทพะซี ผมก็เลยยกคณะเพลงมาทั้งหมดเลย พระอิศวร พระนารายณ์ ..." ³⁷ หรือคำกล่าวที่เปรียบเทียบความงามทางด้านศิลปะกับการประกวดนางสาวไทย ท่านกล่าวว่า "ความล้นพ้นของโครงร่าง เส้นมีความล้นพ้นกันมากเหมือนหน้าคน บางคนหน้ารูปไข่ บางคนหน้ากลม ตา หู มีความกลมกลืนกันก็มองสวย เหมือนการประกวดนางสาวไทย บางคนจะลงตัวกลมกลืน มันก็เกิดความงามขึ้นมา คือมันมีความล้นพ้น มันควรจะอยู่ในที่ที่มันควรอยู่ ดังนั้นคนที่จะเป็นช่าง จะต้องมีความวิญญานแห่งความงามเหล่านี้"

การถ่ายทอดในระดับศิษย์

ช่างลอย อารีเพื่อน

ช่างลอย อารีเพื่อนเคยได้รับการฝึกเบื้องต้นกับช่างสอย และอยู่กับช่างเอษ

³⁷สัมภาษณ์ ช่างเจลิ้ม พังแดง, 5 มีนาคม 2536.

ประมาณ 10ปี ตั้งนั้นเมื่อมาอยู่กับช่างเจลิม ฟิงแดง จึงเป็นเพียงการฝึกฝนเพิ่มเติม ซึ่งจากการสัมภาษณ์ ช่างลอยได้ให้ข้อคิดเกี่ยวกับการที่ได้รับการถ่ายทอดเพิ่มเติมดังนี้

"ผมได้รับความรู้เรื่องการปั้นภาพมากที่สุด จากช่างเจลิม เพราะช่างเจลิมจะคอยแนะนำเทคนิคใหม่ ๆ ให้เสมอ นอกจากนั้นท่านยังได้ให้ผมหยิบยืมตำราอ่าน เช่น ตำราลายไทย หนังสือเทวกำเนิด เป็นต้น"

นอกจากนั้นช่างลอยยังได้ให้ข้อสังเกตว่า ทุกภาพที่เราปั้นนั้น เราจะมีหลักในการปั้น คือ เมื่อเราโกลนเรียบร้อยแล้ว เราจะเริ่มปั้นใบหน้าก่อน ตรงใบหน้านี้เราก็จะขึ้นตรงจุกก่อนเสมอ ไม่ว่าจะเป็นภาพคนหรือภาพสัตว์ ช่างลอยได้ให้เหตุผลว่า การที่เราต้องปั้นใบหน้าก่อนนั้นก็เพราะอวัยวะส่วนนี้จะนำไปสู่สัดส่วนอื่น ๆ จะเล็กหรือใหญ่ก็อยู่ที่หลักนี้

สำหรับศิษย์คนอื่น ๆ จากการสอบถามได้ความว่าไปประกอบอาชีพอยู่ในต่างจังหวัด

สรุปภูมิปัญญาของช่างสกุลต่างๆ

ตารางที่ 1 สรุปภูมิปัญญาของช่าง

ในด้านกระบวนการคิด

ภูมิปัญญา	ช่างสอย ศิลปะกอบ	ช่างเห็น เกศรา	ช่างทองร่วง เอ็มโอะฮัจญ์	ช่างเฉลิม พึงแต่
ภูมิรู้	<ul style="list-style-type: none"> -สามัญ ป.4 -การเขียน -ชอบเขียนหนังสือมาตั้งแต่เด็ก -เขียนรูปหมุนมาตอนเป็นวัยรุ่นจากห้องบุหรื -จากตู้พระไตรปิฎก -งานปูน -จากช่างปูน -การก่อ การฉาบ การถือปูนเดินเส้น -หลบเหลี่ยม จับมุม 	<ul style="list-style-type: none"> -สามัญ ป.3 -การเขียน -ชอบเขียนหนังสือมาตั้งแต่เด็ก -ฝึกฝนจากครูเลี้ยง -งานปูน -จากเจ๊กจ๊อ -พิมพ์กระจิง 	<ul style="list-style-type: none"> -สามัญ ป.4 -นธ.เอก -การเขียน -จากพระมหาเสวก -จากครูพิมพ์ -จากอาจารย์อัมพร -งานปูน -จากครูพิมพ์ -ปั้นกระหนก 	<ul style="list-style-type: none"> -สามัญ ม.7 -วาดเขียนโท -การเขียน -จากวัดพระทรง -จากครูพิมพ์ -จากครูหวน -ขุนศรี -งานปูน -จากพ่อ ลูกมือ -ก่อสร้าง -จากคุณตาสุก

ตารางที่ 1 (ต่อ)

ภูมิปัญญา	ช่างสอย ศิลปะประกอบ	ช่างเพ้น เกศรา	ช่างทองร่วง เอ็มโอบุ๊	ช่างเฉลิม พิงแวง
ภูมิธรรม	<ul style="list-style-type: none"> -เป็นผู้รู้จักข่มใจไว้ได้ -มีสมาธิดี -เป็นผู้มีฉันทะ -มีความเคารพครู -มีอุเบกขา 	<ul style="list-style-type: none"> -อ่อนน้อมถ่อมตน -มีฉันทะมีจิตใจจดจ่อ -มีความเคารพครูอาจารย์ 	<ul style="list-style-type: none"> -มีคุณธรรม -ประพฤติกุศลธรรม -ชอบความสงบ สมာธิดี -มีความแตกฉานในเรื่องจิต -อดทน อดกลั้น อดออม 	<ul style="list-style-type: none"> -มีความกตัญญู -เคารพครูอาจารย์ -มีสมาธิดี -มีคุณธรรม
ความเชื่อ	-ต้องมีใจรัก	-ต้องรู้เรื่องที่จะทำ	-ต้องมีจิตที่วิจิตร	-มีมนะอดทน
ค่านิยม	-ต้องมีความอดทน	-ต้องค้นคว้าหาความรู้อยู่เสมอ	-ต้องมีพรสวรรค์	-แสวงหาความรู้
ในการประกอบอาชีพ	-แสวงหาความรู้	-เคารพครูอาจารย์	-ใจสงบ ใจเย็น	-ค้นคว้าด้วยตนเอง
	-ต้องมีสมาธิ	-ยกครูทุกปี	-มีใจบริสุทธิ์	-ทำให้เป็น
	-มีความเป็นอิสระ		-ไม่หวั่นไหว	-เห็นให้มาก(ดูคนอื่นเขาทำ)
	-เคารพครูอาจารย์		-ใจต้องสู้ อดทน	-เคารพครูอาจารย์
	-ยกครูทุกปี		-เทวดามีภพภูมิอีกมิติ	-ยกครูทุกปี
	-ยึดมั่นในศิลปะไทย		-กำลังใจมีอิทธิพลอยู่เหนือดวงดาว	
			-เคารพครูอาจารย์	

ตารางที่ 2 สรุปภูมิปัญญาของช่าง

ด้านการถ่ายทอดความรู้

ชั้นการถ่ายทอด	ช่างสอย ศิลปะกะบ	ช่างเห็น เกศรา	ช่างทองร่วง เอ็มโอสฐ์	ช่างเฉลิม นิ่งแดง
ชั้นที่ 1 การเป็นปูน -ปูนซีเมนต์ และปูนดำ	-รู้จักการผสมปูน -ฉาบปูน -ถือปูน -ให้ได้เส้น -ให้ได้ระดับ -ลบเหลี่ยม -จับมุม	-รู้จักการผสมปูน -ทั้งปูนซีเมนต์ และปูนดำ -ตำปูนหรือโคกรปูน	-รู้จักปูนเป็นพื้นฐาน ทั้งปูนซีเมนต์แล ปูนดำ -ตำปูน -รู้ว่าเหนียวพอหรือยัง	-รู้จักปูน -ส่วนผสม -ตำปูนรู้ว่า เมื่อไรใช้ได้
ชั้นที่ 2 เป็นลาย	-หัดเขียนลายหยาบๆ -กระหนก 3 ตัว -แตกลาย	-ฝึกเขียนกระดาด ร่างทำรอยปรุตบสี -ผูกกันเขียนทับ -เหล็กสกัดซ้ำ -หัดเขียนบนดิน ปูน	-ชั้นที่สูง -ปั้นลายง่าย -ด่าอ้อย -รักร้อย	-หยิบปูน -ปั้นลายง่ายๆ -ด่าอ้อย -ประจายาม -รักร้อย
ชั้นที่ 3 การโกน	-ร่างตัวปูนซีเมนต์ -ผูกเหล็กที่เป็นภาพ -พอกหุ่น	-ร่างตัวปูนซีเมนต์ -ผูกเหล็กที่เป็นภาพ -พอกปูนซีเมนต์	-ปั้นลายที่โกนไว้แล้ว -สูงแก่ที่ควรทำ -ทำตาม -ปั้นลายหน้ากระดาน -ให้ได้ระดับ	-ปั้นลายกระหนก -กระหนกสัตว์ -หางหงส์ -กระหนกเปลว -เพิ่มรายละเอียด

ตารางที่ 2 (ต่อ)

ชั้นการถ่ายทอด	ช่างสอย ศิลปะกอบ	ช่างเห็น เกศรา	ช่างทองร่วง เอ็มโอบุรุ	ช่างเฉลิม พึ่งแดง
			- ให้ได้ฉาก - ให้ได้เส้น	เอียงมากขึ้น
ชั้นที่ 4 การปั้น	- รู้จักการพอกปูนดำ - ฝึกปั้นลาย	- รู้วิธีปั้นปูนดำ - ต้องรู้ว่าจะปิด กระจกหรือไม่ - รู้เรื่องราวที่จะปั้น	- โกลนเอง โดยอาศัยแบบ - ปั้นลายที่โกลน	- หัดเขียนลาย - ฝึกปั้นภาพลอยตัว - ภาพพุทธประวัติ - เทวดา มนุษย์ ยักษ์
ชั้นที่ 5 แต่งลาย	- แต่งลายได้	- แต่งลายได้	- ฝึกเขียนลายเลียนแบบครู	- แต่งลายได้
ชั้นที่ 6			- เขียนลายเอง โกลนเอง ปั้นเอง	
ชั้นที่ 7			- ออกแบบได้ - แตกต่างไปจากเดิม - ถ่ายทอดความคิดลงใน งานที่ทำได้	

กระบวนการปั้นปูนของสกุลช่างเพชรบุรี

หลังจากที่ผู้วิจัยได้ประมวลวิธีการถ่ายทอดงานปั้นปูนของช่างแต่ละท่านไว้แล้ว จะสังเกตเห็นได้ว่า วิธีการถ่ายทอดมิได้มีความแตกต่างกันมากนัก เพียงแต่จะสลับขั้นตอนกันบ้างเท่านั้น คือ (ดูตารางที่ 2 ประกอบ)

ช่างสอย ศิลปะกอบ ใช้ขั้นตอนการฝึกหรือขั้นตอนกวดารถ่ายทอด 5 ขั้นตอน คือ

1) ขึ้นเป็นปูน 2) ขึ้นการปั้นลาย 3) ขึ้นการโกน 4) การปั้น 5) ขึ้นการแต่งลาย

ช่างเห็น เกศรา ใช้ขั้นตอนในการฝึก 5 ขั้นตอนเช่นเดียวกับช่างสอย ศิลปะกอบ

ช่างทองร่วง เอ็มโอรุ ใช้ขั้นตอนในการฝึกค่อนข้างมากและละเอียดอ่อนกว่า คือมีด้วยกัน 7 ขั้นตอน คือ 1) ขึ้นรู้จักปูน 2) ฝึกขั้นที่สูง 3) ปั้นลายที่ครูโกนไว้ให้ 4) โกนลาย 5) เขียนลาย 6) เขียนเอง โกนเอง ปั้นเอง 7) ออกแบบได้

ช่างเฉลิม พึ่งแดง มีขั้นตอนในการฝึก 5 ขั้นตอน เช่นเดียวกับช่างสอยและช่างเห็น แต่มีขบวนการสลับขั้นตอนกัน คือ 1) เป็นปูนหรือรู้จักปูน 2) ปั้นลายง่าย ๆ 3) ปั้นลายที่ละเอียดมากขึ้น 4) หัดเขียนลาย 5) แต่งลาย

ในที่สุดแล้วก็จะคล้ายคลึงกันมาก ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะเหตุว่า ช่างปั้นปูนเมืองเพชรบุรีก็ยังเป็นวิชาซึ่งอยู่ในวงแคบ และเมื่อพิจารณาถึงถิ่นที่มาของความรู้จะเห็นว่า อยู่ในท้องถิ่นเดียวกันทั้งสิ้น คืออยู่ในตัวเมืองเพชรบุรี ดังนั้นรูปแบบและวิธีการ จึงเป็นการเลียนแบบกันเรื่อย ๆ มา จะแปลกกันอยู่บ้างก็เพียงผลงานในปัจจุบันที่มีสภาพการเมืองสอดแทรกเข้ามาบางแห่งเท่านั้น ดังนั้นถ้าจะประมวลขั้นตอนในการถ่ายทอด หรือขั้นตอนในการฝึกงานปั้นน่าจะได้อันดับทั้งหมด 6 ขั้นตอนดังนี้

1. การตรวจสอบความรู้พื้นฐานของผู้เรียนว่ามีพื้นฐานความรู้อะไรเพื่อที่จะได้เน้นการฝึกในสิ่งที่ยังขาดอยู่ ความรู้พื้นฐานที่จำเป็น 2 อย่างนั่นก็คือ การเป็นปูนและการเป็นลาย หากผู้เรียนคนใดขาดในสิ่งใดครูก็จะให้ฝึกสิ่งนั้นก่อนใน 2 อย่างดังกล่าว ซึ่งจะเป็นการฝึกในขั้นที่สอง
2. การฝึกงานปูน หรือการฝึกเขียนลาย
3. การปั้นตามแบบที่ครูโกนไว้ให้แล้ว

4. โกลนเองและปั้นเองตามที่ครูทำให้ดู
5. เก็บรายละเอียดและแต่งลายได้
6. ออกแบบได้ สามารถใส่แนวความคิดลงไปในงานได้

วัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในงานปั้น

วัสดุอุปกรณ์ที่เป็นปัจจัยสำคัญสำหรับกระบวนการปั้นปูน มีดังต่อไปนี้

1. ปูนขาว ใช้ปูนชนิดที่ทำจากหินปูน ลักษณะเป็นผง สีขาว "สมัยก่อนไม่มีปูนขาวเราก็ใช้เปลือกหอยเผาไฟแทน"³⁹ แล้วใช้ตะแกรงร่อนให้สะอาด (ภาพที่ 61)
2. ทราย ใช้ทรายชนิดที่ตักขึ้นมาจากแม่น้ำ ทรายชายทะเลไม่นิยมใช้ และใช้ทรายละเอียด แล้วใช้ตะแกรงร่อนเอาแต่ทรายที่สะอาดเช่นกัน (ภาพที่ 62)
3. กาว ใช้กาวชนิดที่ทำจากหนังวัว หรือหนังควายซึ่งแปรรูปมาแล้วเป็นกาวแผ่น
4. น้ำตาลโตนดหรือน้ำตาลอ้อย "ปัจจุบันช่างส่วนมากใช้น้ำตาลทรายแดง ถ้าเป็นน้ำตาลทรายขาวเมื่อเคี้ยวแล้วจะไม่เหนียว"⁴⁰ เมื่อได้น้ำตาลชนิดใดชนิดหนึ่งแล้วเคี้ยวให้เหลวผสมกับกาว โดยใช้อัตราส่วน น้ำตาลทราย 1 กิโลกรัม ต่อกาว 4 แผ่น (น้ำหนักประมาณ 2 กิโลกรัม) เคี้ยวให้เหนียวเหมือนยางมะตูม (ภาพที่ 63)
5. กระจดามฟาง หรือฟางข้าวแห้ง ใช้กระจดามฟาง (สมัยก่อนไม่มีกระจดามฟางข้าวแห้งแทน) หรือฟางข้าวแห้งอย่างใดอย่างหนึ่งปั้นให้เป็นผง เพื่อผสมกับปูนขาว "บางครั้งหาอะไรไม่ได้เราใช้นุ่นแทนก็ได้"⁴¹ (ภาพที่ 64)

³⁹ สัมภาษณ์ เห็น เกศรา, 4 มีนาคม 2536

⁴⁰ สัมภาษณ์ บุญเจือ น. เอมโอส, 1 มีนาคม 2536.

⁴¹ สัมภาษณ์ เห็น เกศรา, 4 มีนาคม 2536.

เครื่องมือของงานปูนปั้น

เครื่องมือสำหรับใช้ในการปั้นปูน ซึ่งเป็นขนบนิยมในบรรดาช่างปูนสกุลช่างเมืองเพชรบุรี ประกอบด้วยเครื่องมือประเภทต่าง ๆ ต่อไปนี้

1. ครกตำปูน ใช้ครกไม้ชนิดที่ตำข้าว หรือครกซีเมนต์ที่ทำให้รูปร่างคล้ายครกไม้ชนิดที่ใช้ตำข้าว เพราะปัจจุบันจะหาไม้มาทำครกแบบเก่าคงยาก (ภาพที่ 65)
2. สากตำปูน ใช้สากไม้ตำข้าวชนิดยาว ไม่นิยมใช้สากตะลุมพุก (ภาพที่ 66)
3. ตะแกรง ใช้ตะแกรงลวดตาถี่ สำหรับร่อนทราย และร่อนปูนขาว
4. เกรียง ใช้เกรียงเหล็กขนาดต่าง ๆ กัน สำหรับขึ้นรูปโกลน ปั้นรูป หรือปั้นลวดลาย แต่งรายละเอียด (ภาพที่ 67)
5. ไม้ปั้น สมัยก่อนไม่มีเกรียงเหล็ก ใช้ไม้มุกหรือไม้สักเหลาให้เป็นรูปเกรียง ถ้าไม่มีไม้อื่น ๆ ก็ใช้ไม้ไผ่แทน และเรียกชื่อกันหลายชื่อ บางคนเรียกไม้ชูด ไม้ปาด ไม้เนียน⁴²
6. กระบะใส่ปูน ลักษณะคล้ายที่ตัดผง ส่วนมากทำด้วยไม้สัก ใช้ใส่ปูนดำที่จะปั้น และใช้เป็นที่สำหรับคลุกเคล้าปูนได้ถนัดมือ (ภาพที่ 68)
7. แปรงหรือกู่กัน ใช้สำหรับปิดทำความสะอาดและแต่งลวดลายไปด้วยในตัว
8. ถังน้ำ ใช้สำหรับใส่น้ำไว้เติมเวลาปูนแห้งหรือแข็งตัว
9. เครื่องใช้ทางช่างอย่างอื่น ๆ
 - 9.1 ค้อนเหล็ก
 - 9.2 เหล็กสกัด
 - 9.3 ดินสอช่างไม้ (เป็นดินสอดำไส้ใหญ่ค่อนข้างแบน)
 - 9.4 ลูกตัง
 - 9.5 ระดับน้ำ
 - 9.6 เหล็กหรือลวด ใช้สำหรับทำแกนหรือโครงสร้างภายใน

⁴² สัมภาษณ์ เฉลิม พึ่งแดง, 5 มีนาคม 2536.

การเตรียมหมู่และการตำหนุ

การเตรียมหมู่และการตำหนุ นับว่าเป็นขั้นตอนการปฏิบัติขั้นแรกของงานหมู่บ้าน ซึ่งช่างหมู่บ้านเมืองเพชรบุรีมีขนบประเพณีมาช้านาน โดยถือว่าเป็นพื้นฐานอันสำคัญยิ่งของงานหมู่บ้านทีเดียว⁴³

บัวไทย แจ่มจันทร์ กล่าวว่า "ช่างหมู่บ้านเมืองเพชรบุรี ไม่ว่าจะระดับใดก็ตาม จะต้องผ่านกรรมวิธีที่สำคัญของงานหมู่บ้าน นั่นคือ การตำหนุ ซึ่งต้องอาศัยเวลา ความอดทน และต้องเป็นคนช่างสังเกต จนเกิดการเรียนรู้ว่าเมื่อใดหมู่ที่ตำจะนำไปใช้งานได้"⁴⁴

การเตรียมหมู่และการตำหนุมีขั้นตอนในการปฏิบัติดังนี้

1. การเตรียมหมู่ หมู่สำหรับใช้ในงานหมู่บ้านนั้นมีอยู่ 2 ชนิดคือ

1.1 หมู่ซีเมนต์ เป็นหมู่ชนิดเดียวกับที่ใช้ในงานก่อสร้างทั่วไปที่เรียกกันว่า หมู่ซีเมนต์ปอร์ตแลนด์ สำหรับงานหมู่บ้านใช้ในการ โกลน ลวดลายหรือรูปร่างของงานที่จะปั้น

1.2 หมู่ขาว นับเป็นหมู่ที่มีความสำคัญในงานหมู่บ้าน ช่างชั้นครูหรือช่างที่มีฝีมือ จะพิถีพิถันมากเกี่ยวกับการเตรียมหมู่ชนิดนี้ กล่าวคือ ก่อนที่จะนำหมู่ขาวมาใช้ ช่างจะนำเอา หมู่ขาวใหม่นั้นไปแช่น้ำบางท่านเรียกว่าหมักเอาไว้ใน โถง นานนับเดือนทีเดียว การทิ้งไว้นาน ๆ เช่นนี้ช่างชั้นครู⁴⁵ บอกว่าเป็นการทำให้หมู่มีความเหนียวมากขึ้น เมื่อนำไปใช้จะจับตัวดีไม่แตก ร้าวง่าย ทนแดดทนฝน กระนั้นก็ตามการที่จะให้หมู่ขาวมีคุณภาพดังกล่าวนั้นจะต้องมีส่วนผสมที่ถูกต้องด้วย ซึ่งผู้วิจัยได้รวบรวมจากท่านผู้รู้และช่างชั้นครู พอจะสรุปได้ดังนี้

ส่วนผสมของงานหมู่บ้าน

- 1) หมู่ขาว
- 2) กาวหนัง
- 3) ทรายละเอียด
- 4) กระจกฟางแช่น้ำให้เปื่อย
- 5) น้ำอ้อยหรือน้ำตาลโตนด

⁴³ สัมภาษณ์ สอย ศิลปะกอบ, 5 มีนาคม 2536.

⁴⁴ สัมภาษณ์ ทองร่วง เอ็มโอสจุ, 1 มีนาคม 2536.

⁴⁵ สัมภาษณ์ ทองร่วง เอ็มโอสจุ, 1 มีนาคม 2536.

ส่วนผสมตามที่รวบรวมมาไว้เป็นส่วนผสมที่ใช้ในปัจจุบัน จะขาดสิ่งหนึ่งสิ่งใดไม่ได้ ในสมัยก่อนยังมีส่วนผสมที่แตกต่างออกไปอีก เช่น มีเปลือกประตู น้ามันตั้งอ้ว เป็นต้น

อัตราส่วนผสม

อัตราส่วนผสมสำหรับวัสดุแต่ละสิ่งที่จะนำมาผสมเข้าด้วยกันนี้อาจมีอัตราส่วนต่างกัน เป็นอย่างอื่นอีกหลายแบบ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับอุปเท่ห์ของช่างแต่ละคนซึ่งเป็นสูตรลับเฉพาะตัว และบางท่านไม่ประสงค์ที่จะเปิดเผย

อัตราส่วนแบบที่ 1 ของช่างทองร่วง เอ็มโอบริจ

ปูนขาว	3	กระป๋อง (กระป๋อง 5 ลิตร)
ทราย	1	กระป๋อง
กระดาษฟาง	5	แผ่น (หนังสือพิมพ์)
น้ำตาลผสมขาว	1	กระป๋อง (400 กรัม)

อัตราส่วนแบบที่ 2 ของช่างสอย ศิลปะกลบ

ปูนขาว	3	ชั้น
ทรายผสมกระดาษ	1	ชั้น
น้ำตาลผสมขาว	1	ชั้น

อัตราส่วนแบบที่ 3 ของช่างเห็น เกศรา

ปูนขาว	3	ส่วน
ทรายกับกระดาษ	1	ส่วน
น้ำตาลผสมขาว	พอประมาณ	ถ้ามากไปจะทำให้ปูนออกสีแดง ไม่สวย ถ้าน้อยไปก็ไม่เหนียวปั้นยาก

2. การดำปุ่น

การดำปุ่นนั้น เป็นขั้นตอนต่อจากการเตรียมวัสดุต่าง ๆ ที่เป็นส่วนผสมของปูนป่น นำมาผสมและทำให้เข้ากัน จนเป็นเนื้อเดียวกัน เทนียวจับตัวกันดี พอที่จะนำไปป่นได้ แต่การที่ปูนดำจะมาถึงขั้นนี้ได้ นั้น ต้องใช้เวลานับเป็นชั่วโมงทีเดียว ซึ่งวิธีการหรือขั้นตอนของการดำปุ่น จากการสัมภาษณ์วิธีการและขั้นตอนเกือบเหมือนกันทุกช่าง พอจะสรุปได้ 2 ขั้นตอน คือ

2.1 ขั้นตอนที่หนึ่ง นำปูนขาวมาผสมกับทรายที่ผสมกับกระดาษแล้ว เคล้าให้เข้ากัน เมื่อเคล้าให้เข้ากันดีแล้วก็นำลงครกโครกใส่น้ำ เจือลง ให้นิดหน่อย โครกต่อไปจนรู้สึกเหนียว (ภาพที่ 69)

2.2 ขั้นตอนที่สอง เมื่อโครกจนรู้สึกเหนียวเป็นเนื้อเดียวกันแล้ว เติมหาวผสม น้ำตาลที่เคี้ยวไว้แล้วผสมลงไปทีละน้อย ๆ บางช่างเอากาวที่ผสมน้ำตาลใส่ไว้ในขวดพลาสติกสำหรับใส่ชอล์กมะเขือเทศที่ใช้หมดแล้ว เพื่อเวลาเดิมจะได้บีบเอาทีละน้อย ๆ ได้ โครกต่อไปเรื่อย ๆ ตอนนั้น ลูกมือที่ดำปุ่นจะต้องเป็นคนช่างสังเกต ซึ่งการสังเกตนั้นในตอนแรก ๆ ที่เริ่มดำใหม่ ช่างนั้นจะเอามือบีบดูเอง และจะบอกว่าใช้ได้หรือยัง และเมื่อดำไปนาน ๆ ก็จะไปเอง ชอล์กสังเกตอีกประการหนึ่งที่จะดูว่าปูนดำจะใช้ได้หรือยังให้ดูที่เนื้อปูนถ้าเนื้อปูนที่ดำยังไม่ติดสากขึ้นมาก็แสดงว่ายังไม่เหนียวพอ

2.3 ขั้นตอนที่สาม เมื่อปูนเหนียวดีแล้วก็นำไปป่นได้เลย แต่จะมีส่วนหนึ่งที่รอการนำไปใช้ในการป่น ดังนั้นถ้าปล่อยทิ้งไว้ปูนจะแห้งและนำไปใช้ลำบาก ในสมัยก่อนแก้ปัญหานี้โดยเมื่อดำเสร็จแล้วก็จะนำลงไปในอ่างแล้วใช้กระสอบชุบน้ำคลุมไว้ แต่มาในปัจจุบันช่างทุกกลุ่มเก็บปูนที่ดำแล้วไว้ในถุงพลาสติกและแห้งยากด้วย นับว่าประหลาดดี (ภาพที่ 70)

ขั้นตอนการปั้นปูน

กระบวนการปั้นปูนให้เป็นรูปร่างต่าง ๆ จะเป็นลวดลาย ตัวทับลาย หรือจะเป็นภาพลอยตัว ตามที่ผู้วิจัยได้สรุปไว้ในตอนต้นแล้วนั้น แม้จะเป็นวิธีการถ่ายทอดของช่างแต่ละท่าน โดยสรุปแล้วก็ไม่มีความแตกต่างกันจนกลายเป็นคนละวิธีไป เพียงแต่จะมีลำดับขั้นตอนกันบ้างเท่านั้น ดังนั้นในขั้นนี้ผู้วิจัยจึงได้ประมวลเอาทุกวิธีเข้าด้วยกันและเรียงลำดับเป็นขั้นตอนดังนี้

1. การร่างแบบ

การปั้นปูนในขั้นต้น ต้องร่างแบบ คือเขียนเป็นภาพร่าง เป็นเค้าโครงหยาบ ๆ ชั้นบนพื้นที่จะปั้นปูนนั้น (ภาพที่ 71) ให้เห็นโครงงานทั้งหมดที่จะทำต่อไปเสียก่อน การเขียนร่างแบบนี้ช่างปั้นสมัยก่อนนิยมใช้ถ่านไม้ ซึ่งใช้ต้นพริกนำมาเผาให้เป็นถ่านสำหรับร่างภาพ ต่อจากนั้นจึงลงหมึกส่วนมากใช้หมึกจีนทับเส้นร่าง

การลงหมึกทับเส้นร่างของสมัยก่อนก็เพื่อป้องกันมิให้ลายที่ร่างไว้ลบเลือนไปได้ ในระหว่างที่ทำการปั้น เพราะงานบางงานต้องใช้เวลาหลายวันอาจเป็นเดือน เป็นปี กว่า จะเสร็จ แต่สำหรับอุปกรณ์ที่ใช้ร่างในปัจจุบันใช้ดินสอดำ ของช่างไม้ หรือปากกาเคมี (ภาพที่ 72) ในการร่างแบบ

ช่างบางคนใช้วิธีการร่างลงบนกระดาษ โดยวัดสัดส่วนมาจากของจริงเมื่อร่างแบบลายเสร็จแล้ว จะเจาะรูไปตามเส้นลายที่ร่างนั้น ต่อจากนั้นจึงเอาชิ้นไม้แปะตรงที่ที่จะปั้น ใช้สีฝุ่นตบลงไปในกระดาษ ก็จะเกิดเป็นรอยปรุตามลายที่ร่างนั้น งานลักษณะนี้ส่วนใหญ่ช่างจะร่างไว้ให้ลูกมือที่เพิ่งหัด สำหรับช่างชั้นครูนั้นไม่ค่อยมีใครร่างภาพท่านจะโกลนลงไปในพื้นที่งาน เหล่านั้นเลย แล้วจึงใช้ปูนตำปั้นรายละเอียดต่อไป

2. การโกลน

หลังจากที่ร่างเสร็จเรียบร้อยแล้ว ช่างก็จะใช้ปูนซีเมนต์ปอร์ตแลนด์ปั้นหยาบ ๆ ลงไปตามรอยที่ร่างไว้ เพื่อให้งานปั้นที่ใช้ปูนตำเกาะแน่นกับพื้นที่ปั้น การโกลนลักษณะนี้ส่วนมากจะเป็นภาพหุ่นต่ำ กับภาพหุ่นสูง ส่วนภาพลอยตัวจะใช้เหล็กหรือลวดแล้วแต่ขนาดของภาพ ทำแกนโครงสร้างเพิ่มเข้ามา ทั้งนี้เพื่อความแข็งแรงของภาพเหล่านั้นต่อจากนั้นจึงจะโกลนเป็นหุ่นหยาบ ๆ ขึ้นมาเพื่อที่จะใช้ปูนตำปั้นรายละเอียดต่อไปขั้นตอนการโกลนนี้ช่างที่ปั้นได้เท่านั้นจึงจะโกลนได้ เพราะจะทราบดีว่าลักษณะลายเป็นอย่างไร (ภาพที่ 73)

3. การปั้น

การปั้นปูนในขั้นนี้ คือการนำเอาปั้นตำ มาพอกหรือปั้นทำให้เป็น ภาพ หรือลาย ให้เกิดความสมบูรณ์ตามลักษณะและประเพณีนิยมให้สำเร็จ เรียบร้อย สวยงาม

การปั้นปูนทำให้ภาพ หรือลายให้สำเร็จตามขั้นตอนนี้ ช่างปั้นปูนจะต้องใช้ความสามารถในฝีมือ ความคิด ความรู้สึกในการแสดงออก จินตนาการหรือที่เรียกกันว่า "จิตที่วิจิตร" และประสบการณ์ในการทำงานศิลปะกรรมประเภทนี้ ถ่ายทอดออกมาในการปั้นปูนอย่างเต็มความสามารถ เท่าที่ภูมิปัญญาจะพึงมี

การตกแต่งงานปูนปั้น

งานปูนปั้นที่สำเร็จแล้ว ปกติจะมีผิวเป็นสีขาวซึ่งเป็นสีเดิมอันเป็นธรรมชาติของปูนขาวที่นำมาใช้ปั้น งานปูนปั้นที่มีผิวสีขาวสะอาดเช่นนี้ ลังเกตว่าอยู่ในความนิยมทั้งในหมู่ช่างปูนปั้น และคนทั่วไปในย่านเมืองเพชรบุรีมาก (ภาพที่ 74) กระนั้นก็ดี ความนิยมตกแต่งงานปูนปั้น ที่ได้ทำให้มีลักษณะต่าง ไปกว่าความนิยมงานปูนปั้นโดยธรรมชาติ ก็มีอยู่ไม่ใช่น้อยเหมือนกัน ในงานปูนปั้นสกุลช่างเพชรบุรี ซึ่งมีอยู่ด้วยกันหลายวิธีซึ่งผู้วิจัยจะขอนำมาเสนอไว้ ณ ที่นี้แม้ว่าจะนอกเหนือจากไปจากลักษณะการปั้นปูนไปแล้วก็ตาม แต่ได้พิจารณาแล้วเห็นว่ามีความเกี่ยวข้องกันและต่อเนื่องกันอยู่เป็นอันมากที่อาชีพทางศิลปะ ได้มีเพิ่มขึ้นอันเนื่องมาจากงานปูนปั้น ซึ่งผู้วิจัยได้รวบรวมไว้ดังต่อไปนี้

1. งานลงรักปิดทอง

งานปูนปั้น ซึ่งได้รับการตกแต่งด้วยการทำลงรักปิดทองลงบนผิวงานปูนปั้น เป็นวิธีที่นิยมกันอยู่วิธีหนึ่งซึ่งพบได้มากในงานประเภท พระพุทธรูปปฏิมา (ภาพที่ 75) ซึ่งมีทั้งพระพุทธรูปปฏิมาประธาน และพระพุทธรูปปฏิมาลำดับพระระเบียง

2. งานลงรักปิดทองร่องกระฉก

งานปูนปั้นที่ได้รับการตกแต่งด้วยวิธีนี้ มักเป็นงานปั้นตกแต่งหน้าบันพระอุโบสถ วิหารซุ้มประตูทางเข้าวัด เป็นต้น ซึ่งปิดทองส่วนที่เป็นลวดลายและภาพให้เป็นผิวสีทอง ส่วนที่เป็นพื้นภาพและพื้นลายนั้น ใช้กระฉกสีประดับ เพื่อขับให้ตัวลายหรือภาพดูเด่นออกมา (ภาพที่ 76)

3. การตกแต่งด้วยการถมพื้นเป็นสี

งานปูนปั้นที่ได้รับการตกแต่งด้วยวิธีนี้ มีลักษณะเด่นอยู่ที่ ปล้องงานปูนปั้นส่วนที่เป็นภาพและลวดลายให้คงเป็นสีขาวตามธรรมชาติไว้ทั้งหมด แต่ในส่วนพื้นภาพและพื้นลวดลายที่เป็นช่องไฟนั้นระบายสีถมพื้นให้เป็นสีทั้งหมด เพื่อให้สีพื้นช่วยขับส่วนภาพและส่วนลวดลายลอยเด่นขึ้นมาจากพื้น แลดูสวยงาม ชัดเจนขึ้น (ภาพที่ 77)

4. การตกแต่งด้วยกระระบายสีงานปูนปั้น

งานปูนปั้นที่ตกแต่งด้วยวิธีนี้ มีทั้งที่หน้าบ้าน ชุมประตู่ หรือชั่มหน้าต่าง เป็นต้น วิธีการตกแต่งก็คือ ใช้สีฝุ่นเขียนระบายลงบนงานปูนปั้นที่เป็นภาพและลวดลาย สอดสีลับสีต่าง ๆ (ภาพที่ 78)

ขนบนิยมและความเชื่อในการแสดงออกทางงานปูนปั้น

การปั้นปูนของช่างปูนปั้นสกุลช่างเพชรบุรี ดำเนินมาด้วยขนบนิยมและความเชื่อที่สืบทอดกันมาแต่บูรพาจารย์ วิชาช่างปูนปั้นยึดถือแบบอย่างที่มีมาแต่โบราณเป็นปกติสถานในการทำงานปูนปั้นมาโดยลำดับ ขนบนิยมที่ผู้วิจัยได้รวบรวมมาไว้นี้ ผู้วิจัยมีความเห็นว่าจะจะเป็นสิ่งหนึ่งที่จะสืบทอดความเป็นเอกลักษณ์ของสกุลช่างเพชรบุรี เอาไว้ได้ส่วนหนึ่งดังต่อไปนี้

เอนก นาวิกมูลได้กล่าวไว้ดังที่ผู้วิจัยได้อ้างอิงไว้แล้วในตอนต้น (บทที่ 1) ถึงการสืบทอดงานปูนปั้นอันเป็นเอกลักษณ์ของงานปูนปั้นสมัยอยุธยาตอนปลายเป็นต้นมา นั่นก็คือ ลายปูนปั้นหน้าบ้านพระอุโบสถ มีการใช้ลายเข้าประกอบ ซึ่งทำให้ภาพประธานดูเด่นชัดขึ้นมา โดยเฉพาะภาพที่นิยมสืบทอดมากที่สุดคือ ภาพพระนารายณ์ทรงครุฑ (ภาพที่ 79) ซึ่งจะพบเห็นอยู่โดยทั่วไปเกือบทั่วทั้งจังหวัดเพชรบุรี เลยกี่ว่าได้ ต่อคำถามที่ว่า มีความเชื่ออย่างไรจึงใช้ภาพนารายณ์ทรงครุฑประกอบหน้าบ้านพระอุโบสถ ซึ่งจากการสัมภาษณ์ช่างทุกคน ก็ได้รับคำตอบที่ไม่ชัดเจนเท่าใดนักแต่ทุกท่านตอบเหมือนกันอยู่คำตอบหนึ่งก็คือ จำแบบจากของเดิมเพราะมีความสวยและสง่างามและบางท่านก็ให้ความเห็นเพิ่มเติมว่า อาจเป็นเพราะคนโบราณเห็นว่าพระอุโบสถเป็นของสูง มีความศักดิ์สิทธิ์ จึงนำเอาภาพพระนารายณ์ซึ่งเป็นเจ้าโลก อันมีครุฑเป็น

พาหะ มาประกอบไว้เพื่อเป็นเครื่องหมายแห่งความยิ่งใหญ่ ทรงอำนาจชนะสิ่งทั้งหลายทั้งปวง
จัดภัยทั้งหลายให้หมดไป

ลายปูนปั้นหน้าบันพระอุโบสถที่มีการนำเอาลายมาประกอบเป็นพื้นหลังของภาพดังได้
กล่าวแล้วนั้น สกulptช่างเพชรบุรีเรียกกันว่า "ตัวทับลาย" นอกจากจะปั้นเป็นภาพพระนารายณ์
ทรงครุฑแล้วยังมีการปั้นเป็นภาพอื่น ๆ อีก เช่น ภาพเทวดานั่งแท่น ภาพพุทธประวัติ ภาพราม
เกียรติ เป็นต้น ช่างเมืองเพชรบุรีมีการประกวดประชันกันมาก จึงทำให้มีการพัฒนาและ
เพิ่มความประณีตเข้าไปในงานปูนปั้น อันเป็นผลดีของงานปูนปั้นอีกประการหนึ่งด้วย

ขนบนิยมในการทำงานปูนปั้นของสกุลช่างเพชรบุรีประการหนึ่งก็คือ หลักที่ว่า "โค้ง
ให้ได้วง ตรงให้ได้เส้น" ซึ่งใช้เป็นหลักในการเขียนและปั้นลวดลาย งานปูนปั้นไม่ว่าจะเป็น
ลวดลายหรือจะเป็นภาพยังคงยึดถือกันมาแต่โบราณ ผู้วิจัยจึงขอสรุปความหมายไว้เป็น 2 ส่วน
ดังนี้คือ "โค้งไว้ได้วง" หมายความว่า ลายส่วนใดที่มีลักษณะโค้งก็จะต้องเขียนหรือปั้นให้ได้วง
กลมมน ๆ อย่าให้หัก ส่วนคำว่า "ตรงให้ได้เส้น" ก็หมายความว่า ส่วนใดที่มีลักษณะเป็นเส้นก็
จะต้องขนานกัน มีขนาดเท่ากัน จะเรียกว่าให้เรียบเสมอกันอย่าให้หัก (ภาพที่ 80)

"ปูนดำ" หรือ "ปูนเพชร" ช่างปูนปั้นเมืองเพชรไม่ว่าจะเป็นระดับใดก็ตาม จะต้อง
ผ่านกรรมวิธีสำคัญของงานปูนปั้น นั่นก็คือ "การดำปูน" ซึ่งต้องอาศัยเวลา ความอดทน และ
ต้องเป็นคนช่างสังเกต จนเกิดการเรียนรู้ว่า เมื่อใดปูนที่ดำจะนำไปใช้ปั้นลวดลายหรือปั้นภาพ
ต่าง ๆ ได้ ในการดำปูนนั้นเมื่อดำเสร็จแล้วก็จะนำไปใส่ภาชนะที่ปิดมิดชิดไม่ให้อากาศเข้าได้
(ปัจจุบันใช้ใส่ไว้ในถุงพลาสติกมัดปากถุงให้แน่น) มิเช่นนั้นปูนดำจะแข็งตัวจะเรียกกันว่า "ปูนดำ"
การดำก็ใช้ครกที่ทำจากไม้หรือคอนกรีตซีเมนต์ ส่วนขนาดของครกที่ดำ ขึ้นอยู่กับลักษณะของ
งานปูนปั้นและความสะดวกของผู้ที่ดำปูน ปูนดำนี้ช่างปูนปั้นเมืองเพชรเรียกกันอีกชื่อหนึ่งว่า
"ปูนเพชร" ที่เรียกว่าปูนเพชรนั้นก็เพราะว่าเดิมนั้นใช้น้ำตาลอ้อยเป็นส่วนผสม แต่มาในปัจจุบัน
ใช้น้ำตาลโตนดแทน เพราะน้ำตาลอ้อยเริ่มหายากมากขึ้น ส่วนสูตร (อัตราส่วน) ในการผสม
นั้นก็คงใช้ตามที่ได้เสนอไว้แล้วในตอนต้น

แนวทางการอนุรักษ์และการสืบทอดงานปูนปั้น

ศิลปกรรมเป็นสิ่งจรรโลงจิตใจที่สำคัญอย่างหนึ่ง ที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อการดำรงชีวิตอย่างมีคุณภาพ การรักษาศิลปกรรมให้ดำรงอยู่ด้วยการบูรณะปฏิสังขรณ์ และการถ่ายทอดความรู้ ซึ่งต้องอาศัยนักวิชาการศิลปิน และผู้รู้ โดยเฉพาะผู้รู้ที่อยู่ในท้องถิ่นนั้น ๆ ประชุมปรึกษาหารือกันอันเป็นเรื่องละเอียดอ่อนลึกซึ้งมาก อีกสิ่งหนึ่งที่เราต้องคำนึงถึงอย่างยิ่งก็คือ การถ่ายทอดความรู้จากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่ง ปัญหาจึงมีอยู่ว่า ใครบ้างจะเป็นผู้ถ่ายทอด ใครจะเป็นผู้รับการถ่ายทอด และจะไปหาบุคคลเหล่านั้นได้จากที่ไหน และด้วยวิธีใด

หากจะอาศัยวิธีการแบบเก่า คือการเรียนรู้แบบครุฑลักจ้ออย่างแต่ก่อน ก็ไม่แน่ใจเหมือนกันว่า จะมีผู้สนใจเรื่องนี้ด้วยตนเองสักเท่าใด ทางหนึ่งที่มีผู้วิจัยเห็นว่าจะช่วยลดปัญหาดังกล่าวนี้ได้ก็คือ การส่งเสริมให้หน่วยงานทางการศึกษาได้มีการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ให้กว้างขวางยิ่งขึ้น ซึ่งจะเป็นส่วนหนึ่งที่จะทำให้เกิด ความเข้าใจ ความสนุทธิทางศิลปะ และเกิดความตระหนักในวิชาชีพนี้ก็เป็นได้

ปัจจุบันเป็นที่น่ายินดีว่าได้มีหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งในระบบโรงเรียนและนอกระบบโรงเรียนได้ให้ความสนใจ เกี่ยวกับการให้ความรู้เรื่องงานปูนปั้นหลายแห่งด้วยกัน อาทิ

1. ศูนย์ศิลปะอาชีพ สวนจิตรลดา โดยได้รับพระมหากรุณาธิคุณแล่นเกล้าล้นกระหม่อมจากพระบาทสมเด็จพระบรมราชินีนาถ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีการเปิดสอนและฝึกวิชาชีพรวมถึง 21 สาขาวิชา รวมทั้งงานปูนปั้นด้วย ซึ่งช่างทองรุ่ง เอ็มโอบุส เป็นผู้ฝึกสอน⁴⁶
2. ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน จังหวัดเพชรบุรี ช่างปูนปั้น เช่น ช่างทองรุ่ง เอ็มโอบุส ช่างเฉลิม พิงแดง ได้รับเชิญให้เป็นอาจารย์พิเศษบรรยายในวิชาศิลปศึกษา และอาชีพของคนในท้องถิ่น⁴⁷
3. วิทยาลัยช่างสิบหมู่ จังหวัดสุพรรณบุรี เปิดสอนวิชาประติมากรรม โดยช่างทองรุ่ง เอ็มโอบุสได้รับเชิญให้ไปบรรยายพิเศษ สัปดาห์ละครั้ง⁴⁸

⁴⁶ สัมภาษณ์ ทองรุ่ง เอ็มโอบุส, 1 มีนาคม 2536

⁴⁷ เรื่องเดียวกัน.

⁴⁸ เรื่องเดียวกัน.

4. วิทยาลัยครูเพชรบุรี จังหวัดเพชรบุรี ภาควิชาศิลปศึกษา ได้รับเชิญช่างทอง ร่วง เอม โฆษัฐ และช่างเฉลิม พิงแดง เป็นอาจารย์พิเศษบรรยายในวิชาศิลปะลายไทย และ ประติมากรรมการปั้นปูนปั้น สัปดาห์ละ 1 ครั้ง

5. วิทยาลัยเทคนิคเพชรบุรี จังหวัดเพชรบุรี ได้เชิญช่างทอง ร่วง เอม โฆษัฐ เป็นอาจารย์พิเศษบรรยายวิชาศิลปศึกษา สัปดาห์ละครั้ง

ถึงแม้จะมีหลายหน่วยงานให้การสนับสนุนอยู่แล้วก็ตาม แต่จำนวนผู้รับการถ่ายทอด หรือผู้เรียนก็ยังนับว่ามีจำนวนน้อยมาก ถ้าหากจะคิดจากความต้องการช่างฝีมือด้านนี้ ซึ่งจะ เห็นได้จากปริมาณงานของช่างที่รับงาน

สำหรับจำนวนของช่างระดับครู ช่างที่ปั้นได้แล้ว และลูกมือของช่างดูได้จากตารางที่ 1

ตารางที่ 3 แสดงจำนวนช่างและลูกมือช่างที่มีอยู่ในปัจจุบัน

กลุ่มช่าง	จำนวนช่างปั้น	จำนวนลูกมือ	งานที่กำลังทำ
ทอง ร่วง เอม โฆษัฐ	13	60	- ช่อมพระปรารงค์ วัดมหาธาตุ - ช่อมเจดีย์ วัดหนองปรุง
สอย ศิลปะกอบ	3	3	- ช่อมชุ่มประตู่ถ้ำ วัดเขาย้อย
เห็น เกศรา	3	4	- ช่อมศาลา วัดห้วยโรง - สร้างชุ่มประตู่พระอุโบสถ วัดสวนสันติ
เฉลิม พิงแดง	4	4	- สร้างชุ่มประตู่ วัดคงคาราม

จากการสัมภาษณ์ช่างทุกคนปรากฏว่า ทุกกลุ่มมีงานใหญ่รออยู่แล้วทั้งสิ้นทั้งงานเก่า ยังทำไปไม่ถึงครึ่งของงาน⁴⁹ และลักษณะงานส่วนมากจะเป็นการงานบูรณะซ่อมแซม

⁴⁹ สัมภาษณ์ ทอง ร่วง เอม โฆษัฐ, 1 มีนาคม 2536.

ดังนั้นผู้วิจัยจึงขอเสนอแนะแนวทางในการอนุรักษ์และการสืบทอดงานปฐมนั้น ไว้ดังนี้

1. ควรอนุรักษ์งานปฐมนั้นให้คงอยู่ในสภาพเดิมและรูปแบบเดิม โดยการบูรณะปฏิสังขรณ์ของเก่าให้ครบถ้วน
2. ส่งเสริมให้มีการบันทึก การค้นคว้า และการพัฒนารูปแบบการถ่ายทอด
3. ส่งเสริมให้มีการจัดการศึกษาวิชาชีพระดับท้องถิ่น เช่น โรงเรียนในระดับต่าง ๆ วิทยาลัยครู วิทยาลัยเทคนิค เป็นต้น
4. ส่งเสริมให้มีการฝึกอบรม สำหรับผู้มีใจรัก โดยให้ช่างชั้นครูในปัจจุบันเป็นวิทยากร ช่วยในการถ่ายทอดความรู้
5. ควรสรรเสริญยกย่อง ครูช่างฝีมือในระดับท้องถิ่น อันจะทำให้ครูเกิดความภูมิใจ และยินดีที่จะถ่ายทอดสิ่งที่มีอยู่ให้ลูกหลานสืบทอดต่อไป
6. ควรจัดทำนิทรรศน์ หรือศูนย์สาธิต เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้สนใจทั่วไปได้ศึกษา

